

SCI-CONF.COM.UA

EUROPEAN CONGRESS OF SCIENTIFIC DISCOVERY

**PROCEEDINGS OF VIII INTERNATIONAL
SCIENTIFIC AND PRACTICAL CONFERENCE
JULY 21-23, 2025**

**MADRID
2025**

EUROPEAN CONGRESS OF SCIENTIFIC DISCOVERY

Proceedings of VIII International Scientific and Practical Conference

Madrid, Spain

21-23 July 2025

Madrid, Spain

2025

UDC 001.1

The 8th International scientific and practical conference “European congress of scientific discovery” (July 21-23, 2025) Barca Academy Publishing, Madrid, Spain. 2025. 134 p.

ISBN 978-84-15927-30-3

The recommended citation for this publication is:

Ivanov I. Analysis of the phaunistic composition of Ukraine // European congress of scientific discovery. Proceedings of the 8th International scientific and practical conference. Barca Academy Publishing. Madrid, Spain. 2025. Pp. 21-27. URL: <https://sci-conf.com.ua/viii-mizhnarodna-naukovo-praktichna-konferentsiya-european-congress-of-scientific-discovery-21-23-07-2025-madrid-ispaniya-arhiv/>.

Editor

Komarytskyy M.L.

Ph.D. in Economics, Associate Professor

Collection of scientific articles published is the scientific and practical publication, which contains scientific articles of students, graduate students, Candidates and Doctors of Sciences, research workers and practitioners from Europe, Ukraine and from neighbouring countries and beyond. The articles contain the study, reflecting the processes and changes in the structure of modern science. The collection of scientific articles is for students, postgraduate students, doctoral candidates, teachers, researchers, practitioners and people interested in the trends of modern science development.

e-mail: madrid@sci-conf.com.ua

homepage: <https://sci-conf.com.ua>

©2025 Scientific Publishing Center “Sci-conf.com.ua” ®

©2025 Barca Academy Publishing ®

©2025 Authors of the articles

TABLE OF CONTENTS

AGRICULTURAL SCIENCES

1. *Шейдик К. А.* 7
АЛЬТЕРНАТИВНЕ ВИКОРИСТАННЯ ТЮТЮНУ ТА МАХОРКИ:
СТРАТЕГІЇ, ІННОВАЦІЇ, ПЕРСПЕКТИВИ АГРОБІЗНЕСУ

MEDICAL SCIENCES

2. *Ашаніна І. В., Тимофєєва Л. М., Ашаніна Д. Д.* 15
КЛІНІЧНИЙ ВИПАДОК ПЕРЕРОДЖЕННЯ ВРОДЖЕНОГО
НЕБУСА В МЕЛАНОМУ ШКІРИ
3. *Мовчан О. В., Ляшенко А. О.* 19
ЛІПОСОМАЛЬНІ ПЕГІЛЬОВАНІ ФОРМИ ТА
ХІМІОРЕЗИСТЕНТНІСТЬ РАКУ МОЛОЧНОЇ ЗАЛОЗИ
4. *Сельський П. Р., Вересюк Т. О., Кармаліта Т. Ю.* 27
МАРКЕРИ СТРУКТУРНОГО РЕМОДЕЛЮВАННЯ СКЕЛЕТНИХ
М'ЯЗІВ У РІЗНІ ПЕРІОДИ ГОСТРОЇ ІШЕМІЇ-РЕПЕРФУЗІЇ
(ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ)

TECHNICAL SCIENCES

5. *Obodovych O., Pereiaslavl'tseva O., Rezakova T., Stepanova O., Chernyavsky K.* 31
INTENSIFICATION OF HYDROLYSIS OF STARCH AND
CELLULOSE-CONTAINING COMPOUNDS USING ROTARY-
PULSATION APPARATUS
6. *Ковальчук Є. Л.* 38
ВИКОРИСТАННЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ В СИСТЕМАХ
ПРИЙНЯТТЯ РІШЕНЬ ЩОДО ВИЛУЧЕННЯ НЕБЕЗПЕЧНОЇ
ПРОДУКЦІЇ
7. *Терентьєв О. О., Горбатюк Є. В., Мішук Д. О.* 45
АВТОМАТИЗОВАНІ СИСТЕМИ ОЦІНКИ ЯКОСТІ ПРОЄКТНИХ
РІШЕНЬ В БУДІВНИЦТВІ

PHYSICAL AND MATHEMATICAL SCIENCES

8. *Барильник-Куракова О. А.* 50
ФОРМУВАННЯ ТА РОЗВИТОК КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ
ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ МОРСЬКОГО ПРОФІЛЮ
ЗАСОБАМИ НАВЧАННЯ ФІЗИКИ

PEDAGOGICAL SCIENCES

9. *Авраменко А. М., Тесленко Е. В.* 58
ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ САД/САЕ КОМПЛЕКСІВ В
НАВЧАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ СТУДЕНТІВ МАШИНОБУДІВНИХ
ТА ЕНЕРГЕТИЧНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ

PSYCHOLOGICAL SCIENCES

10. *Головіна К. М., Коняєва Л. Д.* 62
ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕЖИВАННЯ
ТРАВМІВНОЇ СИТУАЦІЇ ВІЙНИ ВИМУШЕНИМИ
МІГРАНТАМИ
11. *Заружко В. Л.* 70
ПСИХІЧНЕ ЗДОРОВ'Я ЯК ІНТЕГРАЛЬНИЙ ПОКАЗНИК
ОСОБИСТІСНОГО ФУНКЦІОНУВАННЯ
12. *Кононова М. М., Кісурін В. В.* 76
КОПІНГ-СТРАТЕГІЇ, ЯК ЕФЕКТИВНИЙ МЕТОД БОРОТЬБИ ЗІ
СТРЕСОМ

ART

13. *Шабанова Т. Д.* 81
ТЕКСТ В КОНТЕКСТІ. ТРАДИЦІЇ ТА ІННОВАЦІЇ

HISTORICAL SCIENCES

14. *Яковець О. Є.* 85
İSTİKLÂL HARBI: ТВОРЕННЯ ТУРЕЦЬКОЇ РЕСПУБЛІКИ ТА
РОЛЬ МУСТАФИ КЕМАЛЯ АТАТЮРКА ЯК НАЦІОНАЛЬНОГО
ЛІДЕРА

PHILOLOGICAL SCIENCES

15. *Петрук В. О., Мельник Я. Г.* 92
ОСНОВНІ ТЕНДЕНЦІЇ НІМЕЦЬКОГО РЕКЛАМНОГО
ДИСКУРСУ МІЖВОЄННОГО ПЕРІОДУ. ЕВОЛЮЦІЙНО-
АКСІОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

ECONOMIC SCIENCES

16. *Blyukov V.* 99
THE IMPACT OF CYBER THREATS ON ECONOMIC SECURITY
IN THE IT SECTOR
17. *Hramotniev V.* 104
INSTITUTIONAL LOGIC AND PRACTICAL OUTCOMES OF FDI
ATTRACTION POLICY: THE CASE OF NORTH MACEDONIA
18. *Жуковський Д. М.* 111
ПЕРСОНАЛІЗОВАНІ КОМУНІКАЦІЇ ЯК ІНСТРУМЕНТ SMM-
СТРАТЕГІЇ В АГРАРНОМУ БІЗНЕСІ: ЕФЕКТИВНІСТЬ
КОНТЕНТ-МАРКЕТИНГУ У ПРОСУВАННІ
СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ ПРОДУКЦІЇ
19. *Кіян О. С.* 116
ВЗАЄМОДІЯ ДЕРЖАВИ ТА ГРОМАДЯНСЬКОГО
СУСПІЛЬСТВА В УПРАВЛІННІ ОХОРОНОЮ ЗДОРОВ'Я
УКРАЇНИ

LEGAL SCIENCES

20.	<i>Марочкін О. І.</i>	124
	ПРІОРИТЕТИ У ДОСУДОВОМУ РОЗСЛІДУВАННІ В
КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ	
21.	<i>Харківська К. В.</i>	128
	ЕТИЧНІ СТАНДАРТИ МЕДІАТОРА У ВИРІШЕННІ
ГОСПОДАРСЬКИХ СПОРІВ: УКРАЇНСЬКИЙ ТА
МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД	

AGRICULTURAL SCIENCES

АЛЬТЕРНАТИВНЕ ВИКОРИСТАННЯ ТЮТЮНУ ТА МАХОРКИ: СТРАТЕГІЇ, ІННОВАЦІЇ, ПЕРСПЕКТИВИ АГРОБІЗНЕСУ

Шейдик Кароліна Артурівна

к.с.-г.н., старший науковий співробітник

Інститут аграрних ресурсів та регіонального розвитку НААН

с. В. Бакта, Берегівський р-н, Україна

Вступ. Маркетинг сільськогосподарської продукції є однією з найважливіших складових успішного агробізнесу в сучасних умовах (Багрова, Т. В, 2018). У зв'язку зі зростанням конкуренції, глобалізацією ринків і зміною споживчих уподобань, ефективна стратегія маркетингу стає вирішальним фактором для забезпечення стабільності та зростання аграрних підприємств (Європейський Союз, 2021). Розширення пропозиції сільськогосподарської продукції як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринках, змушує виробників активно шукати нові підходи до просування своїх товарів і боротьби за споживача.

Сучасні споживачі стають більш вибагливими, віддаючи перевагу екологічно чистій, органічній продукції. Це вимагає від виробників адаптації своїх маркетингових стратегій для задоволення цих нових потреб.

Ринок тютюну і махорки зазнає суттєвих змін під впливом економічних, соціальних та екологічних факторів (Петренко, 2017). Сучасні тенденції, що визначають розвиток цього сегмента, включають (Levine M.. & Black R., 2021): зростання попиту на альтернативні тютюнові продукти (електронні сигарети та системи нагрівання тютюну, бездимні тютюнові вироби), скорочення традиційного споживання сигарет (зміна споживчих уподобань, жорсткі регуляторні обмеження), вирощування органічного тютюну (зростає потреба у впровадженні методів вирощування тютюну з мінімальним впливом на

довкілля та організм людини) (Давиденко, 2019), інновації у вирощуванні і переробці (сучасні технології, такі як дрони та сенсори, дозволяють оптимізувати процеси вирощування, покращуючи врожайність і якість продукції, а виведення стійких до хвороб і шкідників сортів тютюну і махорки сприяє зниженню витрат на захист рослин і підвищенню врожайності.) (Ковальчук, 2020), фокус на локальних ринках (локальні виробники створюють бренди, які акцентують увагу на унікальних властивостях місцевих сортів тютюну і махорки) (Глюдзик-Шемота, 2021), експортні можливості (зростаючі ринки в Азії та Африці, сертифікована за міжнародними стандартами продукція має кращі шанси для виходу на міжнародний ринок), розширення використання махорки, екологічні і соціальні ініціативи (впровадження сталого розвитку, соціальна відповідальність) (Європейський Союз, 2021).

Актуальність. Сучасні тенденції підштовхують виробників тютюну і махорки до адаптації своїх бізнес-моделей і маркетингових стратегій, що дозволяє залишатися конкурентоспроможними на динамічному ринку (Українська асоціація біоенергетики, 2022).

Найбільш вживаним тютюновим виробом залишаються сигарети (83% споживачів усіх тютюнових виробів). 28,8% респондентів повідомили про вплив тютюнового диму вдома та 21,7% – у приміщенні на робочому місці. На сьогодні, як йдеться у звіті (УЦЕД, 2021), у регіоні Південно-Східної Азії ВООЗ (WHO, 2022) спостерігається найвищий відсоток населення, що вживає тютюн, – 26,5%, а Європейський регіон не сильно відстає – 25,3%. У доповіді сказано, що до 2030 року в Європейському регіоні ВООЗ, за прогнозами, будуть найвищі показники з поширеністю у понад 23%. Рівень вживання тютюну серед жінок у Європейському регіоні ВООЗ більш ніж удвічі перевищує середньосвітовий показник і знижується набагато повільніше, ніж у всіх інших регіонах. Крім того, у шести країнах все ще спостерігається зростання вживання тютюну: це Конго, Єгипет, Індонезія, Йорданія, Оман та Республіка Молдова.

В Україні споживання тютюнових виробів залишається значним. Станом на 2023 рік, 27,4% українців є курцями: серед них 44,0% – чоловіки та 13,7% – жінки.

Матеріали і методи. Аналіз альтернативних варіантів використання тютюну та махорки в агробізнесі, зокрема у контексті екологічної, фармацевтичної, енергетичної та інших інноваційних галузей, а також визначення їхнього потенціалу для забезпечення сталого економічного розвитку та зменшення негативних екологічних наслідків традиційного використання тютюну.

Результати та обговорення. Існують альтернативні варіанти використання тютюну та махорки, зокрема їх застосування для виробництва біопалива, фармацевтичних продуктів, органічних матеріалів, а також для фітореMediaції та біоенергетики, а також вплив цих напрямів на економічну стабільність аграрних підприємств і розвиток агробізнесу в Україні та світі.

Махорка та тютюн мають широкий спектр застосувань, крім традиційного використання в курільних виробках.

Хоча тютюн і махорка мають сильну токсичну дію при курінні, деякі з компонентів тютюнового листа, зокрема нікотин, можуть бути використані в медичних цілях, наприклад, у складі препаратів для лікування хвороб, пов'язаних з нервовою системою крім того в народній медицині тютюн і махорку використовують для лікування ран, виразок або болів завдяки антисептичним властивостям.

Альтернативні варіанти використання тютюну та махорки є важливими для створення більш здорового, стійкого та економічно вигідного майбутнього. Вони можуть допомогти мінімізувати негативні наслідки традиційного використання тютюну та забезпечити нові можливості для розвитку.

Піклуючись про майбутні покоління слід надати перевагу вирощуванню тютюну і махорки для фармацевтичного, агропромислового використання, виробництво косметичних засобів, виготовлення натуральних барвників, використання в харчовій промисловості, біоенергетики і т.д. (рис. 1).

Рис. 1. Альтернативні варіанти використання тютюну та махорки

Традиційне використання тютюну для куріння спричиняє серйозні проблеми зі здоров'ям, такі як рак легень, серцево-судинні захворювання та хронічні обструктивні захворювання легень. Переорієнтація на альтернативні способи використання тютюну допомагає знизити ризики для громадського здоров'я. Фермери, які займаються вирощуванням тютюну, стикаються з ризиком нестабільності ринку та регулювань щодо тютюнової продукції. Альтернативні варіанти, такі як біопаливо, біопластики або фармацевтика, забезпечать нові ринки та стабільніші джерела доходу для сільськогосподарських виробників.

Тютюн і махорка, як рослинні матеріали, можуть бути використані для виробництва біопалив, що є важливою складовою частиною екологічно чистої енергетики. Переробка залишків цих рослин у біопаливо дозволяє створити стійке джерело енергії та зменшити залежність від традиційних викопних палив. Після збору основної продукції (тютюнового листа), залишають значну кількість органічних відходів, таких як стебла, жилки та коріння. Ці органічні матеріали можуть бути використані як біомаса для виробництва енергії.

Переваги у використанні тютюну і махорки для виробництва біопалива: біопаливо з тютюну має значно менший вуглецевий слід у порівнянні з традиційними видами палива. Це допомагає зменшити загальний рівень викидів

парникових газів, що є важливим для досягнення екологічних цілей України; використання земель для вирощування тютюну та махорки з метою біоенергетики є ефективним способом використання малопродуктивних земель, які не придатні для вирощування продовольчих культур.

Потрібно враховувати і недоліки: хоча біопаливо з тютюнових культур має перспективи, економічна рентабельність таких проектів потребує детального аналізу. Необхідні інвестиції у технології переробки та створення інфраструктури можуть стати бар'єром для широкого впровадження; інші культури, такі як кукурудза або ріпак, також використовуються для виробництва біопалива і можуть бути більш економічно вигідними, це обмежує використання тютюну та махорки в цьому напрямку.

Розробка нових технологій переробки тютюну та махорки у біопаливо є інноваційною технологією що підвищить ефективність процесу і зробить його більш конкурентоспроможним. Інвестиції в наукові дослідження і розробки також стимулюють цей напрямок. Впровадження біопаливних проектів може стати додатковим джерелом доходу для фермерів, що вирощують тютюн та махорку, і підтримати розвиток сільських територій.

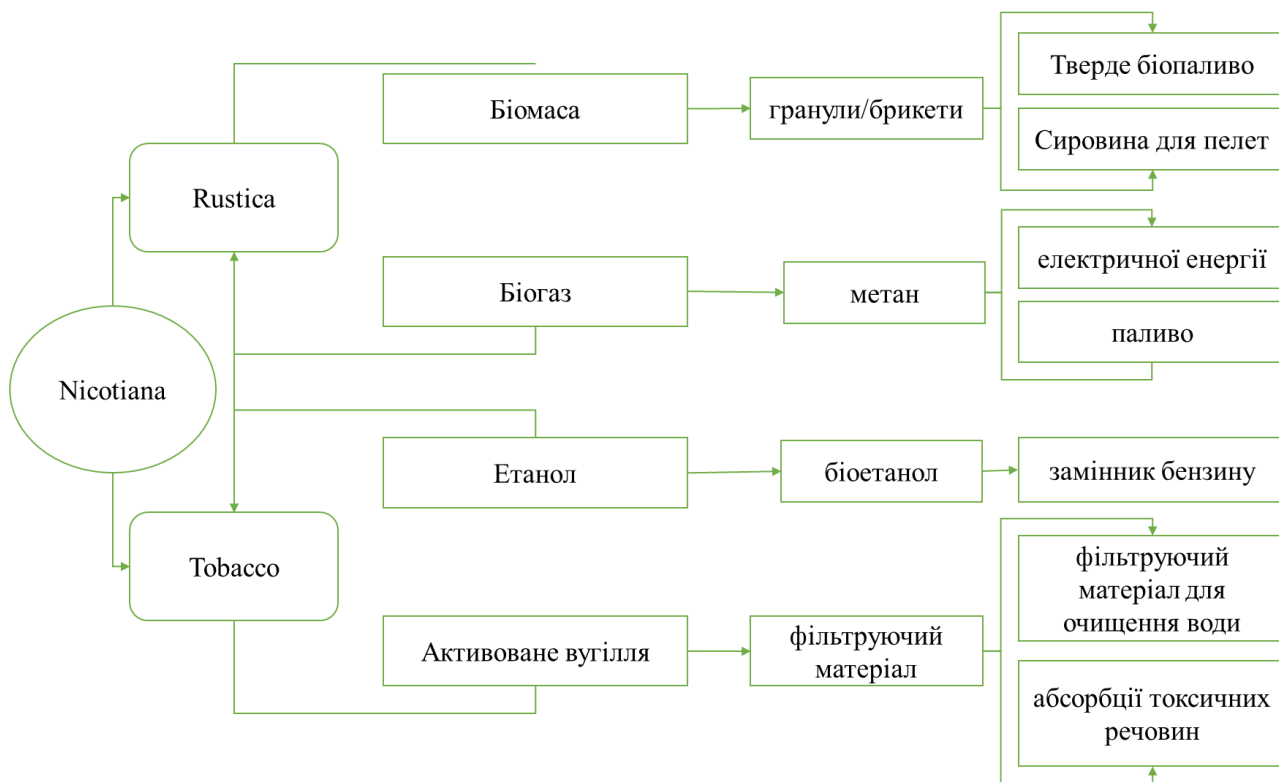

Рис. 2. Використання тютюну та махорки як біопалива

Використання тютюну та махорки як джерела біопалива є перспективним напрямком у галузі біоенергетики. Це є частиною стратегії зменшення залежності від викопних палив та сприяти розвитку відновлюваних джерел енергії в Україні. Тютюн і махорка містять органічні речовини, які потрібно використати для виробництва біогазу або біоетанолу. Жилки, стебла та інші залишки після збору врожаю мають потенціал для переробки в біопаливо чим несуть високу енергетичну цінність. У процесі виробництва тютюнових виробів залишається значна кількість органічних відходів, які можна ефективно використовувати для отримання енергії, зменшуючи витрати на утилізацію та підвищуючи енергоефективність агропромислових підприємств.

Енергетична незалежність в умовах енергетичної кризи та необхідності диверсифікації джерел енергії, використання біопалива з тютюнових залишків сприятиме зменшенню імпорту викопного палива та підвищенню енергетичної безпеки країни. Також в Україні діють державні програми підтримки відновлюваної енергетики, що включає розвиток біоенергетичних проєктів. Це створює сприятливі умови для впровадження технологій переробки тютюну та махорки в біопаливо.

Використання тютюну та махорки як біопалива в Україні є перспективним напрямком, який може сприяти підвищенню енергетичної незалежності та зменшенню екологічного навантаження. Однак для реалізації цього потенціалу необхідно подолати економічні та технологічні виклики, а також забезпечити підтримку з боку держави і приватного сектору.

Висновки. Традиційний ринок тютюнових виробів підпадає під суворі регулювання та обмеження, що знижує його прибутковість. Використання тютюну в інших галузях, таких як біопаливо, фармацевтика, біопластики та фіторе mediaція, дозволяє агробізнесу виходити на нові ринки з вищою доданою вартістю. Це сприяє зниженню ризиків, пов'язаних із залежністю від одного товару, та забезпечує більш стабільні доходи.

Альтернативні напрямки використання тютюну стимулюють інновації у виробництві та обробці сировини. Залучення новітніх технологій у

біотехнологіях та екологічному інжинірингу дозволяє підвищити продуктивність і знизити витрати, що робить агробізнес більш конкурентоспроможним на світових ринках. Інвестиції в дослідження та розвиток стають джерелом довгострокового економічного зростання.

Використання тютюну для виробництва біопалива або біопластиків сприяє ефективнішому використанню сільськогосподарських ресурсів. В умовах обмеженості земельних ресурсів це дозволяє максимально використовувати потенціал наявних площ для отримання більшого економічного ефекту. Залучення відновлюваних ресурсів до економічного обігу також сприяє зниженню витрат на імпорт викопного палива.

Сучасна економіка орієнтована на сталий розвиток, і агробізнес, що впроваджує екологічно безпечні практики, має переваги у вигляді державної підтримки та доступу до нових ринків. Використання тютюну для очищення ґрунтів (фіторемедіація) або виробництва екологічних матеріалів дозволяє знижувати екологічні ризики, підвищувати довіру споживачів і зміцнювати позиції компанії на ринку.

ЛІТЕРАТУРА.

1. Центр громадського здоров'я України. У світі скорочується вживання тютюну – ВООЗ [Електронний ресурс]. – 2023. – Режим доступу: <https://www.phc.org.ua/news/u-sviti-skorochuetsya-vzhivannya-tyutyunu-vooz>.
2. Багрова, Т. В., та ін. (2018). Маркетинг аграрної продукції. Київ: Видавництво "Аграрна наука".
3. Петренко, А. С. (2017). Альтернативні енергетичні ресурси в агробізнесі: біопаливо та біоенергетика. Харків: Видавництво "Аграрна перспектива".
4. World Health Organization (WHO). (2022). Tobacco Consumption and Trends in Southeast Asia: Regional Overview. Geneva: WHO Press.
5. Давиденко, В. А. (2019). Екологічні аспекти виробництва та переробки сільськогосподарських культур. Одеса: Видавництво "Екологічна безпека".

6. Smith, J., & Brown, R. (2020). *Innovations in Tobacco Cultivation and Processing: Technological Advances in Agrobiotechnology*. New York: Agricultural Press.
7. Глюдзик-Шемота М., Савіна О., & Шейдик К. (2021). Ефект гетерозису у тютюну та способи його закріплення. Науковий вісник Ужгородського університету. Серія Біологія, (50-51), 61–69. <https://doi.org/10.24144/1998-6475.2021.50-51.61-698>.
8. Український центр економічних досліджень і політичних консультацій. (2021). *Ринок біопалива в Україні: перспективи та бар'єри для розвитку*. Київ: УЦЕД.
9. Ковальчук, В. І. (2020). *Фармацевтичне використання рослинних компонентів, зокрема тютюну і махорки*. Київ: Видавництво "Медична наука".
10. Levine, M., & Black, R. (2021). *The Role of Alternative Tobacco Products in Public Health*. London: Health Press.
11. Українська асоціація біоенергетики. (2022). *Перспективи розвитку відновлюваних джерел енергії в Україні*. Київ: Українська асоціація біоенергетики.
12. Європейський Союз. (2021). *The Green Deal and Sustainable Agriculture: Integrating Ecological Considerations into the Market*. Брюссель: Європейська Комісія.

MEDICAL SCIENCES

КЛІНІЧНИЙ ВИПАДОК ПЕРЕРОДЖЕННЯ ВРОДЖЕНОГО НЕВУСА В МЕЛАНОМУ ШКІРИ

Ашаніна Ірина Володимирівна,

к. мед. н., доцент

Тимофєєва Людмила Миколаївна,

асистент,

кафедра інфекційних хвороб з

курсом дерматології та венерології,

Одеський національний медичний університет

Ашаніна Дарія Дмитрівна,

Лікар УЗД,

Товариство з обмеженою відповідальністю

«Смартлаб»

місто Одеса, Україна

Вступ. Меланома – злоякісна пухлина, яка характеризується неконтрольованим швидким зростанням та швидким метастазуванням. Типові місця розташування: шкіра (тулуб, кінцівки, місця розташування вроджених невусів, які піддаються постійної травматизації, волосиста частина голови, шія, підногтьова меланома), слизові оболонки, меланома тканин ока та внутрішніх органів, яка може бути діагностована за допомогою ультразвукового дослідження зокрема.

Серед причин, які провокують виникнення меланоми, або переродження існуючого, вродженого меланоцитарного невуса лежить трансформація меланоцитів або невусних клітин, які піддаються надмірної інсоляції, особливо для осіб зі світлою шкірою, рудим волоссям та блакитними очима, світла шкіра найбільш схильна до сонячних опіків, тому ще має відповідні генетичні алелі, які відповідають за чутливість до УФ-опромінювання, навіть існує думка, якщо в дитинстві людина більш ніж 5-6 разів на сонці згорала до появи пухирів в

дорослому віці ризик появи меланоми збільшується. Внаслідок хронічної травматизації, серед факторів ризику: велика кількість меланоцитарних невусів – більше 50, наявність невусів великого розміру – від 5мм в діаметрі, розташування на відкритих ділянках шкіри, спадковість. За даними ВООЗ меланома шкіри складає 4% від усіх злоякісних новоутворень. В Україні реєструється близько 1000 випадків на рік, переважна більшість в південих регіонах, де найбільша кількість сонячних днів та високий рівень УФ-випромінювання.

Так, наприклад, загальний коефіцієнт захворюваності в Австралії складає – 51,6 а в Австрії – 11,5. Патогенез трансформації клітин під впливом сонця, або після відвідування солярія полягає в тому, що надмірна дія УФ-випромінювання стимулює збільшення базальних кератиноцитів, які експресують антиген Ki67, таким чином доля клітин з індукованим ушкодженням ДНК зростає, клітина зазнає мутації, порушується процес апоптозу, що ініціює канцерогенез.

Також черед чинників ми можемо говорити про хронічну травматизацію, щодо спадковості, наприклад алелі MC1R – меланокортін-1 рецептор в поєднанні з рудим волоссям є фактором ризику рака шкіри.

Серед методів діагностики перш за все – клінічний огляд, зокрема правило ABCD за яким ми оцінюємо новоутворення як клінічно так и дерматоскопічно (зокрема за допомогою ручного дерматоскопа HEINE mini 3000) деякі динамічні зміни невусів, такі як – зростання в об'ємі, периферійний ріст, наявність псевдоподій по периферії, зміна кольору, поява різних кольорів, превалювання темних, невус по типу яєчні-глазуні – диспластичний невус, який найчастіше перероджується в меланому, асиметричність, кровоточивість.

Використовуємо морфологічні методи, гістологічні та інструментальні, такі як УЗД шкіри наприклад, яке дає нам змогу швидко, та якісно провести дослідження і поставити попередній діагноз. За допомогою УЗД лікар може оцінити ехоструктуру невуса, товщину та глибину залігання (тобто, якщо невус з неоднородною ехоструктурою має глибину залігання на рівні дерми або

гіподерми, а дерматоскопічно ми бачимо біло-блакитну вуаль, можна говорити про меланому II-III або навіть IV ступеня інвазії за Кларком), наявність периферійного зростання, стан навколишньої тканини, наявність судин то кровообігу в неусі (що дуже цінно для роботи хірурга-онколога).

Такий метод ранньої діагностики, як УЗД та дерматоскопія безумовно рятують життя, а онконастороженість завжди повинна бути присутня у роботі лікаря.

Мета роботи. Проаналізувати при наявності яких факторів вроджений неус може трансформуватися в меланому. При якому поєднанні суб'єктивних, об'єктивних, клінічних та морфологічних факторів можлива така трансформація.

Матеріали та методи. Було досліджено 30 пацієнтів, які мали вроджені пігментні меланоцитарні неуси різної локалізації, розміру, кількості. Для дослідження використовували світовий дерматоскоп HEINE mini 3000 LED та УЗД.

Результати та обговорення. В ході клінічного, дерматоскопічного та ультразвукового дослідження 30 пацієнтів з пігментними меланоцитарними неусами різної кількості, розміру та локалізації, діагноз меланоми шкіри було встановлено у 1 пацієнтці – жінки 42 років. Пацієнтка мала один гігантський вроджений меланоцитарний неус на задньої поверхні правої гомілки діаметром 3,2 см. Клінічно – пігментний неус темного кольору, великого розміру, с ознаками периферійного росту, асиметричний, з неоднорідною поверхністю, наявністю кров'яних кірок.

При ультразвуковому дослідженні – неоднородна ехоструктура, проникнення до рівня гіподерми, ознаки периферійного зростання, нерівні края, асиметрія, наявність кровоносних судин по периферії.

Дерматоскопічно – згідно правила ABCD: А – асиметрія за обома осями, В – ознаки периферійного росту по 4 секторам, С – щонайменше 5 різних кольорів та присутність біло-голубої вуалі, що свідчить про 4 ступінь інвазії за Кларком, D – повна деструкція пігментної сітки, глобули.

Висновки. В ході дослідження встановлено, що у 3% пацієнтів було встановлено діагноз – меланома шкіри. Серед причин захворювання в данному випадку факторами ризику були: великий розмір невуса (3,2 см в діаметрі) та ділянка шкіри, яка піддавалася хронічній травматизації (за рахунок контакту з одягом), не виключаємо також і надмірну інсоляцію. Таким чином, можливо зробити висновок, що надмірна інсоляція, хронічна травматизація, великий розмір новоутворення відіграють значну роль у трансформації вродженого невуса в меланому шкіри.

ЛІПОСОМАЛЬНІ ПЕГІЛЬОВАНІ ФОРМИ ТА ХІМІОРЕЗИСТЕНТНІСТЬ РАКУ МОЛОЧНОЇ ЗАЛОЗИ

Мовчан Олексій Володимирович

відповідальний автор

Кандидат медичних наук, хірург-онколог

науковий співробітник відділення раку

молочної залози та реконструктивної хірургії

Державне некомерційне підприємство «Національний інститут раку»

МОЗ України, м. Київ, Україна, 03022, вул. Юлії Здановської, 33/43

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2874-8841>

Ляшенко Андрій Олександрович

Доктор медичних наук,

Провідний науковий співробітник відділу хірургії

молочної залози та реконструктивної хірургії,

Державне некомерційне підприємство

«Національний інститут раку» МОЗ України,

м. Київ, Україна, 03022, вул. Юлії Здановської, 33/43

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6482-9932>

Анотація: У приблизно 30% пацієнтів з раком молочної залози (РМЗ) розвивається хіміорезистентність під час лікування. Існує потреба в розробці відповідних і ефективних систем доставки ліків, які можуть отримати максимальну користь від певного класу протипухлинних препаратів, а також зменшити всі можливі обмеження в терапії раку. Ліпосоми (наноstrukturовані ліпідні носії, тверді ліпідні наночастинки, міцели та наноемульсії) забезпечують різноманітні фармацевтичні переваги, включаючи інкапсуляцію як гідрофобних, так і гідрофільних хімічних компонентів, покращену розчинність і стабільність, кращий захист біосередовища, модифіковане вивільнення ліків і доставку до місця хіміопрепаратів. Було показано, що пегілювання збільшує системну тривалість перебування наноносіїв.

Мета – наголошення на прямому введенні різних ліків у пухлинні клітини для хіміорезистентного раку молочної залози. Багато наноплатформ знаходяться на різних стадіях доклінічних і клінічних досліджень. Проте все ще

існує потреба у розробці та уніфікації виробництва фармацевтичних наноплатформ і систем наноносіїв.

Ключові слова: Рак молочної залози; хіміорезистентність; ліпосоми.

Мета – покращення безпосередньої доставки ліків до пухлинних клітин при хіміорезистентному місцево-поширеному раку молочної залози.

Вступ.

Декілька таргетних препаратів продемонстрували значне покращення загальної та безрецидивної виживаності та прогнозу пацієнтів з РМЗ [1], однак, існуюча терапія має ряд проблем, включаючи хіміорезистентність та розвиток ранніх рецидивів [2]. Відомо, що приблизно у 30% пацієнтів з РМЗ протягом усього лікування розвивається хіміорезистентність [3]. Рецидиви після проведеного спеціального лікування, в основному зумовлені резистентністю до звичайних хіміотерапевтичних препаратів і є основною причиною смертності, незважаючи на значні наукові досягнення в терапії [4]. Через відсутність доступних ліків, спрямованих саме на хіміорезистентні клітини РМЗ, необхідна розробка альтернативних цільових методів лікування для доставки терапевтичних агентів в пухлинний локус [5].

Для подолання резистентності до ліків застосовуються численні методики, включаючи застосування нанотехнологій, розробку нових синтетичних аналогів ліків, що використовуються в даний час, перепрофілювання ліків, комбінацію ліків і методів [6].

Щоб уникнути цих перешкод, наноносії могли б усунути недоліки ліків і допомогти досягти точної доставки ліків до різних ділянок первинного та метастатичного раку молочної залози [7].

Пегілювання збільшує системну тривалість перебування наноносіїв в кровотоці. Одними з ключових переваг використання наноліпідних носіїв є збільшення біологічного періоду напіввиведення хіміопрепаратів, збільшення інтерналізації та накопичення пухлиною наноносіїв, більш висока терапевтична концентрація в плазмі, підвищення біодоступності та зниження токсичності [8].

Доксорубіцин – неселективний антрацикліновий протипухлинний антибіотик, який використовується для лікування РМЗ. На жаль, будучи одними з найбільш терапевтично ефективних хіміотерапевтичних препаратів, антрацикліни значною мірою пов'язані з мультирезистентністю та вираженою кардіотоксичністю [9].

Досягнення в розробці пегільованих ліпосомальних форм препаратів

В даний час велика кількість наночастинок (НЧ) з різними розмірами, формами, зарядом поверхні, мікроструктурою та модифікацією поверхні використовуються як носії для доставки корисного навантаження при лікуванні захворювань людини.

В даний час лише кілька препаратів на основі ліпосом клінічно підтверджено для лікування РМЗ і схвалені для використання: Dopollo®, Doxil®/Caelyx®, Myocet®, Lipodox®. (Dopollo виробляється NATKO Pharma Ltd (Dr. Reddy's Laboratories Ltd) (Індія) як генеричний еквівалент Doxil® з 2014 року. Lipodox® виробляється компанією Sun Pharmaceuticals Industries Ltd. (Індія) і схвалений FDA як генеричний еквівалент Doxil® з 2013 року).

Ліпосоми та наночастинок розміром приблизно 8 нм проминаються через нирки та видаляються, але ті, що мають розмір більше 8 нм, очищаються мононуклеарними фагоцитарними системами в процесі, відомому як опсонізація. Опсонізація повинна бути зведена нанівець шляхом покриття наноносія інертним полімером (PEG), подібним щиту на поверхні наночастинок – ефект «стелс» [10].

Ліпосоми – це сферичні везикули, що складаються з одного або кількох ліпідних подвійних шарів із водним ядром. Сферичні нановезикули, які взаємодіють з водою, утворюючи частинки з внутрішнім водним ядром і схожі на клітинні мембрани, доставляють завантажені ліки до клітини. Складаються лише з фосфоліпідів, одна сторона таких молекул ліпідів є гідрофільною, а інша – гідрофобною, і вони мають менший термін зберігання.

Діапазон розмірів ліпосом 25 нм – 2,5 мкм, це величезна перевага для доставки ліків [11]. Інкапсуляція діє як захисна система доставки ліків,

підвищуючи стабільність інкапсульованих сполук, захищаючи їх від навколишніх, ферментативних і хімічних змін, а також забезпечуючи бар'єр проти коливань рН, температури та іонів [12]. Активно націлені ліпосомальні системи доставки ліків є дуже інтригуючою ідеєю, оскільки вони можуть вибірково націлюватися на ракові клітини. Наразі створена ліпосомальна система, яка спрямована як на біотин, так і на глюкозу на подвійному розгалуженому поверхневому функціоналізованому прикріпленні та продемонструвала кращу абсорбцію носія ліків порівняно з мононаціальними ліганд-модифікованими ліпосомами [13].

Використання гіпертермії є добре відомим методом для покращення накопичення цільових препаратів у пухлинах, і було показано, що вона покращує перфузію крові та збільшує розмір пор між ендотеліальними клітинами пухлинних мікросудин; посилення екстравазації наночастинок в інтерстиціальні простори пухлинної тканини [14].

Показано, що 2-тижневий графік введення ліпосомального пегільованого доксорубіцину на фоні локальної гіпертермії перевершує 4-тижневий графік з точки зору 6-місячної виживаності без прогресування (ВБП). Перед включенням в дослідження, антрацикліни отримували 65% пацієнтів (чотири цикли). Середня тривалість спостереження становила 12,1 місяця (діапазон: від 6,0 до 18,2). Медіана ВБП становила 4,1 місяця (95% ДІ: 2,4-4,9), а середня загальна виживаність становила 14,2 місяця (95% ДІ: 9,6-15,3) [15].

Продемонстровано у аналізі осіб із HER2-негативним метастатичним раком грудної залози ефективність ЛПД (Duomeisu®) 50 мг/м² кожні 4 тижні до прогресування захворювання або непереносимої токсичності або завершення шести циклів призначали пацієнтам, які мали раніше застосовувані антрацикліни і таксани. З 50 включених пацієнтів 40 піддавалися оцінці безпеки та ефективності відповідно. Медіана ВБП становила 3,9 місяця (95% ДІ: 3,1-4,3), а медіана загальної виживаності (ЗВ) становила 16,0 місяця (95% ДІ: 11,8-18,2). Нейтропенія (8,1%), долонно-підшовна еритродизестезія (2,2%) і стоматит (5,2%) [16].

Обговорення.

Системи доставки ліків покладаються на покращений захист, стабільність і час циркуляції, що забезпечуються ліпосомами та їх пегілюванням для терапевтичної концентрації в пухлинній тканині. Іншою причиною проблем із традиційною терапією є мікрооточення пухлини та резистентність до ліків. Ліки більше транспортуються до здорових тканин, викликаючи токсичність, і менше до пухлин, що призводить до зниження ефективності терапії [17].

Як система доставки ліків, ліпосоми мають кілька явних переваг, включаючи здатність до самозбирання, навантаження гідрофільних, гідрофобних і амфіфільних сполук, покращення розчинності, захисту інкапсульованих ліків, забезпечення біосумісності та низької токсичності на відносних рівнях, біодеградації та індукції низька імуногенність [18].

Висновок і перспектива. На тлі введення хіміопрепарату, резистентні клітини раку грудної залози набувають агресивного фенотипу з інвазивними та міграційними здібностями, але наномедицина може подолати хіміорезистентність традиційної хіміотерапії та зменшити токсичність за рахунок таргетування пухлини. Незважаючи на те, що наномедицина показала багатообіцяюче застосування в лікуванні РМЗ, все ще є кілька проблем, які слід вирішити до того, як наномедицина зможе використовуватися в клінічній практиці. Багато наноплатформ знаходяться на різних стадіях доклінічних і клінічних досліджень. Проте все ще існує потреба у розробці та уніфікації виробництва фармацевтичних наноплатформ і систем наноносіїв.

Конфлікт інтересів. Автори заявляють, що у них немає відомих конкуруючих фінансових інтересів або особистих стосунків, які могли б вплинути на роботу, про яку йдеться в цій статті.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Luo J, Ren A, Si D, Yang J, Xu D, Li N. Drug treatment of breast cancer brain metastases: progress and challenges. *Discov Oncol.* 2025 Jun 7;16(1):1025. doi: 10.1007/s12672-025-02820-9. <https://pmc.ncbi.nlm.nih.gov/articles/PMC12145366/>

2. Movchan O, Lyashenko A, Loboda A, Dosenko I, Ivankova O, Smolanka I. Pegylated liposomal doxorubicin with magnetothermy modification treatment, if available microcalcifications group for advanced chemoresistant breast cancer. *IJCBS*. 2023; 24(5): 271-277. <https://www.iscientific.org/volume-24-2023/>
3. Zhang L, Chen W, Liu S, Chen C. Targeting Breast Cancer Stem Cells. *Int J Biol Sci*. 2023;19(2):552-570. doi: 10.7150/ijbs.76187. <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC9830502/>
4. Kumar P, Mangla B, Javed S, Ahsan W, Musyuni P et al. A review of nanomaterials from synthetic and natural molecules for prospective breast cancer nanotherapy. *Front Pharmacol*. 2023;14:1149554. doi: 10.3389/fphar.2023.1149554. <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC10237355/>
5. Sun X, Zhao P, Lin J, Chen K, Shen J. Recent advances in access to overcome cancer drug resistance by nanocarrier drug delivery system. *Cancer Drug Resist*. 2023;6(2):390-415. doi: 10.20517/cdr.2023.16. <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC10344729/>
6. Malik S, Muhammad K, Waheed Y. Emerging Applications of Nanotechnology in Healthcare and Medicine. *Molecules*. 2023;28(18):6624. doi: 10.3390/molecules28186624. <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC10536529/>
7. Gupta U, Saren B, Khaparkhuntikar K, Madan J, Singh P. Applications of lipid-engineered nanoplateforms in the delivery of various cancer therapeutics to surmount breast cancer. *J Control Release*. 2022;348:1089-1115. doi: 10.1016/j.jconrel.2022.05.034. <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/35640765/>
8. Chehelgerdi M, Chehelgerdi M, Allela O et al. Progressing nanotechnology to improve targeted cancer treatment: overcoming hurdles in its clinical implementation. *Mol Cancer*. 2023; 22, 169. <https://doi.org/10.1186/s12943-023-01865-0>
9. Nirmala M, Kizhuveetil U, Johnson A, Nagarajan R, Muthuvijayan V. Cancer nanomedicine: a review of nano-therapeutics and challenges ahead. *RSC Adv*. 2023;13(13):8606-8629. doi: 10.1039/d2ra07863e. <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/>

10. Farooq M, Trevaskis N. TPGS Decorated Liposomes as Multifunctional Nano-Delivery Systems. *Pharm Res.* 2023; 40: 245–263. <https://doi.org/10.1007/s11095-022-03424-6>

11. Douedi S, Carson M. Anthracycline Medications (Doxorubicin) [Updated 2023 Aug 8]. In: StatPearls [Internet]. Treasure Island (FL): StatPearls Publishing; 2023 Jan-. Available from: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/books/NBK551633/>

12. Cheng X, Xie Q, Sun Y. Advances in nanomaterial-based targeted drug delivery systems. *Front Bioeng Biotechnol.* 2023;11:1177151.doi:10.3389/fbioe.2023.1177151. <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC10133513/>

13. Nsairat H, Khater D, Sayed U, Odeh F, Al Bawab A. Liposomes: structure, composition, types, and clinical applications. *Heliyon.* 2022;8(5):e09394. doi: 10.1016/j.heliyon.2022.e09394. <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC9118483/>

14. Kloidová I, Milota T, Smetanová J, Stathopoulos C. Encapsulation: A Strategy to Deliver Therapeutics and Bioactive Compounds? *Pharmaceuticals (Basel).* 2023;16(3):362. doi: 10.3390/ph16030362. <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/36986462/>

15. Huang M, Pu Y, Peng Y, Fu Q, Guo L et al. Biotin and glucose dual-targeting, ligand-modified liposomes promote breast tumor-specific drug delivery. *Bioorg Med Chem Lett.* 2020;30(12):127151. doi: 10.1016/j.bmcl.2020.127151. <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/32317211/>

16. Bischoff H, Bigot C, Moinard-Butot F, Pflumio C, Fischbach C et al. A propensity score-weighted study comparing a two- versus four-weekly pegylated liposomal doxorubicin regimen in metastatic breast cancer. *Breast Cancer Res Treat.* 2023;198(1):23-29. doi: 10.1007/s10549-022-06844-5. <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/36562910/>

17. Jiang H, Li H, Song G, Di L, Shao B et al. Pegylated liposomal doxorubicin (Duomeisu®) monotherapy in patients with HER2-negative metastatic breast cancer heavily pretreated with anthracycline and taxanes: a single-arm, phase II study. *Breast Cancer Res Treat.* 2023;199(1):67-79. doi: 10.1007/s10549-023-06894-3. <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/36877215/>

18. Seynhaeve A, Amin M, Haemmerich D, van Rhoon G, Ten Hagen T. Hyperthermia and smart drug delivery systems for solid tumor therapy. *Adv Drug Deliv Rev.* 2020;163-164:125-144. doi: 10.1016/j.addr.2020.02.004. <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/32092379/>

МАРКЕРИ СТРУКТУРНОГО РЕМОДЕЛЮВАННЯ СКЕЛЕТНИХ М'ЯЗІВ У РІЗНІ ПЕРІОДИ ГОСТРОЇ ІШЕМІЇ-РЕПЕРФУЗІЇ (ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ)

Сельський Петро Романович,

д.мед.н., професор

Тернопільський національний медичний університет
імені І. Я. Горбачевського Міністерства охорони здоров'я України
м. Тернопіль, Україна

Вересюк Тарас Орестович,

КНП ВСР “Тернопільська центральна районна лікарня”
м. Тернопіль, Україна

Кармаліта Тетяна Юріївна,

КНП “Тернопільська комунальна міська лікарня № 2”
м. Тернопіль, Україна

Вступ. Травми кінцівок є одним із найпоширеніших видів пошкоджень у цивільній і військовій медицині (Dhillon P. S., 2020; Elkbuli A., 2021). У структурі бойової травми вони складають 57-63 % (Горбань І. І., 2020; Dhillon P. S., 2020). Найефективнішим засобом зупинки зовнішньої кровотечі визнано накладання турнікету, що повністю припиняє артеріальний кровоток, проте спричиняє ішемічно-реперфузійне ураження зі структурним ремоделюванням судин і м'яких тканин (Magnoe S., 2017; Rennerfelt K., 2021). Численні дослідження присвячені вивченню морфологічних змін м'яких тканин кінцівок, зокрема скелетних м'язів, за розвитку ішемії-реперфузії після компресійної оклюзії стегнової артерії, проте недостатньо вивченим залишається динаміка ремоделювання скелетних м'язів у різні терміни реперфузії.

Мета роботи – провести порівняльний аналіз морфологічних маркерів ремоделювання скелетних м'язів задніх кінцівок щурів у різні терміни раннього та пізнього реперфузійних періодів.

Матеріали та методи. Робота виконана на матеріалі, який отримано від 36 статевозрілих білих щурів-самців із масою 180–240 г. Моделювання ішемії

проводили шляхом накладення гумових турнікетів SWAT (Stretch-Wrap-And-Tuck) на задні кінцівки тварин, на рівні пахвинної складки упродовж двох годин під тіопентал натрієвим знечуленням. Реперфузійний синдром моделювали шляхом відновлення кровообігу у раніше ішемізованих тканинах через дві години після накладання. Модель раннього постішемічного періоду була представлена групами тварин із реперфузійними термінами через одну, дві години та одну добу, а модель пізнього постішемічного періоду – через сім і чотирнадцять діб після зняття турнікету (по шість тварин у кожній групі). У контрольну групу увійшли також шість щурів.

Для морфологічного дослідження тканини забирали нижче ділянки накладання джгута, захоплюючи поверхневі шари чотирьохголового м'язу задньої кінцівки щура у середній третині стегна. Гістологічні зрізи забарвлювали гематоксиліном і еозином, а також застосовуючи фарбування за Массоном, резорцин-фуксином за Вейгартом та за Ван Гізон. Вивчення препаратів здійснювали за допомогою мікроскопа Bresser Trino Researcher 40x-1000x. Найбільш демонстративні препарати фотографували фотоустановкою Digital Camera for Microscope Science Lab DCM 820 Resolution 8,0 Мр. Для проведення поляризаційної мікроскопії використано мікроскоп MICROmedSEO SCAN з двома поляризаційними фільтрами.

Результати та обговорення. За результатами гістологічного дослідження, порівняно з контрольною групою, через 1 годину експерименту (1-ша група) спостерігалася дезорганізація м'язових волокон. Визначалися ділянки без посмугованості. Нерідко відмічалися розриви волокон та їх звивистість. Такі зміни супроводжувалися порушеннями саркоплазми, яка ставала гетерогенною і розпадалася на фрагменти. Ядра втрачали лінійне розташування. Спостерігалися також осередки міоцитолізу. Періфокально виявлялися поліморфноклітинні інфільтрати. Наростали прояви гемомікроциркуляторних розладів і пов'язаного з ними набряку перимізію та ендомізію. Дослідження, проведене з використанням поляризаційної мікроскопії, виявило пошкодження м'язових волокон І–ІІ ступеня, що

проявлялося посиленням анізотропії А-дисків міофібрил, а також їх зближенням. Через 2 години (2-га дослідна група) у скелетних м'язах спостерігалися ті самі закономірності розвитку структурних змін, що й через 1 годину реперфузії, однак вони наростали, ставали значно вираженішими, інтенсивнішими та дифузнішими.

При гістологічному дослідженні скелетних м'язів щурів через 1 добу реперфузії (3-тя група) спостерігався найбільш виражений комплекс структурних змін. На поздовжніх зрізах м'язові волокна мали різну товщину, причому вона варіювала в межах одного волокна. Поперечна посмугованість прослідковувалася фрагментарно. Ядра втрачали своє лінійне розташування, частина з них виштовхувалася за межі волокна. Звичними були ділянки деформації, фрагментації та розпаду волокон. Восковидна дегенерація змінювалася вакуольною дистрофією та лізисом. У всіх сегментах характерною ознакою була наявність круглоклітинних запальних інфільтратів та крововиливів навколо й у товщі ділянок міоцитолізу. За результатами поляризаційної мікроскопії спостерігалось злиття дисків, що є характерною ознакою ушкодження м'язових волокон III ступеня. Також виявлялися явища лізису та дезагрегації міофібрил, які відповідають ушкодженню IV ступеня.

Через 7 діб пізнього реперфузійного періоду (4-та група) м'язові волокна світлооптично мали гетерогенний вигляд. Поряд із незміненими виявляли волокна із нерівномірно забарвленою саркоплазмою. Збільшувалася частка атрофованих фібрил. Окремі волокна, їхні групи або тільки частина волокна розпадалися на грудки різних розмірів. Зрідка виявляли осередки цитолізу із перифокальною круглоклітинною інфільтрацією. Інтенсивні крововиливи не виникали. Місцями мало місце дифузне просякання гіпохромними еритроцитами. Через 14 діб реперфузії (5-та дослідна група) морфологічно констатувалися найменш виражені структурні зміни. Водночас виявлялися ділянки як з посиленою анізотропією, так і з волокнами, у яких спостерігалось зближення А-дисків без їх злиття в суцільний конгломерат. Такі зміни відповідали I–II стадії контрактур міофібрил.

Висновки. У ранньому реперфузійному періоді структурні порушення проявлялися набряковим синдромом, дистрофічно-дегенеративними та деструктивними змінами в скелетних м'язах і фібрилярних структурах. У пізньому реперфузійному періоді мало місце сповільнення гострих проявів із частковим поверненням до вихідного стану та наростанням активності фібробластичного дифферону і синтезом сполучнотканинного матриксу.

Проградієнтне ремоделювання м'язових волокон спостерігалось переважно за контрактурним типом з окремими випадками міоцитолітичного ремоделювання стегового сегменту. Найвиразніші порушення виявлялись через 1 добу після відновлення кровопостачання та відповідали IV стадії контрактурного пошкодження з поступовою редукцією упродовж 14 діб реперфузійного ураження до I-II стадії пошкодження міофібрил.

TECHNICAL SCIENCES

UDC 664.162.036.4

INTENSIFICATION OF HYDROLYSIS OF STARCH AND CELLULOSE-CONTAINING COMPOUNDS USING ROTARY-PULSATION APPARATUS

Obodovych Oleksandr,

Dr. Sci. (Engin.), professor

Pereiaslavl'tseva Olena,

PhD (Engin.), Senior Researcher

Rezakova Tetyana,

PhD (Engin.), Senior Researcher

Stepanova Olesya,

PhD (Engin.)

Chernyavsky Kostyantun,

PhD (Engin.)

Institute of Technical Thermophysics
of the National Academy of Sciences of Ukraine, Kyiv, Ukraine

Introductions. The relevance of intensifying starch hydrolysis lies in the wide use of its products. These include: confectionery, sugar, starch, molasses, printing and other industries. Of greatest interest is the enzymatic hydrolysis of starch. In enzymatic hydrolysis, α and β - amylases are used to break acetyl bonds α -1-4, and glucosidases are used to break α -1-6 bonds. One of the indicators of the rate of hydrolysis is the activity of enzyme preparations, which is determined in units of activity per unit of starch mass.

In the alcohol industry, starch is hydrolyzed with an enzymatic preparation in order to obtain fermentable sugars. This process is called saccharification. The higher the percentage of starch saccharification, the greater the yield of finished products. The optimal action of amylolytic enzymes is 56...58 °C and pH 4,8...5,2. Under these conditions, the duration of saccharification is 20 minutes.

Aim. Intensification of hydrolysis of starch and cellulose-containing

compounds by the method of discrete-pulse energy input.

Materials and methods. The materials under study were starch and cellulose from corn husks. In order to reduce the consumption of enzyme preparations and shorten the duration of saccharification, starch hydrolysis was carried out using the discrete-pulse energy input (DPEI) method, which was implemented using a rotary-pulsation apparatus (RPA) [1]. During the experiment, the saccharifying capacity of the enzyme preparations, the shear rate of the flow of the processed medium, and the number of cycles of processing the medium in the RPA were determined.

Results and discussion. The dependence of the saccharifying capacity of amylolytic enzymes on the number of processing cycles at different shear rates of the flow of the medium is shown in Fig. 1.

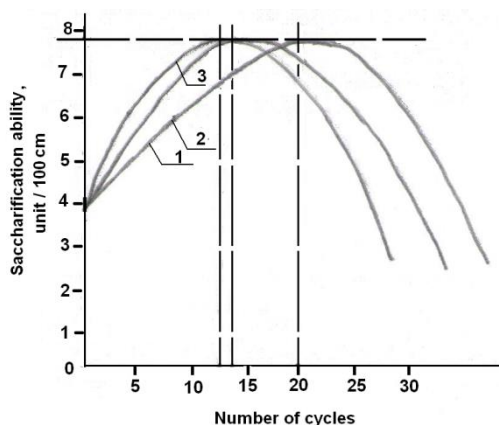

Fig. 1. Dependence of saccharification by enzyme preparations on the flow shear rate and the number of processing cycles:

1 – flow shear rate $\gamma = 20 \cdot 10^3 \text{ s}^{-1}$; 2 – flow shear rate $\gamma = 40 \cdot 10^3 \text{ s}^{-1}$;

3 – flow shear rate $\gamma = 50 \cdot 10^3 \text{ s}^{-1}$

It can be seen from the figure that with an increase in the number of processing cycles and the shear rate of the flow of the processed medium, the saccharifying capacity of the enzymes increases almost 2-fold.

This suggests that the amount of enzymes required for hydrolysis can be reduced by 2 times. The most optimal conditions for saccharification are a regime of 8 cycles at a shear rate of $40 \cdot 10^3 \text{ s}^{-1}$.

Fig. 2 shows the curves of the dependence of the amount of sugar formed on the duration of the hydrolysis process. It is evident from the figure that carrying out

hydrolysis using the DPEI method allows reducing the process from 20 to 12 minutes.

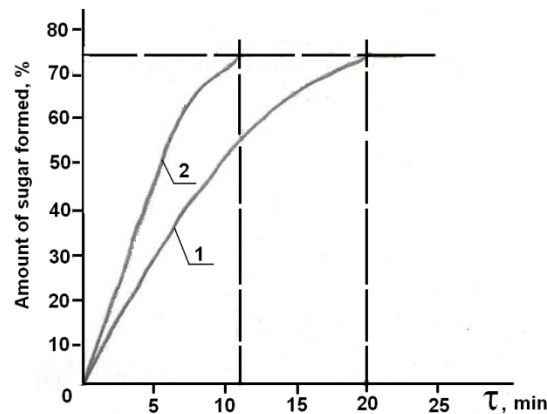

Fig. 2. Dependence of the amount of formed sugar on the duration of hydrolysis:
1 – without the use of RPA; 2 – with the use of RPA.

During starch hydrolysis in the saccharification process, 75% of fermentable carbohydrates and 25% of dextrans are formed, which are additionally saccharified during fermentation. The dependence of the formation of fermentable carbohydrates on the amount of enzyme preparations added for starch hydrolysis is shown in Fig. 3.

It follows from the figure that when carrying out the saccharification process, it is possible to reduce the amount of the enzyme preparation to 50%, but in this case it is necessary to treat the hydrolyzed raw material with CO at a flow shear rate of $50 \cdot 10^3 \text{ s}^{-1}$.

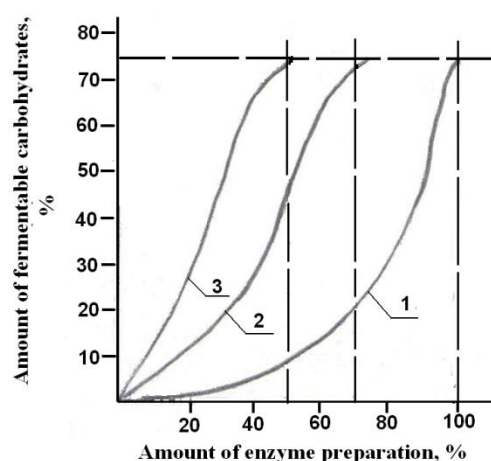

Fig. 3. Dependence of fermentable carbohydrates on the amount of enzyme preparations and flow shear rate:

1 – without flow shear; 2 – flow shear rate $\gamma=40 \cdot 10^3 \text{ s}^{-1}$;
3 – flow shear rate $\gamma=50 \cdot 10^3 \text{ s}^{-1}$.

In addition, the method of discrete pulse energy input, which is implemented in a rotary-pulsation apparatus, allows combining the processes of preparing raw materials for hydrolysis and hydrolysis itself in one apparatus.

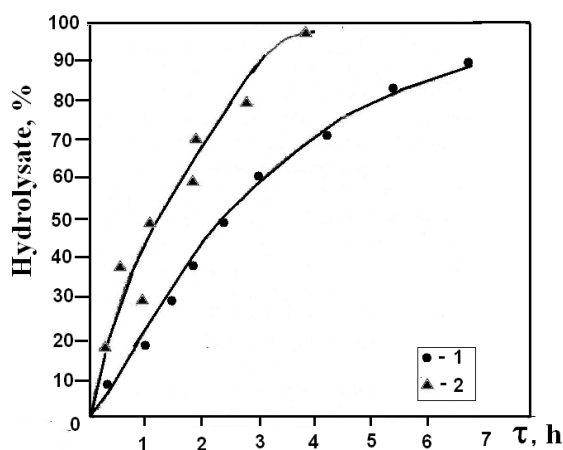
In particular, during the hydrolysis of starch-containing compounds, this is a process of swelling and gelatinization, and during the hydrolysis of cellulose-containing compounds, this is a process of grinding and dispersion.

As an example, let us consider the process of hydrolysis of cellulose-containing compounds. The process flow diagram is as follows. Biomass with a particle size of up to 10,000 μm enters the hydrolysis apparatus, where it is mixed with an acid solution (H_2SO_4). Then the resulting mixture is processed in the RPA in the recirculation mode until complete hydrolysis is performed.

Literary data indicate that cellulose hydrolysis using existing technology occurs by 90% at a temperature of 95°C for 7 hours.

The use of RPA allows increasing the amount of hydrolysate to 97% and reducing the duration of the process to 3,5 hours.

The experimental data are presented in Fig. 4. It is evident from the figure that the process of obtaining hydrolysate at a constant temperature of 95°C can be reduced from 7 to 3,5 hours, while the degree of hydrolysis increases to 97%.

**Fig. 4. Dependence of the degree of hydrolysis of plant waste cellulose on the duration of the process at a temperature of 95 °C:
1 – classical technology; 2 – technology using RPA
(flow shear rate $\gamma=50 \cdot 10^3 \text{ s}^{-1}$).**

The dependence of hydrolyzate production on temperature and mass flow shear rate in the RPA was also studied (Fig. 5)

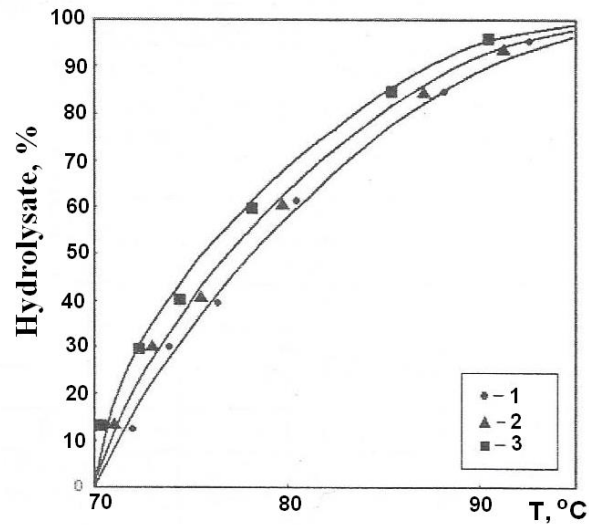

Fig. 4. Dependence of the degree of hydrolysis of plant waste cellulose on the temperature and flow shear rate in the RPA with a process duration of 3.5 hours: 1 – $\gamma = 50 \cdot 10^3 \text{ s}^{-1}$; 2 – $\gamma = 30 \cdot 10^3 \text{ s}^{-1}$; 3 – $\gamma = 20 \cdot 10^3 \text{ s}^{-1}$

It was established that increasing the flow shift from $20 \cdot 10^3 \text{ s}^{-1}$ to $50 \cdot 10^3 \text{ s}^{-1}$ has virtually no effect on temperature conditions and the yield of hydrolyzate [2].

A number of studies have been devoted to the hydrolysis of corn husk cellulose, the chemical composition of which is presented in Table 1.

Table 1

Chemical composition of corn husks

Components	Quantity, % absolutely dry
Humidity	9,8
Easily hydrolysable substances	23,58
Difficult to hydrolyze substances	33,75
Pentosans	21,00
Lignin	32,1
Cellulose	30,03
Polyuronides	5,30
Fatty-wax substances	2,8
Nitrogenous substances in terms of	6,1
Hexosans (without cellulose)	4,1
Ash	3,1

The processing of the hydrolyzed raw material was carried out at a constant pulse frequency of 1 kHz, the duration of hydrolysis varied from 5 to 30 minutes, and

the temperature varied from 40 to 70 °C.

It is evident from the data in Table 2 that during hydrolysis using RPA, which implements the DPEI method, at a temperature of 50 °C, the yield of monosaccharides is 99,7% of their content in the raw material. During hydrolysis of corn husks by the traditional method under the same conditions (time 30 min, hydrolysis temperature 50 °C), the yield of monosaccharides is 80%. Carrying out the hydrolysis process at a temperature above 60 °C reduces the yield of monosaccharides due to their decomposition. Thus, the DPIVE method increases the hydrolysis of polysaccharides to monosaccharides by 20%, increases the rate of hydrolysis almost twice, and promotes rapid depolymerization.

Table 2

Results of hydrolysis of corn husk cellulose with 75% sulfuric acid using the DPEI method

Temperature hydrolysis, °C	Hydrolysis time, min	Yield of monosaccharides after hydrolysis, % (from their theoretical content in raw materials)	
		using DPEI	without the use of DPEI
40	5	61,5	52,0
40	15	77,0	71,0
50	5	70,0	61,5
50	15	81,0	71,0
50	30	99,7	80,0
60	5	67,0	60,0
60	15	90,0	78,0
60	30	97,5	83,0
70	5	81,0	65,7
70	15	88,0	79,0
70	30	81,0	78,0

Conclusions. The results of the conducted studies showed that the use of a rotary-pulsation apparatus in hydrolysis, in which the DPEI method is implemented, allows to reduce the duration of the process by 2 times and reduce the consumption of enzyme preparations by 2 times. The increase in the saccharification capacity of enzyme preparations using DIVE devices is associated with the improvement of heat and mass exchange of the active center of the enzyme with the substrate. The

disadvantage of enzymatic hydrolysis is the limitation of temperature conditions. The increase in the efficiency of the hydrolysis process using the DPEI method is due to the fact that when processing the hydrolyzed solution in the RPA, energy is released, which has the nature of a directed local, intense and concentrated action. If the released energy exceeds the energy of the bonds between any atoms in the molecule, then they are broken and a water molecule is attached at the site of the break, forming a new substance.

In the case of hydrolysis of starch and cellulose of plant waste, these are monosaccharides. Based on the above, we can conclude that any substance can be hydrolyzed without the use of catalysts due to the energy introduced, if the latter exceeds the bond energy between atoms in any molecule.

If the amount of energy introduced is insufficient, when the bond is stretched but not yet broken, a catalyst should be introduced, but in much smaller proportions.

REFERENCES

1. Долинский А. А., Ободович О. Н., Борхаленко Ю. А. (2012), Метод дискретно-импульсного ввода энергии и его реализация: Монография / Х.: «Апостроф».- 185 с.
2. Липэц А. А. (2003), Технология крахмала и крахмалопродуктов. Киев: Науч. пос. – К: НУПТ. – 168 с.

ВИКОРИСТАННЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ В СИСТЕМАХ ПРИЙНЯТТЯ РІШЕНЬ ЩОДО ВИЛУЧЕННЯ НЕБЕЗПЕЧНОЇ ПРОДУКЦІЇ

Ковальчук Євгенія Леонідівна,
магістр, спеціаліст з контролю якості та безпеки харчових продуктів,
ТОВ «КомплексД», вул. Пастера, 4, м. Дніпро,
Дніпропетровська обл., Україна, 49000,
ORCID: <https://orcid.org/0009-0003-2293-9166>

Вступ. Гарантування безпечності продукції є пріоритетним напрямом державної політики у сфері захисту прав споживачів, охорони громадського здоров'я та санітарно-епідеміологічного добробуту населення. Зростання обсягів виробництва, активізація міжнародної торгівлі та ускладнення логістичних ланцюгів обумовлюють потребу в удосконаленні механізмів виявлення й вилучення з обігу небезпечної продукції.

Сучасні інформаційні технології, зокрема методи штучного інтелекту (ШІ), виявляють високу ефективність у розв'язанні завдань, пов'язаних з аналізом великих масивів даних, виявленням аномальних відхилень і прогнозуванням ризиків. Інтеграція ШІ в системи прийняття рішень щодо ідентифікації та вилучення небезпечної продукції дає змогу підвищити оперативність реагування, мінімізувати вплив людського чинника та забезпечити точнішу оцінку потенційної загрози. Актуальність проблематики зумовлено необхідністю запровадження інноваційних практик захисту безпечності продукції шляхом інтеграції інтелектуальних технологій у регуляторні та комерційні механізми контролю якості.

Метою цієї роботи є дослідження можливостей використання технологій штучного інтелекту в системах прийняття рішень щодо виявлення та вилучення небезпечної продукції, зокрема аналіз ефективності таких рішень порівняно з традиційними практиками.

Матеріали та методи. Для досягнення поставленої мети у роботі застосовано комплекс наукових методів: аналіз наукових джерел,

нормативно-правових документів та практичних кейсів, пов'язаних із використанням штучного інтелекту у сфері контролю безпечності продукції; порівняльний аналіз ефективності традиційних практик та інтелектуальних систем прийняття рішень; метод моделювання, що передбачає створення умовної моделі функціонування системи вилучення небезпечної продукції з використанням ШІ; зокрема аналіз емпіричних даних, отриманих на основі вивчення реальних прикладів впровадження інтелектуальних технологій у відповідних системах в різних країнах та організаціях.

Результати та обговорення. Штучний інтелект (ШІ) дедалі активніше інтегрується в різні сфери діяльності, що вимагають оброблення великих обсягів даних, аналізу ризиків та прийняття оперативних управлінських рішень. Сфера контролю безпечності продукції (виявлення та вилучення небезпечної продукції з ринку) не є винятком. Ефективність традиційних інструментів у цій галузі (вибіркові перевірки, лабораторні дослідження та звітність від споживачів) часто обмежена через затримки в обробленні інформації, людський чинник та низьку оперативність реагування. Використання ШІ дає змогу істотно підвищити ефективність таких процесів завдяки автоматизації аналізу, прогнозуванню загроз та швидкому ухваленню рішень на основі великих обсягів різномірної інформації.

Основою інтелектуальних систем прийняття рішень є алгоритми машинного навчання, що здатні виявляти складні закономірності в даних, залишених за межами сприйняття людини. Зокрема, класифікаційні моделі, побудовані на основі дерев рішень, методів випадкового лісу, логістичної регресії або глибоких нейронних мереж, можуть ефективно визначати рівень ризику, пов'язаний із конкретним товаром або виробником. Такі моделі використовують історичні дані про випадки відкликання продукції, результати лабораторних досліджень, скарги споживачів, митні декларації та інші релевантні чинники.

Важливим напрямом застосування ШІ є побудова систем раннього попередження, здатних ідентифікувати потенційно небезпечну продукцію ще

до надходження на ринок. Такі системи можуть ґрунтуватись на аналізі ланцюгів постачання, краудсорсингових даних, публікацій у медіа та соціальних мережах, інформації про порушення стандартів якості в інших юрисдикціях. Так, якщо продукція постачальника неодноразово з'являлася в повідомленнях системи RAPEX або у відкритих базах даних (OpenFoodFacts чи Global Recalls), алгоритм може призначити статус високого ризику такій партії продукції навіть до здійснення лабораторного аналізу.

Особливе значення має інтеграція ІІІ в національні та міжнародні системи управління якістю продукції. Зокрема, системи контролю, що застосовуються у країнах ЄС, Китаї, Канаді та США, дедалі частіше використовують модулі аналітики на основі ІІІ. У деяких митних службах впроваджено системи на основі глибокого навчання, що аналізують великі обсяги митної документації для виявлення порушень, та автоматично визначають, які партії товару потребують додаткової перевірки. Такі рішення не лише пришвидшують реагування, а й сприяють зосередженню зусиль на найризикованіших сегментах ринку.

Успішне впровадження ІІІ в процес вилучення небезпечної продукції потребує створення централізованих баз даних, що забезпечують повний цикл управління інформацією: від збирання та зберігання до аналітики та інтерпретації. Важливим чинником успішності є сумісність баз даних між відомствами – митницею, регуляторними органами, лабораторіями, громадськими організаціями та бізнесом. Для цього необхідно розробити стандартизовані формати даних, протоколи доступу та механізми захисту інформації.

Крім того, значну увагу приділено питанням інтерпретованості моделей машинного навчання, оскільки регуляторна практика вимагає обґрунтованості рішень. Так звані «чорні скриньки», глибокі нейронні мережі, мають високу точність, але водночас залишаються непрозорими для кінцевих користувачів. Для розв'язання цієї проблеми розробляються моделі пояснення (зрозумілий ІІІ - ХАІ), що дають можливість пояснити, чому система класифікує певну

продукцію як небезпечну, та які ознаки є основними в ухваленні відповідного рішення.

З боку регуляторів надзвичайно важливо забезпечити відповідність інтелектуальних систем чинному законодавству. Зокрема, у ЄС активно обговорюється впровадження спеціального правового режиму для високоризикових систем ШІ (відповідно до запропонованого Акту про ШІ), що застосовуються у критично важливих сферах: охорона здоров'я, безпека продукції та захист прав споживачів. Згідно з цим законопроектом такі системи мають відповідати вимогам прозорості, надійності, безпеки та контролюваності.

У національному контексті використання ШІ у процесах вилучення небезпечної продукції все ще перебуває на початковому етапі. Хоча наявні окремі елементи цифровізації контролю якості – електронні реєстри, автоматизовані системи обліку скарг та перевірок – відсутні комплексні рішення, що давали б змогу здійснювати повноцінний ризикоорієнтований контроль із використанням ШІ. Це створює передумови для формування державної стратегії у цій сфері, що має охоплювати: розроблення інфраструктури для збирання та оброблення даних; створення пілотних моделей оцінювання ризику; юридичне регулювання алгоритмічного прийняття рішень; навчання фахівців відповідного профілю.

Результати проведеного аналізу наукових джерел виявили, що впровадження систем штучного інтелекту у процеси прийняття рішень щодо вилучення небезпечної продукції значно підвищує ефективність моніторингу та реагування. Одним з основних чинників, що зумовлює доцільність використання ШІ, є здатність відповідних алгоритмів працювати з великими обсягами неоднорідних даних, охоплюючи результати лабораторних досліджень, споживчі скарги, дані митного контролю, інформацію з відкритих джерел та соціальних мереж.

Застосування алгоритмів машинного навчання сприяє автоматичній класифікації продукції за рівнем ризику, виявленню потенційно небезпечних

партій товарів ще до надходження на ринок та прогнозуванню ймовірності порушень на основі історичних даних. Зокрема, використання моделей на основі градієнтного бустингу або нейронних мереж забезпечує точність виявлення ризикових товарів на рівні понад 90 %, що значно перевищує ефективність традиційних методів вибіркового контролю, часто залежних від людського чинника та обмежених у можливостях оброблення інформації.

Дослідження показало, що в країнах Європейського Союзу, США та Китаї вже впроваджено низку рішень, оснований на штучному інтелекті для аналізу безпечності продукції. Так, у межах системи RAPEX (Rapid Alert System for Dangerous Non-Food Products) реалізовано інтелектуальні модулі аналізу повідомлень про небезпечну продукцію, що дає змогу оперативно ідентифікувати ризики та автоматично повідомляти відповідні органи влади. Подібні системи використовуються митними службами для перевірки товарів, що імпортуються з країн з підвищеним ризиком недотримання технічних регламентів. Окрему увагу варто приділити проблематиці формування навчальних вибірок для алгоритмів машинного навчання. Як показав аналіз практичних кейсів, відсутність якісно розмічених даних або систематизованих реєстрів небезпечної продукції значно ускладнює навчання моделей. Таким чином, ефективність застосування ШІ значною мірою залежить від доступності та якості вхідних даних, що вимагає розроблення загальнодержавних інформаційних систем збирання, обміну та верифікації даних про небезпечну продукцію.

Ще одним важливим результатом дослідження було виявлення високої ефективності гібридних систем, у яких поєднуються методи штучного інтелекту з експертними системами. Такі моделі дають можливість не лише аналізувати наявні дані, а й враховувати нормативні вимоги, логіку регуляторних процедур та практичний досвід фахівців. У поєднанні з модулями прийняття рішень ці системи можуть автономно ініціювати процеси інспектування, формувати обґрунтовані рекомендації щодо вилучення товару з обігу та забезпечувати зворотний зв'язок із зацікавленими сторонами.

Водночас під час порівняльного аналізу встановлено, що вітчизняна практика управління безпечністю продукції, зокрема у межах діяльності Держпродспоживслужби, наразі лише частково використовує інструменти автоматизованого аналізу ризиків. Це обумовлює потребу в модернізації технічної інфраструктури, розробленні спеціалізованих програмних рішень з використанням ШІ та у відповідній підготовці кадрів, здатних працювати з аналітичними системами нового покоління.

Крім того, варто зазначити, що застосування штучного інтелекту у сфері вилучення небезпечної продукції потребує розв'язання низки етичних, правових та інституційних питань: забезпечення прозорості алгоритмів прийняття рішень, дотримання принципу недискримінації та відповідальність за ухвалені рішення. У зв'язку з цим доцільним є запровадження процедур верифікації та аудиту алгоритмів, використання інтерпретованих моделей, зокрема створення нормативної бази, що регламентує застосування інтелектуальних технологій у сфері контролю.

Висновки. Під час дослідження встановлено, що використання штучного інтелекту у системах прийняття рішень щодо вилучення небезпечної продукції має значний потенціал для підвищення ефективності, точності та оперативності дій, спрямованих на гарантування безпечності товарів на споживчому ринку. Інтелектуальні алгоритми, зокрема моделі машинного навчання та системи аналізу великих даних, здатні ідентифікувати ризикові категорії продукції, прогнозувати потенційні загрози та автоматизовано формувати обґрунтовані управлінські рішення. Застосування ШІ дає змогу долати обмеження традиційних методів контролю (вибіркові перевірки, пов'язані з людським чинником, часовими витратами та обмеженими аналітичними можливостями). Успішні міжнародні практики доводять доцільність інтеграції таких рішень у системи державного контролю, зокрема у межах митних процедур, механізмів внутрішнього ринкового нагляду та систем раннього попередження.

Водночас ефективне впровадження ШІ у сферу контролю безпечності продукції потребує вирішення низки супутніх завдань: забезпечення доступу до

якісних структурованих даних, створення інтерпретованих моделей, що відповідають нормативним вимогам та формування правової та етичної бази, що регламентує використання алгоритмічних рішень у державному управлінні.

Відповідно до проведеного аналізу можна стверджувати, що впровадження ШІ у цю сферу є стратегічно доцільним і актуальним заходом для підвищення ефективності державного контролю, мінімізації ризиків для життя та здоров'я населення, зокрема забезпечення прозорості та довіри до регуляторних інституцій.

ЛІТЕРАТУРА

1. Artificial Intelligence for Consumer Product Safety. OECD Digital Economy Papers. 2021. № 321. URL: <https://www.oecd.org/officialdocuments/publicdisplaydocumentpdf/> (date of access: 09.07.2025).
2. European Commission. Proposal for a Regulation laying down harmonised rules on artificial intelligence (Artificial Intelligence Act). Brussels, 2021. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/> (date of access: 09.07.2025).
3. European Commission. RAPEX – Rapid Alert System for dangerous non-food products. URL: <https://ec.europa.eu/safety-gate> (date of access: 09.07.2025).
4. Goodman B., Flaxman S. European Union regulations on algorithmic decision-making and a “right to explanation”. *AI Magazine*. 2017. Vol. 38(3). P. 50-57. DOI: <https://doi.org/10.1609/aimag.v38i3.2741>
5. Кравченко О. М. Технології штучного інтелекту у сфері державного управління. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2022. № 6. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/> (дата звернення: 09.07.2025).
6. Про безпечність та якість харчових продуктів: Закон України від 23.12.1997 № 771/97-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/771/97-вр> (дата звернення: 09.07.2025).

АВТОМАТИЗОВАНІ СИСТЕМИ ОЦІНКИ ЯКОСТІ ПРОЄКТНИХ РІШЕНЬ В БУДІВНИЦТВІ

Терентьєв Олександр Олександрович,

професор, доктор технічних наук

Горбатюк Євгеній Володимирович,

доцент, кандидат технічних наук

Міщук Дмитро Олександрович,

доцент, кандидат технічних наук

Київський національний університет будівництва та архітектури
м. Київ, Україна

Вступ. Збільшення обсягів будівництва на сучасному етапі вимагає підвищення ефективності прийняття проєктних рішень.

Сучасні проєктні рішення повинні прийматися з урахуванням експлуатаційних характеристик будівельних споруд і виробів, які засновані на вимогах користувачів. Застосування систем оцінки якості проєктних рішень сприяє підвищенню рівня проведення проєктних робіт [1, 2].

Мета роботи. Метою роботи є дослідження сучасних систем прийняття проєктних рішень, а також застосування алгоритмів оптимізації до вирішення архітектурно-планувальних задач, для подальшого створення програмного навчального комплексу до використання у підготовці студентів відповідних спеціальностей.

Матеріали і методи. Застосування інформаційних технологій для вирішення задач проєктних рішень дозволяє проводити ці роботи на якісно новому рівні. Це досягається за рахунок застосування розвинутих інтерактивних засобів взаємодії, підтримки користувачів різного рівня підготовки, формування багатовіконних макетів екранів, структур меню, діалогових послідовностей. Інформація може отримуватись від різних джерел і досліджуватися на різних рівнях деталізації. Збільшення потужності системи може бути забезпечено за рахунок застосування відкритої архітектури і можливості масштабування системи з підключенням як власних так і зовнішніх

застосувань, організації модульності прикладних програм, гнучної підтримки необхідної конфігурації, підтримки відкритих стандартів [3].

Результати та обговорення. Інформаційно – технологічне проектування розглядає комплексну систему різних проектних рішень. Такими проектними рішеннями можуть бути: архітектурно-планувальні рішення, об'ємно-планувальні рішення, економічні рішення, організаційно-технологічні рішення, і т.п. На рисунку 1 представлена загальна технологія формування оцінки проектних рішень у будівництві [4, 5].

Архітектурно-планувальне рішення (АПР) (рис. 2) складається з архітектурних конструкцій малоповерхових житлових будинків, архітектурних конструкції одноповерхових виробничих і цивільних будинків, архітектурних конструкції багатоповерхових будинків. Архітектурні конструкції одноповерхових виробничих будинків показані на рисунку 3.

Структура архітектурно-планувальних елементів підрозділяються на несучі елементи і що обгороджують.

Призначення несучих конструктивних елементів будинку – сприймати усі види навантажень і вплив силового характеру, що можуть виникати в будинку і передавати їх через фундаменти на ґрунт.

Призначення конструктивних елементів, що обгороджують будинки – ізолювати простір будинку від зовнішнього середовища, що розділяє цей простір на окремі приміщення і захищати ці приміщення і простір будинку в цілому від усіх видів впливу не силового характеру.

Основні конструктивні елементи будинку – горизонтальні, вертикальні і фундаменти – узяті разом, складають єдину просторову систему – несучий кістяк будинку – надійно забезпечує сприйняття і передачу на основу усіх видів навантажень і механічних впливів, що виникають у процесі експлуатації будинку.

Між архітектурно-планувальним рішенням одноповерхового будинку, конструкцією фундаменту і станом ґрунту існує визначений взаємозв'язок.

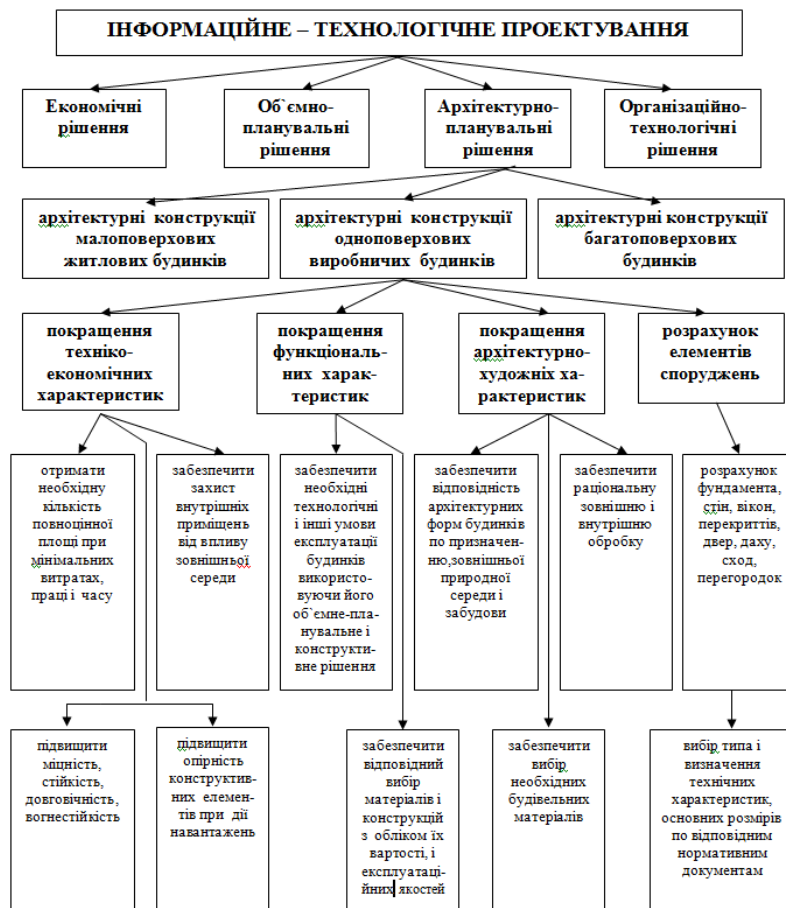

Рис. 1. Технологія формування оцінки проектних рішень у будівництві

Наприклад, якщо проектувальник у проекті будинку передбачає наявність підвалу, великого приямка чи цокольного поверху, то фундамент повинний бути стрічковою конструкцією, щоб успішно виконати функції стіни підвалу.

Стан ґрунту може вплинути на вибір варіанта архітектурного рішення підземної частини будинку. Наприклад, якщо будинок ставлять на ґрунти з високим рівнем стояння ґрунтових вод, то товщина стінок стрічкового фундаменту збільшується за рахунок додаткових елементів гідроізоляції, що приводить до зменшення площі приміщень підземної частини.

Рис. 2. Склад архітектурно-планувальних рішень

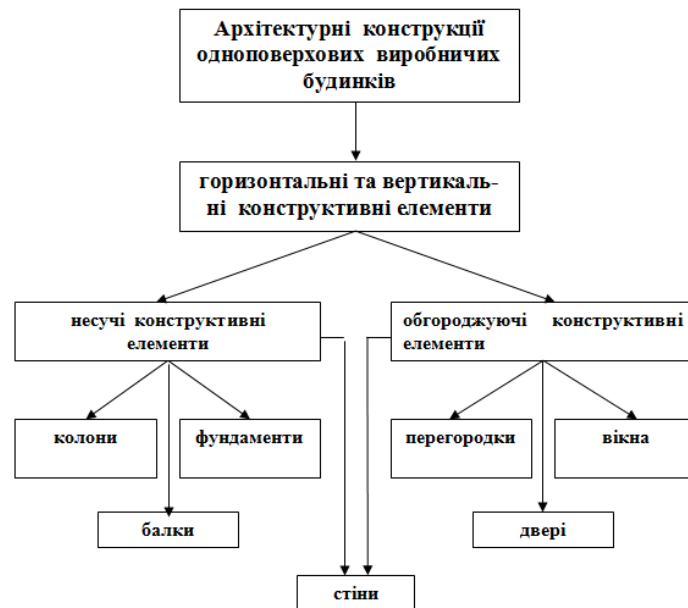

Рис. 3. Архітектурні конструкції одноповерхових виробничих будинків

Оптимізаційні задачі, які розв'язуються при архітектурно-планувальному рішенні показані на рисунку 4.

Оптимізаційні задачі, які розв'язуються при АПР

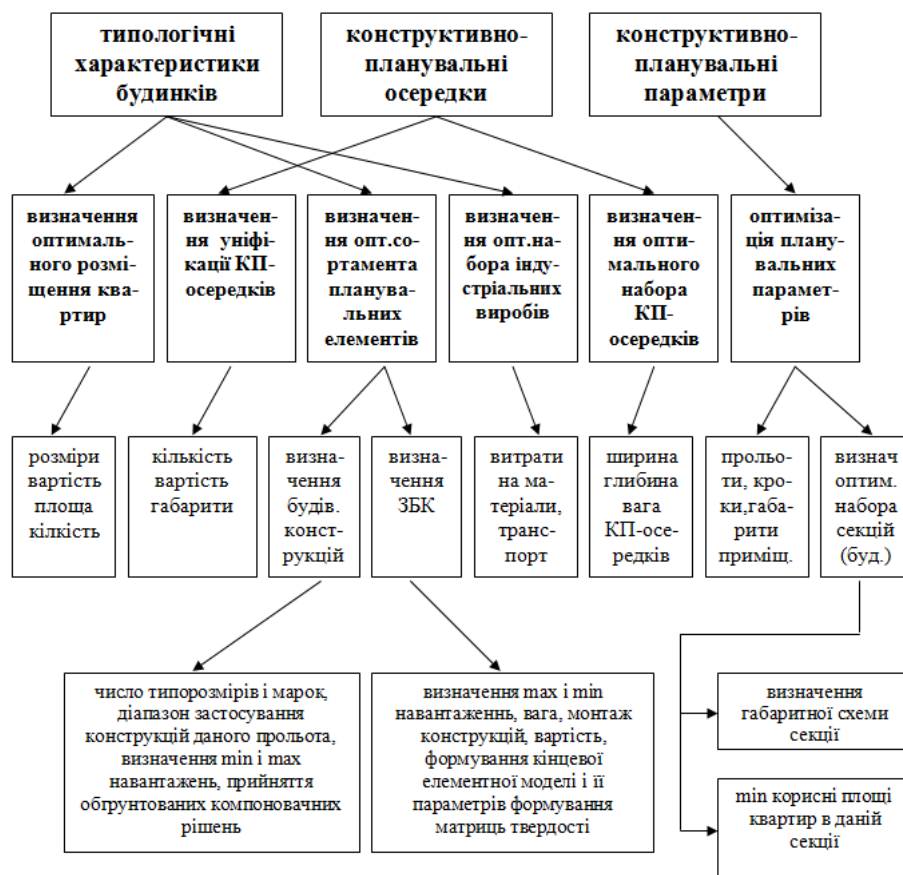

Рис. 4. Оптимізаційні задачі, які розв'язуються при архітектурно-планувальному рішенні

До методів оптимізації, які можуть бути використані при вирішенні задач архітектурно-планувальних рішень, можна віднести методи лінійного програмування, динамічного програмування, оптимізація на графах і т. і.

Висновки. У результаті проведеного аналізу сучасних систем прийняття проєктних рішень визначено, що для розробки програмних модулів оцінки якості проєктних рішень необхідно застосування оптимізація на графах, виконуючі візуалізацію проєктних моделей в ітераційному рішенні.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Інтегровані моделі та методи автоматизованої системи діагностики технічного стану конструкцій будівель та споруд: підручник / О. О. Терентьєв, І. В. Русан, Є. В. Горбатюк, І. С. Івахненко, О. В. Петроченко, О. П. Куліков. Київ: Компрінт, 2019. 239 с.

2. Terentyev O. O., Gorbatyuk Ie.V., Tyslenko O. B., Bykov V. S. Methods of diagnosing deformations of building structures. International scientific conference “Technique and technology of the future '2024” No 35 on October 20, 2024. Karlsruhe, Germany. P. 36-40. <https://doi.org/10.30890/2709-1783.2024-35-00-027>.

3. Terentyev O. O., Gorbatyuk Ie. V., Tyslenko O. B., Bykov V. S. Program and technical complex of implementation of the information system of diagnostics of the technical condition of buildings. SWorldJournal. Issue No30. Part 1. March 2025. P. 82-96. <https://doi.org/10.30888/2663-5712.2025-30-01-004>.

4. Terentyev O. O., Gorbatyuk Ie. V., Tyslenko O. B., Bykov V. S. Methods of damage of the information system of building technical condition diagnostics. Modern engineering and innovative technologies. Issue №35. Part 2. October 2024. P. 35-44. <https://doi.org/10.30890/2567-5273.2024-35-00-049>.

5. Методи та моделі пошкодження автоматизованої системи діагностики технічного стану об'єктів будівництва / Терентьєв О. О., Горбатюк Є. В., Доля О. В., Київська К. І., Азенко В. В., Бородиня В. В. Київ: Управління розвитком складних систем, збірник наукових праць, випуск 38/2019, КНУБА, 2019. С. 82–91.

PHYSICAL AND MATHEMATICAL SCIENCES

УДК 378.147:53

ФОРМУВАННЯ ТА РОЗВИТОК КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ МОРСЬКОГО ПРОФІЛЮ ЗАСОБАМИ НАВЧАННЯ ФІЗИКИ

Барильник-Куракова Оксана Анатоліївна,
старша викладачка кафедри природничо-наукової підготовки
Херсонська державна морська академія

Вступ. / Introductions. У сучасних умовах інтенсивного розвитку науково-технічного прогресу, цифрових технологій і швидких змін у професійній діяльності особливої актуальності набуває розвиток критичного мислення майбутніх фахівців морської галузі. Майбутні моряки повинні вміти аналізувати інформацію, виявляти суперечності, приймати обґрунтовані рішення в умовах невизначеності – саме ці навички й охоплює критичне мислення [1]. Згідно зі звітом Всесвітнього економічного форуму, критичне мислення входить до переліку ключових навичок, необхідних для професіоналів XXI століття [2].

Окрім того, у контексті переходу до компетентнісної моделі освіти та цифровізації освітнього середовища, формування критичного мислення курсантів, з нашої точки зору, набуває пріоритетного значення. Фізика ж, як базова природничо-наукова освітня компонента, має високий потенціал для розвитку когнітивних і рефлексивних навичок здобувачів вищої освіти [3], зокрема морського профілю, що обумовлює необхідність наукового осмислення відповідних методичних підходів.

Мета роботи. / Aim. Обґрунтувати педагогічну доцільність та розкрити

шляхи формування та розвитку критичного мислення курсантів морських закладів вищої освіти засобами навчання фізики.

Матеріали та методи./Materials and methods. Для досягнення мети дослідження використано: аналіз педагогічної літератури з питань розвитку критичного мислення та методики навчання фізики; метод поетапного формування критичного мислення; експериментально-практичні завдання, активні методи навчання; візуалізація та моделювання ситуацій.

Результати та обговорення./Results and discussion. Зазначимо, що на сучасному етапі розвитку освіти, зокрема вищої, впровадження технології критичного мислення передбачає поетапну організацію навчального процесу за трьома основними стадіями: **виклик** (актуалізація знань та постановка проблеми), **осмислення** (активна робота з новим матеріалом), **рефлексія** (осмислення набутих знань, формування особистісного ставлення до інформації) [4].

В свою чергу, реалізація зазначеної структури на заняттях з фізики можлива завдяки використанню низки ефективних дидактичних прийомів, які сприяють розвитку критичного мислення курсантів. Зокрема, з нашої точки зору, доцільно застосовувати такі прийоми:

- **проблемне навчання** – створення ситуації, що суперечить очікуванням, і пошук пояснення явища [5].
- **проектні завдання** – формування гіпотез, їх перевірка та захист результатів.
- **фізичний експеримент з елементами дослідження** – проведення дослідів, інтерпретація результатів, критична оцінка помилок;
- **ситуативні задачі** – моделювання професійно орієнтованих обставин, що вимагають аналізу умов, виявлення причинно-наслідкових зв'язків, формулювання обґрунтованих рішень;
- **метод «сенкан»** – як форма рефлексії для узагальнення змісту теми та розвитку креативності [6].

Застосування цих елементів сприяє розвитку здатності курсантів

аналізувати та переосмислювати отримані знання, робити логічні висновки, аргументовано захищати свою думку.

Нижче наведемо приклади завдань з фізики, які носять дослідницький (творчий) характер та сприяють розвитку критичного мислення здобувачів вищої освіти морського профілю.

Задача 1 (експериментальна). Дослідити залежність сили струму в електричному колі від параметрів джерела струму та зовнішнього опору. Обладнання: джерело ЕРС, вольтметр, амперметр, магазин опорів.

Постановка задачі:

1. Запропонуйте модель кола, яка дозволить визначити внутрішній опір джерела.
2. Побудуйте графік залежності сили струму від опору зовнішнього кола.
3. Проаналізуйте: при якому значенні зовнішнього опору досягається найбільша потужність, яку отримує споживач?

Етапи розвитку критичного мислення.

I. Стадія «виклик» (*актуалізація знань, постановка проблеми, формування гіпотез*).

Цілі:

1. Актуалізувати знання курсантів про закон Ома для повного кола:

$$I = \frac{\varepsilon}{R + r}$$

2. Збудити інтерес до завдання через запитання:

- *Що буде, якщо зовнішній опір збільшити вдвічі?*
- *Чи можна експериментально визначити внутрішній опір джерела*

струму?

3. Сформулювати навчальну проблему: *Від чого залежить сила струму в колі?*

II. Стадія «осмислення» (*експериментальна діяльність, аналіз, перевірка гіпотез*).

Цілі:

1. Самостійно запропонуйте модель кола, яка дозволить визначити внутрішній опір джерела; самостійно сплануйте експеримент:

- зафіксувати значення зовнішнього опору;
- виміряти струм і напругу;
- побудувати графік залежності $I(R)$;

2. Виявити критичні моменти:

- *Чи є межа, за якої струм перестає змінюватись?*
- *Яка похибка вимірювання й як вона впливає на висновки?*

3. Оцінити гіпотези:

○ *Чи підтверджує, побудований графік залежності $I(R)$, закон Ома для повного кола?*

- *Який висновок можна зробити про внутрішній опір джерела?*

Елементи критичного мислення:

- аналіз результатів;
- виявлення логічних зав'язків;
- аргументування висновків (за формулами та графіками).

III. Стадія «рефлексія» (самооцінка, формування особистісного ставлення, узагальнення).

Цілі:

1. Усвідомити, як результати експерименту підтверджують або доповнюють вивчену теорію.

2. Сформувати власне ставлення до процесу дослідження:

- *Що було найважчим?*
- *Чи була помилка в судженнях на початку?*

3. Скласти сенкан до теми.

Щоб правильно скласти сенкан, науковці [6] пропонують дотримуватись такого алгоритму:

1. Один іменник (назва явища, поняття чи процесу).
2. Два прикметники (описання явища, поняття чи процесу)

3. Три дієслова (визначення дії)

4. Фраза-висновок з чотирьох слів (ставлення до явища, поняття чи процесу).

5. Іменник-синонім до теми (відображення змісту явища, поняття чи процесу або висновок, асоціація).

Нижче наведемо приклад використання сенкану під час організації рефлексії. Здобувачам вищої освіти пропонується в кінці заняття заповнити таблицю (табл. 1) за вказаним вище алгоритмом [7].

Таблиця 1

Струм	Електрорушійна сила	Зовнішній опір	Внутрішній опір
Небезпечний, необхідний			
Протікає, уражає, нагріває			
Дає світло, енергію, тепло			
Електрика			

Критичне мислення на цьому етапі проявляється у:

- вмінні узагальнити дані;
- самооцінці процесу та результату;
- формулюванні нових питань/гіпотез.

Педагогічна цінність задачі полягає у тому, що вона не лише формує предметні компетентності (закон Ома, експериментальні навички), а й:

- активізує аналітичне мислення;
- розвиває вміння ставити запитання;
- сприяє формуванню обґрунтованої думки;
- дає курсантам досвід рефлексії та самостійного пошуку істини.

Задача 2 (ситуаційна). Під час швартування судна спостерігається небезпечне коливання корпусу, спричинене хвилюванням моря. Як зміниться період коливань, якщо:

- а) судно буде частково розвантажено?
- б) глибина швартувального місця зміниться через припливи?

Проаналізуйте ситуацію з точки зору коливального руху. Укажіть, які фізичні параметри впливають на період коливань і як саме. Аргументуйте свій висновок з використанням відповідних фізичних понять і формул.

Етапи розвитку критичного мислення.

I. Стадія «виклик» (*актуалізація знань, постановка проблеми, формування гіпотез*).

1. Курсантам пропонується відеофрагмент або опис практичної ситуації з суднової практики (розгойдування судна при швартуванні).

2. Після перегляду обговорюється: що саме є проблемою? Чому це важливо? Які фізичні явища тут проявляються?

3. Курсант формулює проблему: *"Які чинники впливають на остійність судна в умовах коливань?"*

II. Стадія «осмислення» (*експериментальна діяльність, аналіз, перевірка гіпотез*).

1. Курсант аналізує відомі йому параметри гармонічного коливального руху (період, маса, жорсткість).

2. Зіставляє зміни (розвантаження, глибина) з відповідними фізичними характеристиками.

3. Формує гіпотези щодо впливу кожного з факторів на період коливань:

- зменшення маси – зменшення інертності – зміна частоти;
- зміна гідродинамічного опору – вплив на демпфування.

III. Стадія «рефлексія» (*самооцінка, формування особистісного ставлення, узагальнення*).

1. Курсант формулює власні висновки: *"Я вважаю, що найбільший вплив на коливання має ... тому що ..."*

2. Обговорення у групі: які варіанти вирішення були? Які гіпотези підтвердилися?

3. Рефлексивне запитання: *"Що я дізнався нового про динаміку судна? Як це може бути корисно у майбутній професійній діяльності?"*

Освітній ефект задачі:

- активізує знання з механіки;
- формує та розвиває уміння аналізувати багатфакторні ситуації;
- навчає обґрунтовувати рішення;
- стимулює формулювання і перевірку гіпотез.

Висновки./Conclusions. Формування критичного мислення курсантів морських ЗВО засобами навчання фізики є важливим чинником їх професійного зростання. Фізика, як наука, що базується на логіці, доказовості та експерименті, має величезний потенціал для розвитку інтелектуально-рефлексивної діяльності.

Використання технології розвитку критичного мислення на заняттях фізики сприяє:

- формуванню самостійності у прийнятті рішень;
- здатності до логічного й обґрунтованого аналізу;
- підвищенню мотивації до навчання;
- усвідомленому засвоєнню знань.

Подальші дослідження можуть бути спрямовані на розробку та впровадження системи діагностики рівнів критичного мислення у курсантів ЗВО морського профілю.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Пометун О. І., Пилипчатіна Л. М., Сущенко І. М., Баранова І. О. Основи критичного мислення: навчальний посібник для учнів старших класів загальноосвітньої школи. Тернопіль: Навчальна книга, 2010. 216 с.

2. The World Economic Forum. The Future of Jobs: Employment, Skills and Workforce Strategy for the Fourth Industrial Revolution [Електронний ресурс]. 2016. Режим доступу: <https://www.weforum.org/reports/the-future-of-jobs>. (08.07.2025).

3. Подозьорова А. В. Формування базових компетентностей майбутніх техніків-електриків у політехнічних коледжах: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 / Анжела Володимирівна Подозьорова. Запоріжжя, 2017. 274 с.

4. Бандурович Т. М. Використання технології критичного мислення як засобу створення творчого мікроклімату на уроці світової літератури [Електронний ресурс] / Т. М. Бандурович // Освітній інтернет-навігатор OIN-Info. Режим доступу: <https://oin.in.ua/vykorystannya-tehnolohiji-krytychnoho-myslennya-yak-zasobu-stvorenniya-tvorchoho-mikroklimatu-na-urotsi-svitovoji-literatury>. (08.07.2025)

5. Романюк І. М., Богайчук В. Ж. Проблемне навчання – один із ефективних методів пошукової пізнавальної діяльності курсантів (слухачів) // Вісник національного університету оборони України. 2011. № 6 (25). С. 91–97.

6. Богосвятська А. І. Сенкан. Роздуми про один творчий прийом // Зарубіжна література в школах України. 2011. № 12. С. 18–21.

7. Подозьорова А. В., Барильник-Куракова О. А. Впровадження технології критичного мислення у закладах вищої освіти морського профілю під час навчання фізики / А. В. Подозьорова, О. А. Барильник-Куракова // Імідж сучасного педагога. 2020. Вип. 2 (191). С. 26–32.

PEDAGOGICAL SCIENCES

ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ CAD/CAE КОМПЛЕКСІВ В НАВЧАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ СТУДЕНТІВ МАШИНОБУДІВНИХ ТА ЕНЕРГЕТИЧНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ

Авраменко Андрій Миколайович,

д.т.н., с.д., провідний науковий співробітник,

професор,

Інститут енергетичних машин і систем

ім. А. М. Підгорного НАН України,

Харківський національний автомобільно-дорожній університет

м. Харків, Україна

Тесленко Едуард Вікторович,

асистент

Харківський національний автомобільно-дорожній університет

м. Харків, Україна

Вступ. Розвиток сучасних CAD/CAE комплексів дозволяє проводити розробку креслень деталей, створювати 3D геометричні об'єкти і проводити розрахунки сформованих деталей на міцність, моделювати складні процеси тепломасообміну та інше [1, 2]. Інтерфейс сучасних CAD/CAE комплексів, як правило, є досить інтуїтивним, а наявність інтерактивної довідкової системи пришвидшує процес опанування цих програм. Приклад робочого вікна CAE комплексу Simflow – наведено на рисунку 1.

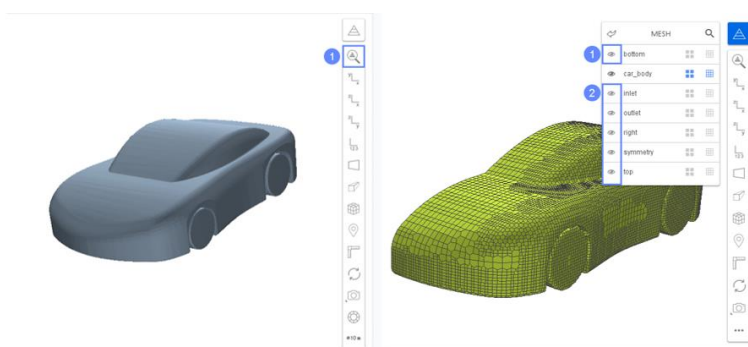

Рис. 1. Приклад робочого вікна CAE комплексу Simflow [3]

В процесі навчання студенти машинобудівних та енергетичних спеціальностей вивчають сучасні методи та підходи до побудови креслень, 3D геометрії деталей і їх збірок. Основними програмними комплексами, які широко використовуються в навчальному процесі є Ansys student, SolidWorks student та Autodesk student. Наявні на сьогодні навчальні матеріали, які розміщено на офіційних сайтах програмних комплексів і на платформі youtube, як правило мають високу якість і легко сприймаються студентами. Тільки окремі матеріали розміщені на платформі youtube – можуть містити недостатньо коректні матеріали, які можуть вводити в оману про процес постановки і розв’язання певних задач при вивченні розглянутих програмних комплексів.

Мета роботи. Розглянути підходи по методикам навчання роботи з сучасними CAD/CAE комплексами в навчальному процесі студентів машинобудівних та енергетичних спеціальностей.

Матеріали та методи. В представленому дослідженні розглядається процес вивчення основних можливостей сучасних CAD/CAE комплексів.

Основні типи розв’язуваних задач (згідно основних можливостей сучасних CAD/CAE комплексів) – наведено на рисунку 2.

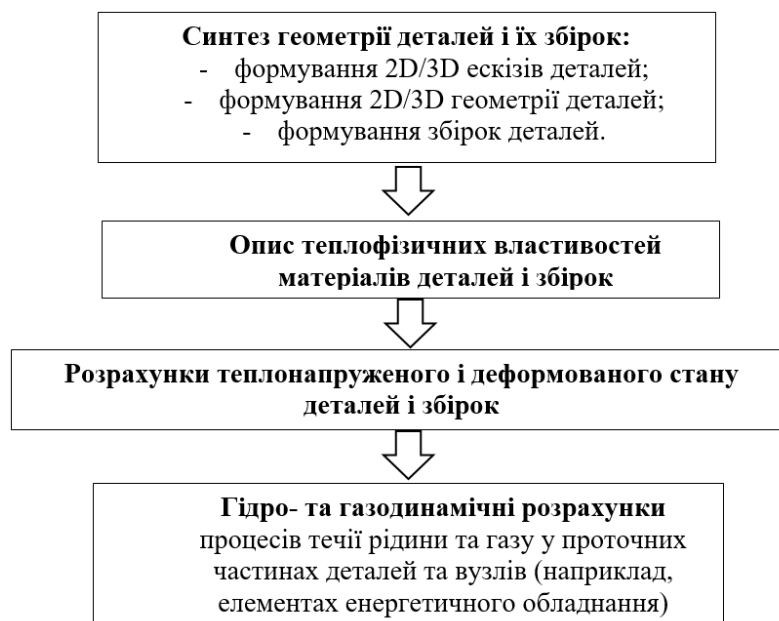

Рис. 2. Основні типи розв’язуваних задач

Варіант алгоритму вивчення основних можливостей сучасних CAD/CAE комплексів наведено на рисунку 3.

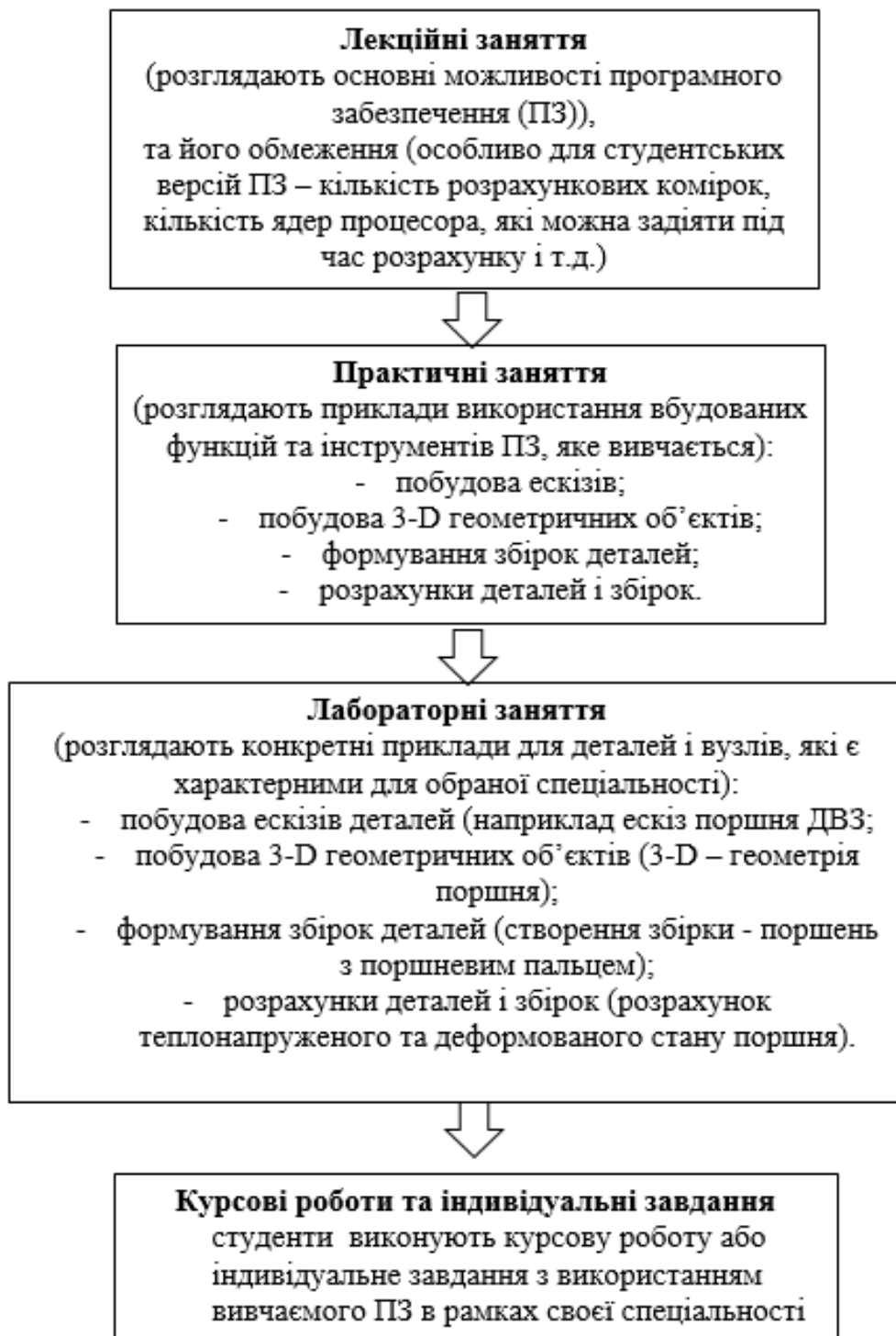

Рис. 3. Алгоритму вивчення основних можливостей сучасних CAD/CAE комплексів

Так, згідно розглянутого алгоритму (рис. 3), під час вивчення певного ПЗ

за обраною спеціальністю у студентів формується уявлення про основні можливості і обмеження ПЗ, формується практичні навички його використання для конкретних прикладних задач та навички роботи з вбудованим інтерфейсом ПЗ.

Результати та обговорення. Як видно з наведених матеріалів – процес вивчення ПЗ на сьогодні є дуже гнучким і дозволяє підлаштовуватися під конкретні задачі на особливості спеціальності. Використання онлайн-ресурсів, навчальних сайтів та відеоприкладів (на платформі youtube) – дозволяє у стислі терміни отримати практичні навички роботи з ПЗ, що особливо важливо під час переважно дистанційного режиму навчання.

Для формування стійких навичок роботи з певним ПЗ – необхідна наявність у робочих програмах - курсових робіт та індивідуальних завдань, коли студенти мають можливість самостійно розв'язувати запропоновані завдання, а не тільки дивитись ілюстративний матеріал на практичних заняттях.

Висновки. За результатами проведеного дослідження можна зробити такі висновки:

- в проведеному дослідженні наведено основні підходи до вивчення основних можливостей сучасних CAD/CAE комплексів;
- розглянуто варіант алгоритму з вивчення ПЗ;
- сфокусовано увагу на необхідних елементах курсу для формування стійких навичок практичного застосування вивчаемого ПЗ

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Інтернет ресурс, режим доступу: <https://my.solidworks.com/training>
2. Інтернет ресурс, режим доступу: <https://www.ansys.com/academic/students>
3. Інтернет ресурс, режим доступу: <https://help.sim-flow.com/tutorials/car>

PSYCHOLOGICAL SCIENCES

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕЖИВАННЯ ТРАВМІВНОЇ СИТУАЦІЇ ВІЙНИ ВИМУШЕНИМИ МІГРАНТАМИ

Головіна Катерина Михайлівна

студентка

Коняєва Лілія Дмитрівна

кандидат психологічних наук,

доцент кафедри психології

Міжрегіональна академія управління персоналом,

м. Київ, Україна

Вступ. / Introductions. Повномасштабне російське вторгнення в Україну спричинило масштабні гуманітарні, соціальні та психологічні наслідки для багатьох українців. За даними ООН, станом на 2024 рік понад 3,7 мільйонів українців стали внутрішньо переміщеними особами, а більше 6,8 мільйонів знайшли прихисток у країнах Європи та інших регіонах світу. Вимушені мігранти стикаються з численними травматичними ситуаціями: бойові дії, обстріли міст, втрати близьких, розлука з сім'єю, руйнування домівок та втрата звичного способу життя. До цих факторів додаються стресові чинники адаптації до нового середовища, мовні бар'єри та інші труднощі інтеграції. Це створює передумови для розвитку посттравматичного стресового розладу (ПТСР), депресії, тривожних розладів та інших негативних психічних станів. Якщо ці стани залишаються без належної уваги та корекції, вони можуть призвести до дезадаптації, порушень у міжособистісних стосунках та загального зниження якості життя.

Дослідженням особливостей переживання травмівних ситуацій займалися як українські, так і закордонні вчені. Серед українських науковців Т. М. Титаренко, П. П. Горностай, О. Л. Туриніна, Н. Є. Гоцуляк, А. Д. Терещук, О. В. Завгородня вивчали особливості переживання травм та

психологічні аспекти адаптації. Зарубіжні вчені, такі як Р. Пападопулос, Дж. Герман, Б. ван дер Колк, Ф. Руперт, М. Вільямс та ін. зробили значний внесок у вивчення травматичного досвіду, а також досвіду вимушеного переміщення та його впливу на людину. Однак, зважаючи на сучасні реалії, викликані війною в Україні, зазначена проблема залишається актуальною.

Мета роботи. / Aim. Дослідити психологічні особливості переживання травмівної ситуації війни вимушеними мігрантами з врахуванням їх психоемоційного стану, відчуття суб'єктивного благополуччя та копінг-стратегій.

Матеріали та методи./Materials and methods. У емпіричному дослідженні, яке проводилось у квітні 2025 року, взяли участь 72 вимушених мігранти з України: 70 жінок, 2 чоловіка, віком від 17 до 62 років.

Методи дослідження – психологічне тестування за такими методиками: міжнародний опитувальник травми (ITQ) в україномовній адаптації В. Л. Зливкова, С. О. Лукомської, О. В. Котух, О. В. Мельник; опитувальник генералізованої тривоги (GAD-7) в україномовній адаптації Н. Алексіна, О. Герасименко, Д. Лавриненко, О. Савченко; опитувальник депресії (PHQ-9) в україномовній адаптації Ю. Б. Мельник, А. В. Стаднік; модифікована шкала суб'єктивного благополуччя (БіБіСі) в україномовній адаптації Л. Карамушки, К. Терещенко, О. Креденцер та опитувальник копінг-стратегій Brief-COPE в україномовній адаптації Т. Яблонської, О. Вернік, Г. Гайворонського.

Результати та обговорення./Results and discussion. Аналіз результатів дослідження за методикою ITQ показав, що у 80,6 % вимушених мігрантів не було зафіксовано повного діагностичного профілю ПТСР або КПТСР (табл. 1), що може свідчити про наявність у них внутрішніх ресурсів, ефективних копінг-стратегій або поступове зниження гостроти реакції на стрес. Проте, ознаки окремих симптомів ПТСР були зафіксовані у 68,1 % осіб, які мають певні прояви травматизації, що не досягають діагностичного порогу, проте можуть значно впливати на їх адаптаційні механізми та добробут. До таких симптомів належать періодичне повторне переживання травматичної події у

вигляді нав'язливих спогадів або снів; емоційне оніміння, уникання думок, пов'язаних із травмою; підвищена дратівливість, тривожність, проблеми зі сном; труднощі у встановленні емоційної близькості з іншими людьми.

Таблиця 1

Прояви симптомів ПТСР та КПТСР у вимушених мігрантів

Шкали	Кількість осіб у %
Наявність ПТСР	6,9%
Наявність ПСО	29,2%
Наявність КПТСР	12,5%
Наявність окремих симптомів ПТСР	68,1%
Відсутність ПТСР/КПТСР	80,6%

29,2 % осіб мали симптоми порушення самоорганізації (ПСО) без наявності повного комплексу ознак ПТСР, а отже для них властиві емоційна дисрегуляція, негативна Я-концепція та міжособистісні труднощі. У 12,5 % респондентів діагностовано КПТСР, що означає одночасну наявність як симптомів ПТСР, так і симптомів ПСО з функціональними порушеннями. Це є одним із найтяжчих проявів травматизації, що супроводжується як повторним переживанням травматичних подій, так і стійкими негативними змінами у сфері самосприйняття та соціального функціонування. А у 6,9 % осіб діагностовано ПТСР, тобто у них було зафіксовано наявність симптомів інтрузії, уникнення, гіперпильності та відповідних функціональних порушень. Це свідчить про присутність у частини вибірки стійких психотравматичних симптомів, які суттєво впливають на якість їх життя.

За результатами опитувальника GAD-7 у 50 % вимушених мігрантів зафіксовано легкий рівень тривожності, що свідчить про присутність у них тривожних симптомів, які не мають вираженого клінічного значення, але можуть дещо знижувати суб'єктивне відчуття благополуччя. Помірний рівень тривожності виявлений у 25 % осіб, у яких спостерігаються стійкі прояви тривоги – неспроможність розслабитися, відчуття внутрішнього напруження, занепокоєння та емоційна збудливість. Ці симптоми можуть ускладнювати їх

повсякденне функціонування, порушувати сон, працездатність та соціальну взаємодію. Відсутність або мінімальний рівень тривожності характерні лише для 16,7 % осіб, що свідчить про їх емоційну стабільність та/або наявність ефективних копінг-стратегій. Високий рівень тривожності виявлено у 8,3 % осіб, що вказує на наявність у них інтенсивних та дезадаптивних симптомів тривоги, які можуть наближатися до діагностичних критеріїв генералізованого тривожного розладу. У цих вимушених мігрантів є висока ймовірність формування хронічної тривожності та втрати самоконтролю.

Дослідження депресивних симптомів за опитувальником PHQ-9, показало, що найпоширенішим у вимушених мігрантів є легкий рівень депресії, який зафіксовано у 37,5 % осіб, для яких характерні окремі симптоми депресивного спектру, які не мають системного характеру та не обов'язково супроводжуються функціональними порушеннями. 26,4 % осіб мають помірний рівень депресії, що вказує на більш стійкі та інтенсивні прояви депресивної симптоматики, такі як зниження інтересу до життя та почуття пригніченості. Водночас, у 19,4 % осіб був помірно-тяжкий рівень депресії, при якому спостерігаються значні функціональні порушення у професійній, соціальній та особистісній сферах, ознаки психомоторної загальмованості, вираженої втоми, безнадії або порушень сну. Тяжкий рівень депресії зафіксовано у 6,9 % досліджуваних, що є критичним показником, який вимагає термінового комплексного втручання з боку фахівців. І лише 9,7 % осіб мають мінімальний рівень депресивних симптомів, що свідчить про їх стабільний психоемоційний стан.

Аналіз результатів за методикою BBC-SWB показав, що шкалою «фізичне здоров'я та благополуччя» у 72,2 % досліджуваних був зафіксований низький рівень її прояву (табл. 2), а отже більшість вимушених мігрантів відчують незадоволення станом свого тіла, якістю сну, здатністю до повсякденної діяльності, можливістю займатись спортом або відпочивати. Середній рівень відзначено у 25 % осіб, що вказує на часткове збереження ними ресурсу фізичного функціонування навіть за умов війни і міграції. Високий

рівень був лише у 2,8 %, що є маркером збереженого або відновленого фізичного ресурсу в умовах кризи.

Таблиця 2

Рівні суб'єктивного благополуччя у вимушених мігрантів

Шкала	Низький рівень	Середній рівень	Високий рівень
	Кількість осіб у %		
Фізичне здоров'я та благополуччя	72,2%	25%	2,8%
Психологічне благополуччя	72,2%	23,6%	4,2%
Стосунки	54,2%	36,1%	9,7%
Загальне благополуччя	73,6%	26,4%	0%

За шкалою «психологічне благополуччя» у 72,2% осіб було виявлено низький рівень її прояву (табл. 2), тобто переважна більшість респондентів не відчуває впевненості в собі, здатності контролювати своє життя, має знижений рівень самооцінки та відчуття особистісного зростання. Середній рівень за цією шкалою був у 23,6 % осіб – це свідчення часткового збереження внутрішньої стійкості, але з ризиком зниження у разі додаткового навантаження. А високий рівень психологічного благополуччя мають лише 4,2 % осіб, що вказує на одиничні випадки збереженої здатності до внутрішньої саморегуляції, особистісного розвитку та оптимізму.

За шкалою «стосунки» низький її рівень виявлений у 54,2 % мігрантів (табл. 2), що свідчить про втрату ними емоційної включеності, знижену довіру, складнощі у спілкуванні або соціальну ізоляцію. Середній рівень був у 36,1 % осіб, що свідчить про збереження ними певного рівня соціальних контактів, які ще відіграють підтримувальну роль. Високий рівень спостерігався у 9,7 % осіб, що вказує на їх успішну соціальну адаптацію в новому середовищі.

За інтегральним показником загального суб'єктивного благополуччя низький його рівень зафіксовано у 73,6 % вимушених мігрантів, для яких властиво домінування відчуття нестабільності, пригніченості та дезадаптації. Середній рівень був у 26,4 % осіб, що свідчить про часткове збереження ними відчуття життєвої опори та внутрішньої рівноваги, а високий рівень не був

виявлений у жодного з респондентів, що може свідчити про системне зниження добробуту у фізичній, емоційній та соціальній сферах більшості вимушених мігрантів.

Аналіз результатів дослідження за тестом Brief-COPE показав, що більшістю вимушених мігрантів усі типи копінгу використовуються від початку повномасштабного російського вторгнення на середньому рівні (табл. 3). Для 76,4% вимушених мігрантів, які використовують на середньому рівні копінг, фокусований на проблемі, характерна помірна активність при подоланні стресових ситуацій, пов'язаних з війною, помірне намагання отримати інформаційну підтримку, спланувати свої подальші дії. Для 13,9% осіб, які використовують цей копінг на високому рівні, притаманна висока активність у напрямку зміни стресової ситуації, виражене прагнення розробити стратегію своїх подальших дій, отримати допомогу та поради від інших людей у складних ситуаціях. І лише 9,7% осіб використовують цей тип копінгу на низькому рівні, що свідчить про недостатнє застосування ними активних, конструктивних способів вирішення труднощів.

Таблиця 3

Особливості використання різних типів копінгу вимушеними мігрантами при подоланні стресу під час війни в Україні

Типи копінгу	Низький рівень	Середній рівень	Високий рівень
	Кількість осіб у %		
Копінг, фокусований на проблемі	9,7%	76,4%	13,9%
Копінг, фокусований на емоціях	12,5%	75%	12,5%
Унікаючий копінг	16,7%	68,1%	15,3%

Копінг, фокусований на емоціях, використовують 75% осіб на середньому рівні, тобто для них властиво не пригнічувати свої емоції, а намагатися регулювати їх доступними способами: звернення за емоційною підтримкою, вираження емоцій, здатність приймати ситуацію, звертатися до гумору або до релігії чи духовних практик. Разом з тим, 12,5% респондентів демонструють

високий рівень залучення до емоційного копінгу, що свідчить як про ефективне використання ними емоційних ресурсів, так і про потенційне емоційне перенасичення або надмірну фокусованість на переживаннях, без переходу до активних дій. Проте, 12,5 % осіб демонструють низький рівень використання цього виду копінгу, що може вказувати на уникнення або витіснення ними емоцій, труднощі у вираженні чи усвідомленні власних почуттів. Такий стиль реагування часто корелює з підвищеним ризиком соматизації або загального зниження адаптивності у стресових умовах.

Уникаючий копінг, який охоплює поведінкові та когнітивні стратегії, які спрямовані на відвернення уваги від стресової ситуації замість її подолання, використовують 68,1 % вимушених мігрантів на середньому рівні. Уникання на цьому рівні часто виконує компенсаторну функцію – тимчасово знижує рівень тривоги або напруги, особливо коли ситуація не піддається зміні. Натомість 16,7 % осіб продемонстрували низький рівень цього копінгу, що вказує на їхню схильність до більш конструктивних, свідомих стратегій опрацювання стресу. Високий рівень уникаючого копінгу зафіксовано у 15,3 % осіб, що є потенційно тривожним сигналом, оскільки тривале його використання може призводити до хронічного стресу, зростання депресивних і тривожних симптомів та ускладнень у соціальному функціонуванні.

Висновки./Conclusions. Встановлено, що в умовах тривалого стресу, спричиненого вимушеним переселенням, більшість мігрантів демонструють помірний рівень депресії, тривожності та порушень у сфері самоорганізації. При цьому, у більшості досліджуваних спостерігаються такі прояви тривоги, як внутрішнє напруження, неспроможність розслабитися, підвищене занепокоєння та емоційна збудливість. Крім того, у переважної частини вимушених мігрантів зафіксовані симптоми депресії різного ступеня вираженості, причому найбільша їх частка мала легкий та помірний її рівні, що вказує на наявність у них ознак емоційного виснаження, втрати мотивації та інтересу до життя. Водночас, у чверті вимушених мігрантів виявлено помірно-тяжкий та тяжкий рівні депресії, що потребує подальшої психодіагностики та психотерапії.

Причому переважна частина досліджуваних не має повного діагностичного профілю ПТСР або КПТСР, що може вказувати на збереження їх адаптивного потенціалу. Водночас висока поширеність окремих симптомів ПТСР більше, ніж у половини вимушених мігрантів, свідчить про наявність у них певних ознак травматизації, які не досягають діагностичного порогу, проте можуть значно впливати на їх адаптаційні механізми та добробут. Також у більшості досліджуваних зафіксовано низький рівень загального суб'єктивного благополуччя, що вказує на домінування у них відчуття нестабільності, пригніченості та дезадаптації. Середній його рівень у чверті досліджуваних свідчить про часткове збереження ними відчуття життєвої опори та внутрішньої рівноваги. Більшість вимушених мігрантів демонструють середній рівень таких типів копінгу: проблемно-орієнтованого, емоційно-орієнтованого та уникаючого, що свідчить про гнучке використання ними копінг-стратегій для зниження стресу й адаптації до кризових умов. Проте, високий рівень використання уникаючого копінгу у 15,3 % осіб є потенційно ризиковим і може ускладнювати їх довготривалу адаптацію.

Загалом, результати дослідження демонструють достатній адаптивний потенціал більшості вимушених мігрантів, але також виявляють зони психологічної вразливості, що потребують уваги у програмах їх психологічної підтримки.

ПСИХІЧНЕ ЗДОРОВ'Я ЯК ІНТЕГРАЛЬНИЙ ПОКАЗНИК ОСОБИСТІСНОГО ФУНКЦІОНУВАННЯ

Заружко Валерія Леонідівна,
студентка
Інститут післядипломної освіти
Київський національний університет
імені Т. Шевченка
м. Київ, Україна

Вступ. Значення психічного здоров'я у контексті особистісного й громадського життя набуває в непростих умовах сьогодення все більшої актуальності. Проблемні аспекти зазначеного явища у сучасному соціумі розглядаються в контексті інтегрального показника особистісного функціонування стану (соціально-економічного статусу, умов праці та побуту, способу життя). Платформа для реалізації профілактичних стратегій на сьогоднішній день сьогодні змінює свою траєкторію від комплексу індивідуальних проблем до системного підходу щодо збереження в майбутньому власного психічного здоров'я.

Психічне здоров'я – інтегральний показник особистісного функціонування індивіда. Повноцінне досягнення основ і засобів психологічної підтримки, а також розуміння природи і механізмів відповідної підтримки, з'ясування причини розладів і покращення психоемоційного стану становлять певний базис, оскільки відбувається інтеграція з ключовими поняттями щодо структури особистості в динаміці її власного розвитку.

Згідно з визначенням ВООЗ, психічне здоров'я – це стан благополуччя, при якому людина може реалізувати свій особистий потенціал, розв'язати звичайні життєві стресові ситуації, продуктивно і плідно працювати й робити внесок у життя суспільства [5].

Метою роботи є вивчення складових психічного здоров'я з позиції інтегрованої характеристики особистісного розвитку, ідентифікація його фундаментальних елементів, а також здійснення аналізу факторів, що

впливають на психічне здоров'я з метою подальшого впровадження комплексу дієвих профілактичних заходів в якості важливого чинника забезпечення психоемоційного благополуччя.

Матеріали та методи. Використання методів обумовлюється, перш за все, системним підходом, що дає можливість досліджувати проблеми в аспекті інтегрального показника особистісного функціонування. З метою досягнення сформованої мети статті виокремлено діалектичний підхід наукового пізнання та застосовано комплексну методологію сучасних інноваційних міждисциплінарних підходів, що віднайшли своє специфічне впровадження саме в галузі психології. Так, формально-логічний метод був використаний з метою визначення дефініцій «психічне здоров'я», «психологічне здоров'я», спосіб психологічного дослідження – досліджуючи основоположні принципи особистісного розвитку у психологічній науці. Інструментальний метод використовувався автором при розробці власних показників якості психічного здоров'я у сучасному соціумі, як кумулятивних індикаторів рівня благополуччя (якості життя) індивідуума окремо та суспільства в цілому.

Результати та обговорення. Популяризації психологічних знань із психічного здоров'я почалась ще на початку 70-х років XX століття у США. Американський психолог італійського походження Д. Матараццо вважається відкривачем цього напрямку досліджень. Порівняно в Україні відповідний напрямок є досить новим і тільки починає набирати обертів. Окрему увагу приділено вивченню психосоматичних, особистісних та соціально-психологічних аспектів повсякденного функціонування індивідуума, що є основними регуляторами психічного здоров'я особистості, ментальне здоров'я представників різного вікового діапазону, консультативні моделі та техніки для роботи з людьми, що мають психосоматичні захворювання.

З науковців (теоретиків та практиків), що задіяні у дослідженнях вищевказаної тематики, виокремимо наступних: Большакова А. [1], Перевозна Т. [1], Віденєєв І. [1], Волошко Н. [2], Дідик Н. [3], Коляда Н. [4], Король С. [4], Лисенко Л. [5], Михайльова К. [6], Шкурапет Н. [6] тощо.

Проблема психічного здоров'я в аспекті інтегрального показника особистісного функціонування досліджується, включаючи три провідні рівня: біологічний, психосоматичний та соціальний. Проблема психічного здоров'я спрямована на ефективне підтримання гармонійної взаємодії внутрішніх систем, що дозволить індивідууму адекватно реагувати на комплекс чинників навколишнього середовища. Психічне здоров'я є свідченням оптимального функціонування психологічних процесів, фізичних та психічних характеристик. Соціальне здоров'я виступає індикатором соціальних комунікаційних процесів. Психічне здоров'я безпосередньо із відображенням переважно морально-психологічно позитивних рис характеру. Варто зазначити, що на загальний стан здоров'я, включаючи фізичне та психологічне благополуччя, чинить вплив перелік науково обґрунтованих та доведених на практиці факторів: спосіб життя (50%), навколишнє середовище (20%), генетичні особливості.

Термін «психічне здоров'я» набув актуальності та значущості у зв'язку з доповіддю Всесвітньої організації охорони здоров'я (ВООЗ) у 1979 році. Експерти ВООЗ намагалися привернути увагу світової громадськості до охорони дитинства та необхідності забезпечення умов, що запобігають відхилення від норми; особливо підкреслювалась єдність психічного, соматичного, фізичного і соціального здоров'я та їх взаємовплив. У матеріалах ВООЗ велика увага приділялася сімейному і шкільному вихованню, які здатні істотно вплинути на психосоціальний розвиток дітей [6, с. 34].

Всесвітня організація охорони здоров'я сформулювала наступні критерії психічного здоров'я: У людини має бути усвідомлення і відчуття:

- безперервності, постійності та ідентичності свого фізичного і психічного «Я»;
- почуття сталості та ідентичності переживань в однотипних ситуаціях;
- критичність до себе, власної психічної діяльності та до її результатів;
- відповідність психічних реакцій (їх адекватність) силі та частоті

середовищних впливів, соціальним обставинам та ситуаціям;

- здатність до самоврядування відповідно до соціальних норм, правил і законів;
- здатність планувати і реалізовувати власне життя;
- здатність змінювати власну поведінку залежно від зміни життєвих ситуацій та обставин [5, с. 155].

Інноваційний комплекс із теоретичних, експериментальних й прикладних положень в галузі психології оновлює якісні характеристики психічного здоров'я в аспекті інтегрального показника особистісного функціонування, роблячи акцент на стан гармонії, за якого особа здатна повною мірою розкрити свій потенціал, успішно протистояти щоденним стресовим ситуаціям, демонструвати працездатність і соціальну залученість у життєдіяльність громади. Основоположна функція психічного здоров'я, згідно поглядів дослідників, це ефективна реальна підтримка діяльного гармонійного співвідношення між внутрішніми модернізаційними ресурсами індивідуума та зовнішніми викликами сучасності.

Психологічна галузь нашого часу намагається розвинути з подальшим запровадженням на практиці теоретичних основ щодо багатогранності психічного здоров'я особистості. Базисом відповідної стратегічного підходу є сукупність інформативних даних дані про те, за умови більш високого рівня психічної стабільності, безпосередньо пов'язаний з відповідним визначенням особистісних життєвих пріоритетів, формуванням комплексного розуміння особливостей змісту життя, цільових життєвих планів і суспільних установок.

Н. І. Волошко наголошує, що психічне здоров'я визначається як одна з інтегральних характеристик особистості, пов'язана з її внутрішнім світом та з усім різноманіттям оточуючого світу. Основним показником наявності психічного здоров'я, на її думку, є внутрішня цілісність структурних компонентів особистості, рух до самоактуалізації та гармонійна взаємодія з соціумом [2, с. 8].

Якщо уважно дослідити розробки західних психологів, то згідно їх

поглядів можна сформувати специфічні особливості психічно здорового індивідуума, серед яких: відсутність побічних симптомів психічних порушень, адекватність у власних судженнях, наявність різних стабільних станів психологічного благополуччя, особистісна самостійність, вміння ефективно чинити безпосередній вплив на суспільне та природне довкілля, «цілісне» уявлення реальності, розширення потенціалу, динаміка особистісного зростання, розкриття особистісних можливостей, унікальність індивіда. Об'єктивний зміст поняття психічного здоров'я не визначається тільки з погляду медицини та психології. Йому притаманні риси, що формуються під впливом громадських і колективних норм та цінностей, що мають на меті виконання особливої місії у поетапному процесі з детермінування духовного життя індивідуума. Поняття психічного здоров'я у більшості випадків піддається багатовекторному впливу культурного середовища, що відповідно покликаний за своєю сутністю формувати уявлення про взаємини та значення.

Отже, сучасна наука робить часткове розмежування сфери психічного і психологічного здоров'я. Психологічне здоров'я відображає внутрішнє узгодження між переконаннями та діями особистості, безперервним діалогом із сферою внутрішніх переживань і зовнішніх впливів, екзистенційною самореалізацією. Психічне здоров'я охоплює значно ширший зміст. Дане поняття характеризує внутрішній світ особистості, визначає орієнтацію на процеси самореалізації та саморозвитку, а також забезпечує природну й гармонійну інтеграцію індивіда в соціальне середовище.

Висновки. В роботі проблемі спроби дослідити психічне здоров'я а аспекті інтегрального показника особистісного функціонування. Власні наукові дослідження з актуального питання тематики показали відмінність між дефінітивними поняттями «психічне здоров'я» та «психологічне здоров'я».

Перспективним напрямом подальших досліджень є поетапне вивчення ціннісних уявлень індивідів щодо здоров'я та здорового способу життя, а також виявлення мотивів і поведінкових стереотипів, спрямованих на підтримку, збереження та покращення здоров'я у людей із різним рівнем як об'єктивної,

так і суб'єктивної якості життя.

ЛІТЕРАТУРА

1. Большакова А., Перевозна Т., Віденєєв І. До питання дослідження місця цінності здоров'я в системі ціннісних орієнтацій особистості. *Вісник Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна. Серія Психологія*. 2021. № 71. С 7-14.
2. Волошко Н. І. Еволюція психологічної культури здорового способу життя. *Науковий Часопис (Психологічні науки)*. 2010. № 32(56). С. 3-10.
3. Дідик Н. М. Вивчення проблеми формування здорового способу життя серед молоді. *Збірник наукових праць «Проблеми сучасної психології»*. 2014. № 26. С. 119-128.
4. Коляда Н. В., Король С. М., Король С. А. Методики формування здорового способу життя. Суми : Сумський державний університет, 2021. 183 с.
5. Лисенко Л. М. Теоретичні аспекти проблеми психічного здоров'я особистості. *Психологія: реальність і перспективи*. 2015. № 4. С. 154-157.
6. Михайльова К., Шкурапет Н. Потенціал використання понять «спосіб життя» та «стиль життя» для соціологічного аналізу практик щодо індивідуального здоров'я. *Соціологічні студії. Науково-практичний журнал*. 2020. № 1(16). С. 32-38.

КОПІНГ-СТРАТЕГІЇ, ЯК ЕФЕКТИВНИЙ МЕТОД БОРОТЬБИ ЗІ СТРЕСОМ

Кононова Марина Миколаївна,

д. пед. н., к. псих. н., професор,
завідувач кафедри психології

Кісурін Владислав Володимирович,

Студент

Полтавський Національний педагогічний університет
м. Полтава, Україна

Вступ. В умовах зростання психологічної напруги та стресогенності сучасного життя здатність особистості ефективно долати труднощі набуває ключового значення. Поняття "копінг" або "копінг-стратегії" позначає усвідомлені дії індивіда, спрямовані на подолання стресу та адаптацію до складних життєвих обставин. На відміну від несвідомих захисних механізмів, копінг-поведінка є активним та цілеспрямованим процесом. Розуміння механізмів вибору та ефективності різних копінг-стратегій є актуальним завданням сучасної психології, оскільки дозволяє розробляти дієві методи психологічної допомоги та підвищення стресостійкості особистості.

Мета роботи. Метою роботи є теоретичний аналіз поняття копінг-стратегій, їхньої класифікації, а також чинників, що впливають на вибір та ефективність цих стратегій.

Матеріали та методи. Основними методами є аналіз, синтез та систематизація наукової інформації з джерел, присвячених теорії копінг-поведінки. У роботі застосовано порівняльний аналіз для розмежування понять "копінг-стратегії" та "захисні механізми", а також метод класифікації для структурування видів та напрямів копіngu.

Результати обговорення. У загальній психологічній теорії копінг-комплекс дій, спрямований певним індивідом, на подолання стресу та його наслідків. Це поняття об'єднує когнітивні, емоційні, поведінкові стратегії, які здатні знизити емоційне напруження та запобігти різноманітним розладам.

Своєю метою копінг-стратегії подібні до захисних механізмів, які були описані ще у класичній теорії психоаналізу, однак між ними насправді існує декілька важливих відмінностей. В першу чергу варто сказати про ступінь усвідомленості – в той час, як захисний механізм представляє ірраціональний процес, копінг є усвідомленим та активним. Окрім цього, різниця полягає в направленості дії – захисні механізми спрямовані виключно на внутрішній світ, тоді як копінг-поведінка полягає у відновленні відносин особисті з навколишнім світом. [1]

Річард Лазарус, автор теорії копінг-стратегій, виділяв п'ять завдань копіngu: мінімізація деструктивних впливів обставин; адаптація та перетворення життєвих ситуацій; підтримання упевненості в своїх силах; підтримка емоційної рівноваги та збереження взаємозв'язків з оточуючими. [2]

Початково, автори концепції виділяли два основних напрямки копінг-стратегій: проблемно-орієнтовний та емоційно-орієнтований копінг, але в подальшому теорія доповнилась смислово-орієнтовним копіngом. Проблемно орієнтовний копінг полягає у діях, які спрямовані безпосередньо на вирішення проблемної ситуації, яка спричинила стрес. Емоційно орієнтовний копінг у свою чергу спрямований на внутрішню дію, тобто на регуляцію емоцій та внутрішніх переживань. Смислово-орієнтовний копінг характеризується відповідно намаганнями переоцінити ситуацію та знайти нові сенси у чинникові стресу.

Окрім цього, виділяють різні види копінг-стратегій: стратегії особистісної мобілізації (або стратегії вирішення проблем), яка полягає у пошуку та використанні перш за все внутрішніх особистісних ресурсів для вирішення проблеми; Стратегії пошуку соціальної підтримки, що характеризується пошуком ресурсів та інструментів вирішення проблеми в навколишньому середовищі та оточуючих; а також стратегії уникнення, при використанні яких людина намагається максимально уникнути чинників стресу та вирішення проблеми.

Таким чином, копінг-стратегії можна поділити на адаптивні (позитивні),

та дезадаптивні (негативні) стратегії. На думку фахівців, саме стратегії вирішення проблеми є найбільш адаптивними та ефективними, однак варто зазначити, що цей показник є умовним, і залежить від багатьох умов, таких як умови виникнення стресу, інтенсивність, особливості психіки індивіда тощо. [3]

На вибір конкретної копінг-стратегії також впливає велика кількість чинників. В першу чергу варто сказати про особливості психіки індивіда – такі особистісні риси, як висока самооцінка, впевненість у своїх силах сприяють вибору підходу вирішення проблем, коли емоційна реактивність, чи, наприклад, екстраверсія, можуть визначити емоційно-орієнтовну копінг-поведінку. Окрім цього, на вибір стратегії впливає і культурний фактор – в західних суспільствах, оснований на індивідуалізмі, найбільш соціально прийнятними є стратегії, сформовані на використанні власних ресурсів, а на сході, де історично переважає колективізм, більш уживаними можуть бути стратегії пошуку соціальної підтримки. [4]

До конкретних видів копінг-стратегій можна віднести дуже багато моделей поведінки, велика кількість яких є індивідуальними, однак все таки часто можна виділити найбільш поширені види, такі як: конфронтація, регуляція емоцій, пошук підтримки в оточуючих, планування, позитивна переоцінка, дистанціювання тощо. Варто сказати, що більшість копінг-стратегій можуть мати як позитивні вираження, так і негативні, а також важливою є кількість використаних технік, так як найбільшу ефективність здатен забезпечити саме комплекс адаптивних стратегій, та їхнє гармонійне поєднання. За даними дослідження Тейлора Хеффера, використання більшої кількості позитивних копінг-стратегій призводить до кращої адаптації та зменшення кількості деструктивних думок з часом, ніж використання однієї стратегії, але більш інтенсивно [5]. Тобто навіть адаптивна копінг-стратегія може мати негативні вираження без підкріплення іншими позитивними стратегіями.

Наприклад, регуляція емоцій полягає в управлінні внутрішніми

відчуттями та самоконтролі. Ця стратегія є адаптивною і використовується людьми, яким це дозволяють властивості темпераменту. Вони переживають емоції всередині, однак здатні не випускати їх на волю. Якщо ця стратегія супроводжується додатковими методами боротьби зі стресом, то вона може бути дуже ефективною. Однак, якщо пригнічення емоцій залишається єдиним методом, в довгостроковій перспективі це може негативно вплинути на нервову систему.

Пошук підтримки в оточуючих також є амбівалентною копінг стратегією – з одного боку це може зміцнити соціальні зв'язки індивіда, а також «зеконормити» власні емоційні ресурси, однак з іншого боку вона може призвести до формування залежності від думки оточуючих та, у найгірших випадках, призводить до втрати власної ідентичності.

В той же час дезадаптаційні копінг-стратегії в основному мають лише негативні наслідки у довгостроковій перспективі. До них належить зловживання алкоголем, переїдання, ізоляція, конфронтація тощо. Використання таких стратегій несе ризики як для об'єкта стресу, так і до його оточуючих.

Висновки. Таким чином, копінг-стратегії є усвідомленим та активним інструментарієм особистості для подолання стресу, що принципово відрізняє їх від несвідомих захисних механізмів. Їх можна класифікувати за напрямком та за результатом. Вибір конкретної стратегії залежить від комплексу індивідуальних, культурних та ситуативних чинників, проте ключем до ефективного подолання стресу є не одна універсальна техніка, а гнучке та гармонійне поєднання кількох адаптивних підходів. Це підкреслює важливість розвитку психологічної гнучкості та усвідомленого підходу до власних реакцій на життєві виклики.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Паливода Л. І. Механізми психологічного захисту та копінг-стратегій у подоланні стресу. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Психологія. 2023. № 3. С. 76–79.

2. Lazarus R.S. Cognitive and coping processes in emotion. Stress and coping. N.Y. Columbia Univ. press, 1997. P. 144–157.
3. Потєєв Д. Що таке копінг і як він може допомогти досягти цілей? *Системне налагодження життя*. URL: <https://sistem-life.com/ua/blog/coping-strategies> (дата звернення: 17.07.2025).
4. Якимчук М. Як ефективно управляти стресом: адаптивні копінг-стратегії для покращення психічного здоров'я. *Менталзон*. URL: <https://mentalzon.com/uk/post/3621> (дата звернення: 17.07.2025).
5. Heffer T., Willoughby T. A count of coping strategies: A longitudinal study investigating an alternative method to understanding coping and adjustment. *PLoS One*. 2017. Vol. 10, no. 12.

ART

ТЕКСТ В КОНТЕКСТІ. ТРАДИЦІЇ ТА ІННОВАЦІЇ

Шабанова Тетяна Данилівна,

викладач-методист

Ужгородський музичний фаховий коледж імені Д. Є. Задора

м. Ужгород, Україна

Вступ. Темою наукового дослідження є тема “Текст в контексті. Традиції та інновації”. Етимологія ключового слова “контекст” в перекладі з латинської мови означає з’єднання, зв’язок. Таким чином постулатом методологічного підходу до проблеми стає оптимальна формула – “Текст в контексті складає єдину по змісту музичну тканину, яка дозволяє встановити значення її складових засобами музичної виразності”. Тобто, контекст охоплює майже всі проекції творчого задуму. Від першого імпульсу, пов’язаного із загальними причинами появи самої творчої думки, до так званого фінального акорду, який або розв’язує, або навпаки поглиблює проблему, яка турбує творчу особистість і змушує її до певних дій у творчому напрямку.

Треба зазначити, що кожна складова музичного твору утворює певні логічні умови у будові цілісного твору. При цьому обов’язково використовується системний підхід до створення всіх структурних підрозділів: субмотиви, мотиви, фрази, речення, період тощо. Кожен елемент підлягає ретельному смислового обґрунтуванню. Такий підхід обумовлює фундаментальний ланцюг смислових навантажень у будові форми твору, розуміння драматургічної концепції.

Мета роботи. Обґрунтувати теоретичні аспекти контексту з точки зору логіки музичного формування і розгортання композиції з позицій традиційних та інноваційних закономірностей.

Матеріали і методи. Матеріалом для аналізу проблеми контексту у

наукових тезах є музичний спадок в цілому, та порівняльний аналіз з музикою сьогодення. Однак для створення контекстного каркасу необхідно мати певний досвід в питаннях формотворення, ідейної концепції та передумов їх втілення. Тому передбачають *декілька смислових аспектів* контексту музики: *перший аспект (1)* – осмислення витоків музики та її значення для людського соціуму і окремої особистості; *другий аспект (2)* – дає можливість побачити, яким чином в музиці відображаються закони світобудови, та зрозуміти механізм існування самої музики (музичного опусу); *третій аспект (3)* – дозволяє побачити специфіку музикального смислу, пов'язаної з особливою інформацією, а саме із досвідом ставлення людини до світу, її до іншої людини, і врешті решт до самої себе.

Результати та обговорення. Святий Августин Аврелій (354-430 роки, Римська імперія) у своєму філософсько-теологічному трактаті присвяченому музиці, як особливому Божому дару людству «Шість книг про музику», пише, що основою будь якої мови, та в її вищому прояві – поезії, закладено самі принципи, як у музиці. Такі ж самі принципи закладено й у живопису, оскільки багато термінів живопису описуються музично – гама, темп, ритм, звучання, тон. Отже, всі досконалі види людської діяльності мають єдину основу і принципи, тому природно і безперечно стверджувати, що і будь-яка блага діяльність має ці принципи, тобто будь-яка чеснота. Гріхом, помилкою називається порушення цих принципів. Оскільки гріхом називається злочин Божих заповідей, то єдині принципи живопису, поезії, музики є естетичне вираження заповідей Божих. Закон гармонії в мудрості та мистецтвах походять від волі Премудрого Творця – і від центру чеснот, тобто виконання заповідей.

Так, прикладом цього постулату стає таке поняття як Модус. Модус – це міра в часовому використанні тривалостей, організованих розміром та розташуванням смислового акценту. Тобто, з початку музичної науки музика визначалась як мистецтво в контексті доброго модулювання, добре володіння часом. И це складає основний принцип будови контексту музичного твору (1). Ретельно формуючи прості структурні підрозділи – мотиви, фрази, речення –

поступово збагачуючи музичними контекстами цілісну композицію (2). Модус в свою чергу підготував такий контекстний прийом як модуляція, завдяки якого підтверджується третій смисловий аспект контексту музики – рух, діяльність творчої особистості, її гармонічне формування світогляду, відпрацювання контексту у розумінні тонких психологічних відносин з іншими людьми, та у здобутті самовдосконалення у контексті Буття всесвіту (3).

Тобто, відтворювання будь якого твору минулих часів набуває певних ознак сучасності. Це пов'язано з тим, що кожен історичний момент життя, кожна окрема подія в житті особистості або суспільного угруповання вносить певні корективи в суть розуміння твору. І це не випадково. Ми слухаємо старовинну музику Д. Скарлатті, Й. С. Баха, Г. Генделя або А. Вівальді, виконуємо композиції віденських композиторів Й. Гайдна, В. Моцарта, Л. Бетховена і ця музика набуває актуальності і тепер. Але розуміння контексту є не тільки розуміння минулого часу, а й зв'язок з проблематикою сучасності. Тому відтворювання творів давнини із врахуванням певних стилістичних прийомів не є кінцевим розумінням тексту в цілому. Як раз в цьому і полягає контекстний підхід до прочитання смислового тексту та визначення генеральної суті музичного опусу.

Повертаючись до тези Святого Августина Аврелія, не можна нехтувати тими складовими, які формують музичну композицію як таку. Він однозначно вказує на формування особистості, яка відображає певні проблеми через творчий процес. Тобто, музика не може існувати без людської складової. Вона стає засобом для виразу нагальної проблеми як особистості, так і суспільства.

Дійсно, без особистого напруження, без особистого перетворення, без особистого визначення етичного Модусу – не можливо створити таку композицію як Меса сі-мінор (Й. С. Бах), Реквієм (В. Моцарт), або сонатні опуси Й. Гайдна і Л. Бетховена. Тому цьому питанню таку увагу приділив Августин. Тому стає на часі проблема тексту в контексті. Особливо коли сучасний музичний простір розширює свій спектр діяльності. І це пов'язано перш за все із мобільними музичними формами, які відповідають потребам

часу. Мається на увазі пісенна творчість, в якій, до речі, втілювали свій багатий досвід композитори минулого і досить вдало.

Сучасна пісенна творчість, нажаль, набуває негативний контекст, як у поетичному напрямку, так і у музичному формотворенні. Це пов'язано із деякими причинами.

1. Фізичним контекстом. Сукупність фізичних факторів, оточуючих людину або події, які можуть впливати на його сприйняття і розуміння.

2. Реляційним контекстом. Взаємовідносини між людьми, які впливають на засіб їх спілкування.

3. Індивідуальним контекстом. Сукупність факторів, які впливають на розуміння й сприйняття інформації.

4. Культурним контекстом. Сукупність умов і факторів, які визначають особливості поведінки, мислення і сприйняття людей в межах певної культури.

Висновки. Таким чином, враховуючи всі параметри тексту в контексті, музичні засоби виразності в структурно-композиційних побудовах, які безпосередньо залежать від творчої особистості та її внутрішнього світогляду, а також соціально-історичного моменту, який формує соціокультурний феномен,-текст в контексті створює достатньо конкретні умови для відтворення традиційних творів академічного та естрадного напрямів завдяки абсолютно точному формуванню музичного та поетичного текстів у виконавському контексті. Прочитання традиційного тексту у контексті сучасних інновацій, його філософського, фабульного аспекту, спонукає до поглиблених вимог в контексті виконавських прийомів, і обумовлює особливості текстового прочитання контексту з точки зору ладо-функціонального навантаження та втілення конфліктного розв'язання через автентичність драматургічної кульмінації сучасних інноваційних процесів.

HISTORICAL SCIENCES

İSTİKLÂL HARBI: ТВОРЕННЯ ТУРЕЦЬКОЇ РЕСПУБЛІКИ ТА РОЛЬ МУСТАФИ КЕМАЛЯ АТАТЮРКА ЯК НАЦІОНАЛЬНОГО ЛІДЕРА

Яковець Ольга Євгеніївна,
вчитель історії Новоселівського ліцею
Української сільської ради Синельниківського району
Дніпропетровської області
с-ще Українське, Україна

Вступ. Національно-визвольна боротьба турецького народу під проводом Мустафи Кемаля Ататюрка (19 травня 1919 – 24 липня 1923) увійшла в історію під назвами «Війна за незалежність» і «Визвольна війна». Вона стала яскравим прикладом опору колоніальній політиці, та ефективної модернізації суспільства в постреволуційний період. Крім того, ідеї кемалізму, які виникли внаслідок цієї боротьби: республіканізм, секуляризм, націоналізм та реформи залишаються актуальними для багатьох країн, що прагнуть поєднати національні традиції з модернізацією. Приклад Туреччини демонструє, що національний лідер може відіграти вирішальну роль у державотворенні. Отже, аналіз національно-визвольного, державотворчого та модернізаційного досвіду Туреччини в міжвоєнний період є особливо важливим для розуміння шляхів ефективної трансформації суспільства. Для України, яка зараз відстоює свою незалежність у війні з Росією, турецький приклад може слугувати джерелом історичних паралелей, натхнення та стратегічних уроків:

- Україна як і Туреччина не змиралася з окупацією та анексією й продовжує боротися за повернення усіх своїх територій;
- відмова від старої імперської ідентичності (у Туреччині-османської, в Україні – радянсько-російської) стали основою для спротиву;
- війна – не лише боротьба на фронті, а й шанс на глибоку

трансформацію країни;

- для справжньої незалежності потрібно викоринити колоніальні структури та уявлення.

Мета роботи. Аналіз процесу формування Турецької Республіки та роль Мустафи Кемаля Ататюрка як лідера в національно-визвольній боротьбі турецького народу.

Методи дослідження: історико-описовий метод, порівняльно-історичний метод, метод аналізу джерел, біографічний метод, системний підхід, метод критичного аналізу.

Матеріали дослідження. Ця тема користується значною увагою в історіографії. Дослідження здебільшого присвячені військовим діям, політичним трансформаціям, ролі Ататюрка в державотворенні та його ідеології. Найцікавішим джерелом для нас є «Nutuk» – («Промова») Мустафи Кемаля Ататюрка – промова, виголошена 1927 року, в якій він докладно розповідає про події Турецької війни за незалежність і становлення Турецької Республіки. Документ відбиває погляди автора на політику, націю та реформи. Дослідження турецьких істориків Фаліха Рифкі Атая та Ільбера Ортайли підкреслюють трансформаційну роль кемалізму та модернізаційні зусилля нового керівництва. Західна історіографія більш всебічно аналізує джерела, звертаючи увагу на авторитарний характер політики Ататюрка: Ерік-Ян Цюрхер у своїй праці «Turkey: A Modern History» – («Туреччина: сучасна історія») комплексно аналізує історію Туреччини від Османської імперії до сучасності; Фероз Ахмад у праці «The Making of Modern Turkey» – («Створення сучасної Туреччини») розглядає кемалістські реформи як частину ширшого процесу модернізації та національного будівництва, аналізуючи їх вплив на суспільство, політику та економіку; Ендрю Манго у праці «Atatürk: The Biography of the Founder of Modern Turkey» – («Ататюрк: біографія засновника сучасної Туреччини») детально описує процес реформ, спрямованих на секуляризацію та модернізацію Туреччини, підкреслюючи роль Ататюрка як харизматичного лідера та архітектора нової національної ідентичності;

М. Шюкрю Ханіоглу у своїй праці «Atatürk: An Intellectual Biography» – («Ататюрк: інтелектуальна біографія») аналізує те, як особисті переконання Ататюрка сформували його бачення секулярної та модерної Туреччини.

Результати та обговорення. Перша світова війна для Османської імперії закінчилася поразкою та територіальними втратами: Ліван та Сирія опинилися під контролем Франції; Велика Британія заволоділа Іраком, Палестиною та Йорданією; на заході Аравійського півострова утворилася низка незалежних держав. Країни Антанти буквально розчленували територію колись могутньої імперії. 13 листопада 1918 року Константинополь (Стамбул) також було окуповано французькими, італійськими, грецькими та британськими військами внаслідок підписання Мудроського перемир'я 30 жовтня 1918 року. Режим окупації тривав аж до 4 квітня 1923 року. Процес розчленування Османської імперії Антанта юридично завершила Севрським мирним договором укладеним 10 серпня 1920 року: Порта втратила володіння в Північній Африці та вихід до Середземного моря [1].

Такий стан речей не влаштовував турецьких націоналістів. Реагуючи на іноземну інтервенцію вони створювали регіональні товариства, метою яких було збереження Османської імперії, хоча б під протекторатом якоїсь з країн Антанти. Проте, Мустафа Кемаль разом зі своїми соратниками єдиним порятунком вважали знищення султанату та створення нової національної турецької держави. «Було необхідно повстати проти османського уряду, османського султана та халіфа мусульман, і підняти всю націю та армію», – писав Ататюрк у своїй «Промові», вважаючи, що: «Турецька нація повинна жити як гідна та почесна нація. Цього принципу можна досягти лише за умови повної незалежності». Прийняття іноземного протекторату він вважав проявом слабкості, лінощів та приниженням для турків: «Однак гідність, гордість і здібності турків дуже високі та великі. Краще такому народу загинути, ніж жити в рабстві! Отже, або незалежність, або смерть!», а спробу збереження Османської імперії – найбільшим злом проти турецької нації: «Як можна терпіти, що група божевільних, які не мають жодної совісті чи

інтелектуального зв'язку з країною та нацією, перебуває на позиції захисту незалежності та гідності держави та нації? Що ж до статусу Халіфату, чи залишилося від нього щось, окрім того, що його вважають смішним у реальному світі цивілізації, освітленому наукою та технологіями?» [2].

Свій план Мустафа Кемаль почав втілювати одразу після прибуття в Самсун 19 травня 1919 року. Цей день вважається початком національно-визвольної боротьби турецького народу. Протягом двох наступних місяців було сформульовано основні принципи боротьби та закладено підвалини національного руху. До середини наступної весни було проведено активну підготовку для формування турецького парламенту, яка закінчилася відкриттям Великих національних зборів Туреччини (ТВММ) в Анкарі 23 квітня 1920 року. Паралельно тривала боротьба з грецькими військами в Західній Анатолії й увінчалася остаточною перемогою турків 14 жовтня 1922 року, спричинивши революцію в Греції та обмін населенням. Севрський договір, нав'язаний Османській імперії Антантою, викликав обурення в Туреччині та ще більше активізував спротив. За майже два роки армія ТВММ спромоглася призупинити військову інтервенцію Антанти, завдавши їй ряд поразок. До осені 1922 року Туреччина була повністю звільнена від іноземних військ. 1 листопада 1922 року Великі національні збори Туреччини скасували султанат: Османська імперія припинила своє існування. Лозанський договір підписаний 24 липня 1923 року юридично закріпив міжнародне визнання Туреччини як держави. 29 жовтня 1923 року було проголошено Турецьку Республіку. Її першим президентом став Мустафа Кемаль [2]. Лєвова доля успіху цієї війни за незалежність без перебільшення – це заслуга Ататюрка: харизматичного лідера, який зміг згуртувати навколо себе тих, хто так само як і він не бажав долі колонії своїй батьківщині. На додачу, маючи високий авторитет серед турецьких солдат, здобутий на полях битв, йому було зовсім не важко заручитися підтримкою не тільки націоналістично налаштованої турецької інтелігенції, а й армії. В результаті він став національним лідером, який зумів не лише зберегти турецьку державність у кризовий момент історії, а

й створити нову, модерну Туреччину. Його лідерство, бачення майбутнього та рішучі реформи зробили його символом турецького національного відродження. Ім'я «Ататюрк», що означає «батько турків», було присвоєне йому в 1934 році як символ його ролі у творенні турецької ідентичності.

Бернард Льюїс, Ерік-Ян Цюрхер та Ендрю Манго в своїх працях дають позитивну оцінку діяльності Ататюрка, наголошуючи на тому, що він-модернізатор, який врятував Туреччину від розпаду та колоніалізму після занепаду Османської імперії. Високо оцінюють проведені ним реформи, натомість визнаючи що його світський і націоналістичний проєкт мав авторитарні риси, але виправдовують це історичною необхідністю. Порівнюючи його із Наполеоном Бонапартом та Отто фон Бісмарком, які також модернізували свої держави згори. Загалом, ці автори подають його діяльність як продукт свого часу, коли модернізація без демократії була поширеною. Наприклад, Б. Льюїс писав: «Він вивів Туреччину з середньовіччя в новітній час... Зробив більше, ніж будь-хто в мусульманському світі, щоб примирити іслам і модернізм» [3, с. 225-274]. А Е. Цюрхер зазначав таке: «Ататюрк модернізував Туреччину, але ціною обмеження плюралізму. Це була демократизація без демократії» [4, с. 138-205]. Фероз Ахмад і М. Шюкрю Ханіоглу, оцінюючи діяльність Мустафи Кемаля, говорять, що він був успішним стратегом та реформатором, але його правління – це приклад «просвіченого авторитаризму», звертаючи увагу на репресії проти опозиції, заборону партій, примусову асиміляцію меншин (особливо курдів) та обмеження свобод у пресі та політиці. Наприклад, Ф. Ахмад писав: «Республіка була світською за формою, але недемократичною по суті» [5, с. 31-101]. Історики, які пов'язані з ісламістськими колами в Туреччині наголошують, що Ататюрк – руйнівник ісламської спадщини, який насильно нав'язував західні цінності. Скасування халіфату та заборона релігійних інститутів сприймаються ними як антирелігійна політика, що призвела до духовної кризи в суспільстві.

Історичні оцінки діяльності Ататюрка коливаються від захоплення його реформаторським генієм до критики за авторитаризм та культурну уніфікацію.

Більшість академічних істориків визнають його величезний вплив на долю Туреччини, водночас наголошуючи, що модернізація, яку він здійснив, мала високу соціальну та політичну ціну.

Беззаперечним фактом є те що, турецька війна за незалежність – це яскравий приклад того, як країна, що опинилася під загрозою розчленування й іноземного контролю після війни, змогла мобілізувати суспільство для боротьби за національний суверенітет. Для України досвід Туреччини є актуальним і корисним в кількох аспектах:

- приклад ефективної протидії зовнішній агресії та окупації;
- зразок об'єднання суспільства навколо ідеї національного визволення, демонтажу імперської спадщини та якісної роботи на міжнародному рівні, зокрема, заради ефективної протидії ворожій дезінформації;
- джерело натхнення для якісної модернізації держави та суспільства в післявоєнний період.

Висновки. Турецька «визвольна війна» (1919–1923) стала переломним етапом у боротьбі турецького народу за незалежність після Першої світової війни. Під керівництвом Мустафи Кемалю Ататюрка турки змогли ефективно боротися з іноземною інтервенцією, скасувати султанат і проголосити республіку. Війна завершилася міжнародним визнанням Туреччини та започаткувала глибокі політичні й соціальні перетворення, які заклали фундамент сучасної турецької держави. Ататюрк став ключовою фігурою в цьому процесі. Його харизматичне лідерство, військові заслуги та чітке бачення майбутнього дозволили не лише зупинити розчленування турецьких земель, а й створити національну державу на засадах світського націоналізму. Хоча його реформи супроводжувалися авторитарними методами та обмеженням політичного плюралізму, більшість істориків визнає їх необхідними для виживання та модернізації Туреччини. Ататюрк увійшов в історію як символ турецького національного відродження, заклавши ідеологічну та інституційну основу сучасної Турецької держави.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Центр політичного консалтингу. «Величне століття»: 29 жовтня 1923 року виникла турецька держава. URL: <https://cps.com.ua/articles/velichne-stolittya-29-zhovtnya-1923-roku-vinikla-turecka-derzhava> (дата звернення: 15.05.2025).
2. Mustafa Kemal Atatürk. «Nutuk». URL: <https://anylang.net/ru/books/tr/nutuk/read> (дата звернення: 15.05.2025).
3. Льюїс Б. Виникнення сучасної Туреччини / Б. Льюїс. – 3-тє вид. – Оксфорд: Oxford University Press, – 2002. с. 225-274.
4. Цюрхер Е. Я. Туреччина: сучасна історія. 4-те вид. – Лондон: I.B. Tauris, 2017. – с. 138-205.
5. Ахмад Ф. Створення сучасної Туреччини / Feroz Ahmad. – London : Routledge, 1993. – с. 31-101.

PHILOLOGICAL SCIENCES

ОСНОВНІ ТЕНДЕНЦІЇ НІМЕЦЬКОГО РЕКЛАМНОГО ДИСКУРСУ МІЖВОЄННОГО ПЕРІОДУ. ЕВОЛЮЦІЙНО-АКСІОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

Петрук Василь Олегович

Аспірант

Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника, м. Івано-Франківськ, Україна

Науковий керівник:

Кандидат філологічних наук, професор

Мельник Ярослав Григорович

Вступ./Introduction.

Перша третина XX століття у Німеччині характеризується активною соціально-культурною та політичною динамікою. В цей період відбуваються глибокі історичні трансформації, а саме: перехід від Кайзерської монархії до Ваймарської республіки, політична та економічна нестабільність у державі, і як результат – гіперінфляція та економічна депресія, а згодом – зародження такої політичної доктрини, як націонал-соціалізм. Світоглядні та аксіологічні орієнтири суспільства цього періоду, а також сам стиль мислення та життя формуються під впливом цих історичних процесів. Немалої ваги як засіб масової комунікації набирає реклама, яка в міжвоєнний період у Німеччині не лише виступає в ролі комерційного інструмента, а й бере на себе функцію маніфестації потрібних ідеологем, культурного посилю та соціальних стандартів. Чітко прослідковується зміна аксіологічних векторів у суспільстві, виокремлюється нове бачення людини та її ролі в соціумі. Змінюється й сам формат рекламного дискурсу, який має більш прагматичні риси споживацького суспільства у 1920-х роках та трансформується в ідеологізований комунікативний інструмент у 30-х роках XX століття. В рекламному дискурсі

30-х спостерігаємо яскраву репрезентацію політичної ідеології та наративів, домінантними стають такі аксіологічні аспекти, як патріотизм, індивідуалізм, традиціоналізм, сила, дисципліна та колективізм.

Вивчення рекламного дискурсу зазначеного періоду в еволюційно-аксіологічному ключі полягає не лише в описі лінгвостилістичних рис рекламних текстів, а й у зануренні в соціокультурний контекст цих текстів. Це дає змогу ідентифікувати ціннісні трансформації, які відображали зміну ідеологічної парадигми та специфіку сприйняття рекламних повідомлень німецькими реципієнтами.

Ціль роботи./Aim.

Ціль роботи полягає як у окресленні основних аксіологічних та прагматичних тенденцій еволюції німецького рекламного дискурсу в період із 1920 р. по 1930 р., так і у виокремленні діахронічних періодів та домінуючих аксіологічних аспектів, які прослідковуються у вказаний період, а також у дослідженні стилістичних та риторичних засобів впливу реклами на адресата. Актуальність дослідження полягає в новому підході до системного аналізу рекламного дискурсу як культурного комунікативного явища, яке накопичує та відображає ціннісні пріоритети суспільства, його національні ідеї та соціальні настрої, адже «суспільство – це система взаємопов’язаних елементів. Воно є цілісним утворенням та наділене здатністю до саморегуляції. Саме тому в основі кожного із методів дослідження повинен бути системний підхід» [1, с. 23].

Матеріали та методи./Materials and methods.

Дане дослідження німецького рекламного дискурсу міжвоєнного періоду базоване як на фактичному рекламному матеріалі із друкованих видань Німеччини (загалом зібрано та проаналізовано понад 1300 рекламних повідомлень вказаного періоду, а саме: газетні та журнальні оголошення, банери, плакати, візуалізована та текстова реклама), так і на теоретичних наукових працях, які присвячені вивченню історії, лінгвістики, а також культурологічному та семіотичному аналізу. Зазначені базові автентичні

джерела становлять основу для реконструкції еволюції лінгвоаксіологічних та ідеологічних стратегій та зміни їх тенденцій в описаному періоді. Еволюція аксіологічних орієнтирів у рекламному дискурсі відповідає актуальним тенденціям лінгвокультурології та дискурсології. Основним джерелом аналізу цих тенденцій можна назвати монографію Г. Груна «Werbung im Wandel: Deutsche Reklame 1900 – 1945» (Grun, 2003), в якій детально проаналізовано перехід від описово-інформативної до емоційно-маніпулятивної моделі німецької реклами. Грун зазначив, що в період між війнами спостерігається «стійка орієнтація рекламного тексту на побудову образу майбутнього споживача» [2, с. 112]. Еволюцію аксіологічного контенту в рекламному дискурсі досліджено також у праці Й. Шміда «Sprache der Werbung: eine kulturhistorische Analyse» (Schmid, 1998). Вченим заакцентовано увагу на посиленні традиціоналістських та патріотичних настроїв у рекламній риторичній практиці 1930-х років, що згідно із Шмідом відображає «ціннісний поворот у напрямі колективістських ідеалів» [3, с. 89].

Серед українських учених варто звернути увагу на працю Н. Шумської, в якій реклама розглядається як феномен культурного коду (Шумська, 2019). В праці вченої наголошено, що реклама 1920-х – 1930-х років «поступово перетворюється на рефлекс культурного менталітету епохи» [4, с. 44].

Матеріал дослідження розглядається в контексті дискурсології, психолінгвістики, аксіології та прагмалінгвістики. З метою проведення аналізу прагматичних особливостей вербалізації основних аксіологічних категорій та тенденцій у німецькому рекламному дискурсі першої половини ХХ століття застосовано міждисциплінарний підхід в поєднанні із основними методами на кшталт критичного дискурс-аналізу, аналізу та синтезу, семантичного аналізу, типології та класифікації, елементів концептуального аналізу та лінгвокультурологічного підходу. Аналіз рекламного дискурсу в рамках еволюційно-аксіологічного аспекту «Таблиця 1» потребує застосування міждисциплінарних методів дослідження, в яких поєднано соціальну, лінгвістичну, культурологічну та ідеологічну перспективи. Основним напрямом

зазначеного аналізу виступає лінгвістика дискурсу, в якому мова розглядається як динамічний інструмент соціальної взаємодії [5, с. 712].

Таким чином можемо прослідкувати багатоплановість наукового дискурсу з зазначеної тематики та охоплення ним як лінгвістичного, так і ідеологічного, етнокультурного та соціополітичного аспектів. А отже, можемо говорити про рекламний дискурс в цілому як про складний соціокультурний феномен, який є не лише індикатором системи цінностей у суспільстві в межах певного історичного періоду, а й інструментом, який її формує.

Результати та обговорення./Results and discussion.

З аналізу фактичного рекламного матеріалу випливає, що основними рисами рекламного дискурсу 1920-х років з точки зору аксіологічного аспекту є високий попит на ексклюзивність та надійність товарів. Прослідковується визнання саме німецького виробника як еталона якості. В цей час саме висока якість виступає фаворитом серед усіх аксіологічних категорій. Вагомий відсоток в аксіологічній шкалі займає такий аспект, як престиж. Проте також слід зазначити незначну зміну аксіологічного вектора в бік патріотизму. Суспільство перебуває в цей період на етапі певної соціальної розгубленості, економічного та політичного застою та загальної соціальної депресії. З лінгвопрагматичної точки зору в рекламному дискурсі того часу виокремлюється запитання: «Чому ми програли війну?». Це неодноразово згадується в різних контекстах у тогочасній пресі. Отже, суспільство аналізує помилки та поразку, що тягне за собою зміни світогляду та ціннісних орієнтирів, які чітко візуалізуються в еволюції німецького рекламного дискурсу наступного десятиліття, яке ми розглянемо дещо пізніше.

Як зазначалось, 20-ті роки XX століття характеризуються серйозним занепадом світової економіки та кризою в цілому. Прослідковується зростання цін на всі види енергоносіїв та пального (бензин, гас, брикети, вугілля), що стає рушійною силою для альтернативних джерел тепла та світла та відповідно еволюції такого аксіологічного аспекту, як сучасність та інновації. З'являється широка гама інноваційних опалювальних та освітлювальних приладів, а також

новітніх пристроїв для підігріву води, які є ефективнішими з точки зору коефіцієнта корисної дії та економнішими щодо витрат палива.

У рекламному дискурсі цієї доби прослідковуємо тенденцію до економії. Якщо побутові покупки – то лише за акційними цінами, на розпродажах зі складів, на ярмарках чи акціях у зв'язку із закриттям фірми чи складу. Вказані лінгвопрагматичні меседжі й окреслюють сам стан економіки та кризи, що панує в цьому десятилітті.

Аналізуючи відсоток рекламних маніфестів про здоров'я та здоровий спосіб життя, можемо зазначити різке його зниження з попередніми десятиліттями. Показники такого аспекту як краса та гармонія, як і здоров'я не набирають навіть 5% від загального обсягу маніфестів у рекламному дискурсі цієї доби. Навпаки, бачимо ріст кількості реклами цигарок, алкоголю, антидепресантів, які б могли зменшити напруження, що панує в суспільстві через соціальні та економічні негаразди.

Проте на тлі такого загального занепаду стійко утримується такий аксіологічний аспект, як духовність, потяг людини до прекрасного як спосіб відволіктись від буденних сірих проблем. Прослідковується досить висока пропозиція театральних вистав, циркових дійств, мистецьких виставок, що підтримують моральний дух суспільства в часи економічного, соціально-політичного та духовного занепаду.

Багатство та розкіш вже чітко відійшли на задній план аксіологічної шкали, тож основною рисою в еволюційному аспекті початку 30-х років є забезпечення якісною та надійною продукцією, виробником якої прийнято вважати виключно німецькі промислові компанії (AEG, Bosch, Rhein Metall, Mercedes, Horch та ін.). Власне на цьому етапі ми можемо виокремити таку на перший погляд незначну і логічну деталь – підвищення патріотичної самооцінки нації. *Німецьке – означає найкраще! Якщо ти не купуєш німецьке – ти не справжній патріот!*

Саме на цьому етапі в першій половині 30-х років і відбувається вибір нацією свого подальшого шляху, про який ми зазначали в аналізі кінця 20-х

років. І, що дуже важливо, на цьому етапі вказана тенденція та суспільний настрій підхоплюються новою політичною хвилею та переростають в ранг загальнонаціональної одержимості. Відбувається зародження найнебезпечнішого та найкривавішого явища XX століття – нацизму та фашизму. Аналізуючи еволюцію рекламного дискурсу цього періоду, бачимо розподіл на правильного виробника (лише німецького) та всіх інших-відповідно чужих та неправильних і, як найгірший результат, згодом – на правильних та неправильних членів суспільства Рейху, поява поняття «істинно арійська раса».

Друга половина 30-х років відзначається різким стрибком показників таких аксіологічних аспектів, як:

- патріотизм – в 5-7 разів;
- сила – в 40 разів.

З'являється новий аксіологічний аспект – «політичні переконання» і відразу із неймовірно високим відсотком попиту та маніфестації в рекламному дискурсі. Виокремлюється єдино правильна політична сила – партія NSDAP на чолі із солдатом німецького фронту – А. Гітлером.

Характерною рисою приходу Гітлера до влади стає поява численних плакатів, листівок, карток, поштових марок, а сам рекламний дискурс еволюціонує на даному етапі в гігантський механізм пропаганди націонал-соціалістичних ідей та самого фашизму.

Висновки./Conclusions.

Отже, аналіз еволюційно-аксіологічного аспекту німецького рекламного дискурсу міжвоєнного періоду стає чітким відображенням реальної історичної, політичної та ціннісної картин країни, психоемоційного стану її суспільства, загальних настроїв та тенденцій і взаємозв'язку історичних подій із цими тенденціями поза інтерпретаціями історичної літератури чи аналізами фахівців відповідних напрямків.

Виходячи з цього можемо дійти висновку, що рекламний дискурс в умілих руках пропагандистської машини тоталітарної держави стає максимально ефективним інструментом втілення всіх (навіть божевільних)

ідей. Це безпрецедентний зразок впливу на підсвідомість і психологію людини зокрема та на суспільство в цілому. Зміна роду занять, тотальна самопожертва заради ідей нації, діти-робітники, домогосподарка-розвідниця та ще багато інших прикладів феноменів, які вкладені у світогляд людей зі шпальт газет, програм на радіо чи образів на плакатах.

Таблиця 1

**Квантифікація основних аксіологічних та лінгвопрагматичних аспектів
німецьких рекламних текстів міжвоєнного періоду**

Історичний період:	К-сть оголошень опрацьовано	Ексклюзивність	Здоров'я та здоровий спосіб життя	Краса та гармонія	Надійність	Патріотизм	Перспектива	Престиж	Сила	Соціальний статус	Сучасність та техн. інновації	Різне				
													Якість	Багатство та розкіш	Духовність	Політичні переконання
1920 - 1930 р.р.	666	89	24	29	87	22	48	73	2	15	59	22	129	23	40	4
Результат у %	100	13,4	3,6	4,4	13,1	3,3	7,2	11,0	0,3	2,3	8,9	3,3	19,4	3,5	6,0	0,6
													Якість	Багатство та розкіш	Духовність	Політичні переконання
1930 - 1940 р.р.	634	41	10	23	39	102	28	20	95	6	35	10	68	15	43	99
Результат у %	100	6,5	1,6	3,6	6,2	16,1	4,4	3,2	15,0	0,9	5,5	1,6	10,7	2,4	6,8	15,6

ОСНОВНІ ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Мельник Я. Пролегомени до українського дискурсу: етнокультурний, соціально-політичний та лінгво-семіотичний аспекти. Івано-Франківськ, 2023.
2. Грун Г. Werbung im Wandel: Deutsche Reklame 1900–1945. München: Verlag für Kommunikationsgeschichte, - 2003.
3. Шмід Й. Мова реклами: історико-культурний аналіз. Sprache der Werbung: Eine kulturhistorische Analyse. Берлін: Gruyter, 1998.
4. Шумська Н. Рекламний дискурс як культурний код: лінгвокультурологічний аспект. Мовознавство. 2019.
5. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми. Полтава: Довкілля-К, 2010.

ECONOMIC SCIENCES

THE IMPACT OF CYBER THREATS ON ECONOMIC SECURITY IN THE IT SECTOR

Blynkov Volodymyr,
PHD student
«KROK» University
Kyiv, Ukraine

Introductions. The active development of IT in modern conditions is associated with the intensive improvement of innovative technologies and their use in the development of digital products. Software is used in all types of economic activity, allowing for solving complex problems, automating specific processes, optimizing the functioning of business processes, improving the quality of life standards of the population in different countries of the world, etc. The sphere of information technologies is very complex in its structure and develops in conjunction with related industries. Thanks to the emergence of powerful server technologies and the ability to accumulate big data in 24/7 mode, artificial intelligence algorithms, including machine learning, have begun to develop intensively. On the one hand, the sphere of IT is used to improve various algorithms, including the creation of specialized libraries. On the other hand, artificial intelligence contributes to the optimization of software and the introduction of qualitatively new products to the market. The spread of 5G networks significantly accelerates the speed of data transmission, contributing to the formation of a high-performance digital environment and ensuring the processing of complex information in real time. The orientation of modern users to the daily use of smartphones stimulates software developers to create new products. For generations Y, Z, and Alpha, mobile devices are an opportunity to provide their leisure, perform certain types of work, acquire modern skills, etc. The intensive development of the mobile application market is

associated with the growth of demand for specialized products and significant profits for developers, which leads to significant competition among specialized companies and indie developers. Among digital technologies, IoT is also becoming widespread, transforming the quality of management of certain complex systems (smart cities, enterprise infrastructure, road systems, etc.). The process of recording various events in specific formats (photo, video, audio) involves the use of cameras, microphones, sensors, and other specialized equipment, which functions only if specialized software is used. The accumulated data serves as a valuable resource for optimizing various processes, but there are risks of illegal seizure of information by third parties. Under the outlined conditions, cybersecurity plays a crucial role in ensuring the economic security of the IT sector.

Aim. Analysis of the impact of cyber threats on the IT sector's economic security in the context of digitalization, as well as identification of key features in the formation of an effective cybersecurity system.

Materials and methods. The presented study is based on a comprehensive analysis of specialized sources on the Internet, which allows assessing the features of the manifestation of cyber threats in modern conditions following the achievements of scientific and technological progress. Modeling of negative consequences for the IT sector in conditions of cyber threats active manifestation and the possibility of violating the economic security of companies. Comparative analysis of the main approaches in the field of cybersecurity, which makes it possible to identify effective approaches to countering criminal acts in the digital environment. Analysis of cases of the most successful companies in the field of information technology, which effectively counteract cyber threats in the digital environment.

Results and discussion. At the current stage of development, a large number of approaches have been developed for the illegal seizure of information. The main types of cyber threats include:

1. Ransomware. This group of malicious software makes it impossible for users to access the necessary information: blocking access to the operating system, prohibiting opening certain drives or folders on the computer, and encrypting files.

Sources of exposure can be software vulnerabilities, web resources with integrated malware, and phishing emails.

2. Phishing. The presented fraud involves sending users malicious messages in the form of email, SMS, etc., which are disguised as official messages from certain structures. Mostly fake messages come on behalf of banking or financial institutions, online stores, or government structures. The goal of phishing is to seize personal information or funds by stealing: payment card data; logins and passwords; various personal data that are used as a key to access private electronic accounts.

3. Social engineering. This method involves psychological influence on users in order to manipulate and encourage fraudsters to provide unhindered access to personal data of a specific person, personal accounts, etc. In the process of manipulation, they try to use the user's trust or fear, which reduces the level of caution due to a relaxed or stressed state.

The main techniques of social engineering include:

- Impersonation. The fraudster impersonates an authorized person (bank representative, police officer, company employee) who needs certain information to quickly resolve a problem that has arisen in the user's account.

- Pretexting. Various stories are invented that are focused on the psychological characteristics of a specific user and can encourage them to share logins and passwords for access, bank details, etc.

- Tailgating / Piggybacking. The presented approach is implemented in the real world, as it involves the penetration of the attacker following the user into premises that are characterized by limited access and allow access to confidential information.

- Quid pro quo. The attacker offers the user a certain benefit (free license, large discount, gift) in exchange for providing certain personal data (login, access to activation). The approach involves ultimately acquiring sufficient information to steal information or money.

- Reverse social engineering. Fictitious problems are intentionally created for the user (account blocked, website not working, system or individual modules not available). At the next stage, the attacker offers to solve existing malfunctions and,

during the setup process, lures the necessary information for illegal data acquisition.

4. DDoS attacks. The presented activities are focused on a significant load on servers and network resources due to botnets sending a large number of requests. As a result, the company's resources do not work, which brings the company's image and financial losses, leading to a significant outflow of customers. DDoS attacks are used by fraudsters as a blackmail tool in order to receive a monetary reward for stopping the attacks, as well as in the process of competition in the business environment.

5. Supply Chain Attacks. To illegally penetrate IT systems, attackers hack third-party contractors or software that is related to the relevant network. The system identifies actions as activities of friendly objects that cooperate with the company, which significantly complicates the detection of the influence of fraudsters. As a result, illegal actions to steal valuable information can be carried out over a long period of time.

Cyber threats in the context of digitalization have become widespread and have a significant impact on the economic security of the IT sector. Depending on the specifics of the manifestations of cyber attacks, they can lead to financial, reputational, and operational losses for technology companies. In the context of significant competition in the information technology market, it is necessary to ensure economic security, which allows the company to develop and operate in the long term by the principles of sustainability. Let businesses consider in more detail the main negative consequences of cyber attacks on the economic security of IT companies:

1. Financial losses. The active development of artificial intelligence and its use in cyberattacks leads to a significant increase in losses in the IT sector. In 2025, global costs for implementing cybersecurity measures will reach \$10.5 trillion. In general, according to expert estimates, the total amount of losses from cyberattacks is expected to be \$15.6 trillion by 2029 [1].

Causing damage to information systems requires companies to spend money on rebuilding protection systems to minimize similar negative impacts in the future. Along with direct costs, indirect losses are noted due to the inadequate functioning of

systems over a certain period of time.

Regulatory authorities, using the GDPR (EU) and CCPA (USA) standards, impose large fines on companies in the event of loss of personal data and theft of significant customer funds. The outlined measures are aimed at encouraging technology companies to continuously invest in building modern and effective systems to counter cyber threats.

2. Reputational losses. Loss of user trust in modern times is a significant negative factor for the activities of an IT company and its financial results. Digitalization processes have led to an increase in the number of users who actively use the Internet and interact on a regular basis through social media. Problems in the company's security system that lead to inconvenience or loss of users quickly become known on the Internet. Even minor shortcomings can be perceived by the target audience as critical vulnerabilities, which will lead to the spread of negative reviews on social media. Insufficient level of interaction can significantly damage the reputation of a technology company, negatively affecting its economic security [2].

Conclusions. Cyber threats pose serious challenges to the economic security of the IT sector, and companies must invest significant financial resources to develop effective mechanisms to counter and minimize possible risks. Building a modern cybersecurity system should include the integration of artificial intelligence algorithms, which, based on big data, allow the system to constantly improve and identify trends in the evolution of digital crimes.

REFERENCES

1. Top Cybersecurity Statistics for 2025. URL: <https://www.cobalt.io/blog/top-cybersecurity-statistics-2025>
2. 5 ways cyberattacks can damage a company's reputation. URL: <https://www.anapaya.net/blog/5-ways-cyberattacks-can-damage-a-companys-reputation>

INSTITUTIONAL LOGIC AND PRACTICAL OUTCOMES OF FDI ATTRACTION POLICY: THE CASE OF NORTH MACEDONIA

Hramotniev Vitalii

Candidate of Economic Sciences, doctoral student
Kyiv National University of Economics named after Vadym Hetman
Kyiv Ukraine

Introduction. The effectiveness of foreign direct investment (FDI) policy is essential for economic development, particularly in post-conflict settings. In North Macedonia, such a policy began to form after the 2001 conflict, which exposed interethnic divisions and institutional fragility. The Ohrid Framework Agreement launched reforms, but many structural tensions remained unresolved. FDI was expected to contribute not only capital, but also modernization and recovery. North Macedonia established a relatively consistent institutional framework, with investment zones, tax incentives, and promotional agencies. Over time, the policy became more aligned with international standards. Yet the outcomes were mixed: despite record inflows in certain years, such as 2024, the broader developmental impact remained limited. This raises questions about the real effectiveness of the country's FDI strategy beyond its institutional design.

Aim. To assess the effectiveness of North Macedonia's foreign direct investment (FDI) attraction policy in the post-conflict period, with a particular focus on comparing the formal institutional improvements with actual quantitative and qualitative outcomes, and evaluating the extent to which this policy has contributed to economic growth, structural modernization, and long-term development.

Materials and methods. The study draws on official statistics, policy documents, and evaluations by international organizations. Key sources include reports from the National Bank of North Macedonia, UNCTAD, and OECD. The analysis focuses on major investment programs (2003–2006, 2011–2014, and the 2018 Plan for Economic Growth) to trace policy evolution. Methodologically, the research combines comparative analysis of FDI inflows in the Western Balkans with

an assessment of their impact on economic development.

Results and discussion. Following the declaration of independence in 1991, the Republic of Macedonia faced profound interethnic tensions. The Constitution granted the status of “founding nation” exclusively to ethnic Macedonians, which led to a boycott of the referendum by the Albanian community and intensified its sense of political exclusion [1]. The 2001 conflict, triggered by attacks from the National Liberation Army (UCK), quickly spread across the northwestern regions of the country and was accompanied by violence against the civilian population. The armed confrontation resulted in deep stagnation in Albanian-populated areas, disrupted the supply of basic goods, and undermined the country's economic cohesion [2].

The national economy experienced a severe shock: GDP contracted by 4.5%, the current account deficit surged, supply chains for raw materials were disrupted, and international contracts were suspended [3]. The Ohrid Framework Agreement, signed on August 13, 2001, launched a process of institutional restructuring that included the recognition of the Albanian language, decentralization, broader political representation, and a revision of the status of ethnic groups. The formal completion of the agreement's implementation in 2005 marked the beginning of a new phase-post-conflict recovery under conditions of only partially resolved structural contradictions.

Following the end of the 2001 conflict and the stabilization of the political situation, North Macedonia experienced a renewed phase of economic growth, creating a foundation for the return of foreign capital – primarily in the context of privatization [4]. The first step toward building a systemic investment policy was the 2003–2006 Program, which identified capital attraction as a strategic state priority [5]. The focus was placed on creating an investor-friendly regulatory environment: launching Technological and Industrial Development Zones (TIDZs), offering tax incentives, and establishing the Agency for Foreign Investments and Export Promotion (FIARM). However, limited staffing and budgetary constraints severely hindered its effectiveness: by 2006, the agency's budget amounted to only 100,000 euros, and its staff comprised just six employees [6].

Between 2007 and 2010, North Macedonia's FDI attraction policy entered a new phase. Investment promotion became a high-level government priority, with direct involvement from the country's leadership. The restructured agency Invest Macedonia assumed responsibility for identifying and supporting investors, aiming to provide more proactive institutional assistance. At the same time, tax policy was revised: the corporate income tax rate was reduced from 15% to 10%, preferential regimes for TIDZs and reinvested profits were simplified, and outdated incentives were overhauled. Strategic focus was placed on sectors such as automotive components, agro-processing, tourism, pharmaceuticals, and export-oriented services.

The subsequent program (2011–2014) aimed to strengthen the link between investment policy and industrial development. It was implemented in the context of EU integration and increasing demands for institutional performance. At the government's request, UNCTAD identified five priority areas: improving the investment climate, integrating FDI into industrial policy, enhancing institutional capacity, optimizing promotion mechanisms, and monitoring policy implementation [4].

Since 2018, North Macedonia's FDI policy has entered a qualitatively new phase. The government's Plan for Economic Growth identified foreign capital attraction as a multidimensional tool for modernization, employment generation, and social resilience [7]. Clear mechanisms for financial support were introduced, along with sectoral selectivity and social criteria for project evaluation. Certain incentives were specifically targeted toward strategic or recovery-oriented investments. This stage marked an attempt to develop a comprehensive national FDI policy capable of integrating economic and social objectives within a unified strategic framework.

According to international experts, this gradual evolution of FDI policy led to a significant improvement in its effectiveness. In 2018, the OECD rated the average effectiveness of North Macedonia's FDI attraction and promotion policy at 3.3 points, placing the country well ahead of Kosovo (2.6 points) and Bosnia and Herzegovina (2.1 points), and only slightly behind Serbia (3.4 points) [8]. These comparator countries – Kosovo, Serbia, and Bosnia and Herzegovina – had also

experienced armed or interethnic conflict following the disintegration of Yugoslavia, making them relevant reference cases for a post-conflict policy assessment.

However, the actual volumes of FDI, measured as a share of GDP, did not confirm that improvements in institutional ratings translated into proportional gains in policy outcomes. On the contrary, North Macedonia's average FDI inflow between 2007 and 2018 stood at 4.17%, lagging behind both Serbia (6.12%) and Kosovo (6.02%), despite the fact that it significantly outperformed Kosovo in formal evaluations of investment policy effectiveness [9]. Compared to Bosnia and Herzegovina, which had considerably weaker institutional indicators, the difference in average FDI-to-GDP ratio was less than one percentage point (3.30% versus 4.17%), highlighting the limited performance of North Macedonia's FDI policy even after its formal improvement. With the launch of the Plan for Economic Growth in 2018 and the adoption of the Law on Financial Support for Investments, a trend toward increased foreign capital inflows began to emerge, reflected in the gradual rise of FDI as a share of GDP. This upward trajectory peaked in 2024, when the indicator exceeded 8% – the highest level since 2007.

Nevertheless, an analysis of the average FDI-to-GDP ratio for the period 2019-2024 indicates limited quantitative outcomes: North Macedonia's figure stood at only 4.6%, compared to 6.0% in Kosovo and 7.0% in Serbia [10, 11]. This suggests that despite positive momentum in the final years, the overall effectiveness of the implemented policy remained moderate – at least in terms of the actual scale of foreign capital inflows relative to other post-conflict countries in the region.

At the same time, another critical dimension – the quality of attracted capital in terms of its contribution to economic development and structural transformation – has been the subject of in-depth analysis by several North Macedonian researchers. Most of them either identify no statistically significant relationship between FDI and GDP growth, or recognize only a short-term or indirect effect. For example, Taskovski concludes that FDI has had no discernible impact on North Macedonia's economic growth [12]. Meanwhile, the study by Brankovic and Sarajčić, along with others, acknowledges the existence of an effect but emphasizes its temporary and mediated

nature, largely dependent on the quality of the regulatory environment [13].

The weak correlation between FDI inflows and GDP growth logically implies limited “spillover effects,” such as technology transfer or integration with local suppliers. In North Macedonia’s case, this is confirmed by the findings of Mamuti and Ganic, who observed minimal interaction between foreign investors and domestic firms – thus narrowing the broader economic impact of FDI [14].

The ambiguous impact of FDI on North Macedonia’s economic growth, according to several analytical centers, may be attributed to the fact that the country’s investment promotion strategy relied primarily on low labor costs, a liberal tax regime, and expectations of technology inflows through foreign capital. However, this model failed to deliver either robust or inclusive growth, nor did it lead to a tangible improvement in overall living standards [15].

Conclusions. Based on the author’s empirical analysis and a review of existing research, it can be concluded that North Macedonia’s FDI attraction policy has shown limited effectiveness – both in terms of inflow volumes compared to other post-conflict countries and in delivering structural transformation, local job creation, or innovation. Following the breakup of Yugoslavia, newly independent states engaged in fierce competition for foreign capital, prompting rapid institutional reforms aligned with international standards. North Macedonia achieved several milestones, including record-high FDI in 2024. However, on average, it lagged behind both Serbia and Kosovo in attracting investment, despite outperforming Kosovo – and nearing Serbia – in formal institutional ratings. This focus on maximizing inflows may have come at the expense of investment quality – its ability to generate spillovers like technology transfer or integration with domestic firms. The weak correlation between FDI and economic growth suggests that institutional upgrades alone are not enough if the strategy remains fixated on volume rather than long-term development.

REFERENCES

1. Bieber, F. (2008). Power-sharing and the implementation of the Ohrid Framework Agreement. In F. Bieber & S. Daskalovski (Eds.), *Power-sharing and the*

Implementation of the Ohrid Framework Agreement (pp. 7–40). Skopje: Friedrich Ebert Stiftung. URL: <https://library.fes.de/pdf-files/bueros/skopje/06357.pdf>.

2. Zeqiri, I. (2008). The economic causes and consequences of the 2001 war and the consolidation of the economy after the crisis. In F. Bieber & S. Daskalovski (Eds.), *Power-sharing and the Implementation of the Ohrid Framework Agreement* (pp. 89–109). Skopje: Friedrich Ebert Stiftung. URL: <https://library.fes.de/pdf-files/bueros/skopje/06357.pdf>

3. Besimi, F. (2004). Macroeconomic consolidation of Macedonia after the Ohrid Framework Agreement: A contribution for successful Euro-integration. Centre for South-East European Studies, School for Slavonic and East European Studies, University College London. London. p. 9. URL: https://www.nbrm.mk/wbstorage/files/kabinet_postohrid_preeurope_conference_2702004.pdf

4. UNCTAD. (2012). *Investment Policy Review: The former Yugoslav Republic of Macedonia*. United Nations Conference on Trade and Development. Geneva. P. 116 URL: <https://investmentpolicy.unctad.org/investment-policy-review/215/north-macedonia>

5. Ministry of Economy of the Republic of Macedonia. (2003). *Programme for stimulating investment in the Republic of Macedonia (2003–2006)*. p. 68. Retrieved from https://pintoconsulting.de/Images/pdf/11_macedonia_fdi_programme_2003.pdf

6. Pinto, R., & Ministry of Economy. (2015). *Programme for stimulating investment in the Republic of Macedonia (2007–2010)*. P. 83. DOI: 10.13140/RG.2.1.3976.2640

7. Republic of North Macedonia, Vice President of the Government in charge of economic affairs, coordination of economic sectors and investments. (2018). *Plan for Economic Growth*. Skopje. URL: <https://vicepremier-ekonomija.gov.mk/?q=node/275>

8. OECD (2018), *Competitiveness in South East Europe: A Policy Outlook 2018, Competitiveness and Private Sector Development*, OECD Publishing, Paris, P. 701. <https://doi.org/10.1787/9789264298576-en>.

9. UNCTAD. (2025). FDI flows and stock data [Data set]. Retrieved June 30,

2025, from <https://unctadstat.unctad.org/datacentre/dataviewer/US.FdiFlowsStock>

10. News. (2024, June 12). FDI inflow into N. Macedonia more than doubles y/y in 2024. Retrieved from <https://seenews.com/news/fdi-inflow-into-n-macedonia-more-than-doubles-yy-in-2024-1271563>

11. EBRD. (2024). Transition Report 2024–25: Country Assessments – South-Eastern Europe. European Bank for Reconstruction and Development. P. 3. URL: https://www.ebrd.com/content/dam/ebd_dxp/assets/pdfs/office-of-the-chief-economist/transition-report-archive/transition-report-2024/country-assessments-2023-24/south-eastern-europe/

12. Taskovski, Filip. (2023). The Effects of Foreign Direct Investments on Economic Growth – The Case of North Macedonia. XIX IBANESS Congress Series on Economics, Business and Management – Plovdiv / Bulgaria. <https://www.researchgate.net/publication/373638106>

13. Brankovic, A. & Sarajčić, S. (2024). Causality between Greenfield investments, regulatory quality, and economic growth: Are the Western Balkans different? *Economic Analysis*, 57(1), 61–70. <https://doi.org/10.28934/ea.24.57.1.pp61-70>

14. Mamuti, Agim & Ganic, Mehmed. (2016). The effect of FDI on the GDP of Macedonia. *International Journal of Management Economics and Business*, № 12. P. 109–119. 10.17130/ijmneb.2016icafr22428

15. Bishev, G., Bogoev, J., Vuchkova, I., Gerovska Mitev, M., Drenkovska, M., Jovanovic, B., Popovski, N., Stikov, N., Tevdovski, D., Uzunov, V., & Carovska, M. (2020). Големата слика: Македонската економија на среден и долг рок. Скопје: Фондација “Фридрих Еберт”, Канцеларија Скопје. С. 106. <https://library.fes.de/pdf-files/bueros/skopje/16896.pdf>

ПЕРСОНАЛІЗОВАНІ КОМУНІКАЦІЇ ЯК ІНСТРУМЕНТ SMM-СТРАТЕГІЇ В АГРАРНОМУ БІЗНЕСІ: ЕФЕКТИВНІСТЬ КОНТЕНТ-МАРКЕТИНГУ У ПРОСУВАННІ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ ПРОДУКЦІЇ

Жуковський Дмитро Миколайович,
аспірант кафедри економіки,
Дніпровський державний аграрно-економічний університет,
м. Дніпро, Україна

Вступ. Цифрова трансформація аграрного сектору суттєво змінила підходи до маркетингової комунікації між виробником і споживачем. В умовах зростаючої конкуренції, зміни поведінки споживачів та переорієнтації бізнесу на онлайн-канали особливого значення набуває персоналізована взаємодія з аудиторією. Соціальні мережі, як один з основних каналів цифрового маркетингу, відкривають широкі можливості для впровадження персоналізованих SMM-стратегій, здатних забезпечити не лише зростання рівня залучення клієнтів, а й формування стійкої довіри до бренду.

У контексті аграрного бізнесу персоналізація комунікацій вимагає врахування специфіки галузі: сезонності продукції, різноманіття цільових сегментів, потреби у прозорості виробничих процесів та підвищених очікувань споживачів щодо якості та безпечності товарів. Це формує нові виклики і водночас відкриває перспективи для впровадження адаптивного контент-маркетингу та гнучких моделей комунікації, які враховують поведінкові, соціальні та демографічні характеристики користувачів.

У даній статті розглядаються теоретичні засади та практичні кейси використання персоналізованих комунікацій у SMM-стратегіях агропідприємств. Особливу увагу приділено інструментам збору даних, сегментації аудиторії, створенню персоналізованого контенту, а також оцінці впливу таких стратегій на показники ефективності просування сільськогосподарської продукції в цифровому середовищі.

Мета статті. Метою статті є теоретичне обґрунтування та емпіричне дослідження ефективності персоналізованих комунікацій як інструменту SMM-стратегії в аграрному бізнесі, а також виявлення ролі контент-маркетингу у формуванні конкурентних переваг агропідприємств в умовах цифрової економіки. У межах поставленої мети здійснено аналіз практик застосування персоналізованого підходу до комунікації з клієнтами в соціальних мережах, визначено ключові інструменти, механізми та результати їх впровадження для підвищення рівня залученості, лояльності та продажів у аграрному секторі.

Матеріали та методи. Цифровізація аграрного сектору зумовила трансформацію підходів до маркетингових комунікацій, зокрема переорієнтацію на клієнтоцентричні формати взаємодії [1, с. 792]. У цьому контексті особливого значення набувають персоналізовані комунікації, які є не лише маркетинговим інструментом, а й основою довгострокових відносин між виробником і споживачем. Використання SMM (Social Media Marketing) у поєднанні з технологіями персоналізації дозволяє агропідприємствам досягати високої залученості аудиторії, підвищувати рівень довіри та ефективно просувати сільськогосподарську продукцію на конкурентному ринку.

У широкому розумінні персоналізовані комунікації – це адаптація контенту, повідомлень та способів взаємодії до потреб, інтересів, поведінки або минулого досвіду конкретного користувача або сегменту цільової аудиторії. У SMM-середовищі це реалізується через індивідуальні повідомлення, персоналізовану рекламу, контент, побудований на даних користувача, сегментацію підписників та динамічну адаптацію стилю комунікації [2, с. 9].

В аграрному секторі персоналізація має низку особливостей. По-перше, комунікація відбувається не лише з кінцевим споживачем, а й з оптовими клієнтами, представниками ритейлу, дистриб'юторами, партнерами [3, с. 193]. По-друге, високий ступінь недовіри до невідомих брендів змушує агровиробників демонструвати відкритість і прозорість, що вимагає контенту з високим рівнем емоційної достовірності. По-третє, сільськогосподарська продукція є сезонною, тому персоналізоване інформування про доступність

товарів, умови доставки чи акційні пропозиції має критичне значення.

SMM-стратегія, побудована на принципах персоналізації, включає:

- збір і аналіз поведінкових даних користувачів у соціальних мережах;
- розробку динамічного контенту для різних сегментів;
- застосування персоналізованих тригерів у месенджерах (наприклад, повідомлення про новий врожай або нагадування про замовлення);
- створення серій відео з ферм, де користувачі можуть бачити саме той продукт, який вони вже купували або шукали;
- автоматизовану відповіді з елементами персонального звернення (боти, налаштовані на мову користувача, геолокацію, історію комунікацій).

Результати проведених досліджень засвідчують, що персоналізація в аграрному SMM-спілкуванні не лише підвищує рівень залучення, але й значно збільшує конверсію. Наприклад, українська компанія Organic Milk успішно використовує дані про геолокацію клієнтів для інформування про наявність продукції у найближчих точках продажу. Через персоналізовані дописи в Instagram Stories та Target Ads підприємству вдалося збільшити продажі в локальних мережах на 27% за сезон. Також проведене дослідження на прикладі бренду Добродія Foods було доведено ефективність сегментації аудиторії соціальних мереж за інтересами, зокрема на групи рецепти, здорове харчування та дитяче меню. Такий підхід дав змогу адаптувати контент до специфічних запитів кожного сегмента, що в результаті забезпечило зростання рівня взаємодії з публікаціями в межах цільових груп на понад 60%. Додатково встановлено, що впровадження кампанії «Ваша історія з Добродією», яка передбачала персоналізовану взаємодію з підписниками через обмін відеорецептами та індивідуальні подяки, суттєво підвищило рівень емоційної прив'язаності споживачів до бренду та сприяло зміцненню лояльності до продукції компанії. Іншим прикладом є ферма ЕкоЛавка, яка застосовує мікросегментацію у Telegram-каналі для інформування клієнтів про доступність продукції в їхньому місті. Кожне повідомлення адаптоване під тип покупця:

для сімей з дітьми-акцент на екологічність, для спортсменів – на поживні властивості, для гурманів – на смакові якості. Цей підхід дозволив скоротити час між переглядом і замовленням удвічі.

Важливою передумовою ефективності персоналізованих комунікацій є контент-маркетинг, що створює основу для довіри та залучення. Систематичне створення фото- та відеоконтенту, освітніх дописів, сторітелінгу про виробничі процеси, рецептурні рекомендації – усе це формує гнучкий контентний фундамент, який легко адаптується до персоналізованих сценаріїв взаємодії.

Наукові джерела підтверджують ефективність персоналізованих стратегій у цифровому маркетингу. У поєднанні з високою візуальною привабливістю аграрного контенту це створює потужний ефект довгострокового брендингу.

Результати і обговорення У процесі дослідження було виявлено, що персоналізовані комунікації в межах SMM-стратегії аграрних підприємств демонструють значний потенціал підвищення ефективності маркетингових зусиль. Аналіз практичних кейсів українських аграрних брендів засвідчив, що застосування персоналізації сприяє як зростанню рівня взаємодії з цільовою аудиторією, так і покращенню конверсійних показників. Зокрема, приклад компанії Organic Milk підтвердив доцільність використання геолокаційних даних у соціальних мережах для персонального інформування клієнтів про наявність продукції у найближчих точках продажу. Завдяки персоналізованим дописам у форматі Instagram Stories та таргетованій рекламі компанії вдалося збільшити обсяги локальних продажів на 27% упродовж одного сезону.

Інший приклад – бренд Добродія Foods, який запровадив сегментацію підписників за інтересами (здорове харчування, рецепти, дитяче меню). Такий підхід дозволив не лише адаптувати контент до потреб кожного сегмента, а й досягти понад 60% зростання взаємодії з публікаціями. Крім того, емоційна складова персоналізації, реалізована через кампанію «Ваша історія з Добродією», сприяла посиленню емоційної прив’язаності до бренду, що є важливим фактором довгострокової лояльності.

Ферма ЕкоЛавка стала прикладом ефективного використання

мікросегментації в Telegram-каналі, де повідомлення адаптуються залежно від типу клієнта. Такий підхід дозволив суттєво скоротити час між переглядом інформації та здійсненням замовлення, що вказує на високий рівень релевантності персоналізованої комунікації. Отримані результати підтверджують положення наукових джерел, які вказують на ключову роль персоналізації у зміцненні довіри, формуванні позитивного споживчого досвіду та підвищенні ефективності цифрового маркетингу. Водночас дослідження підкреслює необхідність системної роботи з поведінковими даними, побудови динамічного контенту, використання автоматизованих інструментів комунікації та візуально привабливих форматів подачі інформації.

Висновки. Таким чином, персоналізовані комунікації в аграрному секторі стають не просто доповненням до SMM-стратегії, а її ключовим елементом. Вони дозволяють фермерам і агропідприємствам переходити від масового просування до побудови діалогу з клієнтом. Цей перехід забезпечує не лише зростання продажів, а й формування емоційно орієнтованого бренду, стійкого до ринкових коливань. Узагальнюючи, можна стверджувати, що саме персоналізація у поєднанні з контент-маркетингом, даними про користувача та діджитал-інструментами стає рушієм конкурентних переваг аграрного бізнесу в умовах цифрової економіки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ.

1. Jain P., & Jain S. Social Media Marketing and Personalization in Agribusiness: Enhancing Customer Engagement and Trust. *Journal of Agribusiness in Developing and Emerging Economies*. 12(5). P. 789–803.
2. Kumar A., Bezawada R., Rishika R., Janakiraman R., & Kannan P.K. From Social to Sale: The Effects of Firm-Generated Content in Social Media on Customer Behavior. *Journal of Marketing*. 2016.80(1). P. 7–25.
3. Petrović I., Babić M., Šimunović Z., Andlar M., Gugić M. & Radišić, T. Stakeholder interactions in agricultural data ecosystem in Croatia. *Interdisciplinary Description of Complex Systems*. 20(2). 2022.P. 190–209.

ВЗАЄМОДІЯ ДЕРЖАВИ ТА ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В УПРАВЛІННІ ОХОРОНОЮ ЗДОРОВ'Я УКРАЇНИ

Кіян Олександр Сергійович

аспірант кафедри права та публічного управління
Житомирського державного Університету
імені Івана Франка
ORCID: <https://orcid.org/0009-0001-5769-4125>

Анотація: У статті досліджується взаємодія державних інституцій та громадянського суспільства у формуванні та реалізації механізмів управління системою охорони здоров'я України. Проаналізовано поточні нормативно-правові засади, інституційні рамки та приклади публічно-приватного партнерства. Автори пропонують рекомендації щодо посилення ефективності управління через залучення громадськості як рівноправного партнера в системі прийняття рішень.

Ключові слова: Охорона здоров'я, громадянське суспільство, державне управління, публічно-приватне партнерство, реформи, Україна.

Вступ. Українська система охорони здоров'я перебуває в точці глибокої трансформації, зумовленої не лише внутрішніми реформами, а й зовнішніми викликами, включаючи повномасштабну війну, демографічні зміни, економічну нестабільність та еволюцію суспільного запиту. За цих умов питання ефективного управління стає надзвичайно актуальним, вимагаючи не лише інституційної перебудови, а й нової якості взаємодії між державою та громадськістю. Однак українська практика досі стикається з численними бар'єрами: участь громадськості часто носить консультативний або номінальний характер, відсутні стабільні канали інституційного залучення, а ризики політичної волі й бюрократичного опору уповільнюють імплементацію ефективних партнерств. Тому виникає потреба в системному дослідженні механізмів синергії держави та громадянського суспільства, здатних забезпечити сталість і ефективність у сфері управління.

Метою дослідження є аналіз інституційних й правових механізмів взаємодії держави та громадянського суспільства в управлінні системою охорони здоров'я України.

Сучасне управління в охороні здоров'я розглядається як мультидисциплінарна сфера, яка поєднує адміністративні, правові, економічні, соціальні та етичні підходи. Управління у цій сфері дедалі частіше асоціюється з концепцією «good governance» – належного врядування, що вимагає не лише ефективної організації процесів, але й широкої участі зацікавлених сторін у прийнятті рішень.

В Україні теоретичне осмислення управління охороною здоров'я стрімко активізувалося після 2016 року – зі стартом реформи фінансування галузі. Зокрема, науковці С. Вовк, Т. Вовк [3], О. Литвинова, Ю. Петрашик [4], Н. Кравець [5], А. Рачинський, Б. Дарчин [6] та інші досліджували особливості реформування управлінських практик, приділяючи увагу як децентралізації повноважень, так і зміні фінансової архітектури через впровадження принципу «гроші йдуть за пацієнтом». Варто також відзначити підходи до врядування, запропоновані в роботі М. Попова, І. Комаровського, де розглядається концепт партнерського управління, що базується на довірі, горизонтальних зв'язках та активній участі громадськості у формуванні політик [9].

Українська система охорони здоров'я історично ґрунтувалася на централізованій моделі управління, успадкованій з радянських часів. Однак за останнє десятиліття відбулися значні нормативно-правові та інституційні зміни, спрямовані на децентралізацію, автономізацію закладів і зміцнення підзвітності. Ці трансформації створюють нові умови для участі громадянського суспільства у врядуванні.

Ключовими нормативними документами, що визначають засади публічно-приватного партнерства медичної системи є:

Закон України «Про основи законодавства України про охорону здоров'я» від 19.11.1992 р. №2801-XII [11]. Поправки, внесені протягом 2017-2023 років, в контексті медичної реформи, розширили поняття

пацієнтських прав, зобов'язали органи влади забезпечувати прозорість фінансування та створили нові механізми партнерства з громадськістю;

Закон України «Про державні фінансові гарантії медичного обслуговування населення» від 19.10.2017 р. № 2168-VIII [12], який закріплює модель фінансування за принципом «гроші йдуть за пацієнтом» і визначає Національну службу здоров'я України (НСЗУ) як ключового замовника медичних послуг. Саме з появою НСЗУ з'явилися нові інституційні можливості для участі неурядових організацій – від участі в тендерах до моніторингу ефективності укладених договорів;

Закон України «Про публічні закупівлі» від 25.12.2015р. № 504 [13] та застосування системи Prozorro в закупівлях лікарських засобів і медичних послуг. Через цей інструмент стала можливою широка громадська участь у моніторингу процедур, виявленні корупційних ризиків та адвокації прозорості;

Наказ МОЗ України № 504 від 19.03.2018 р. «Про затвердження Положення про НСЗУ» [14], який визначає повноваження служби в частині укладання договорів із закладами охорони здоров'я, забезпечення рівного доступу до послуг і залучення громадськості через відкриту звітність і консультаційні платформи;

Постанова КМУ № 1074 від 27.12.2017 р. «Положення про наглядові ради при закладах охорони здоров'я» [15]. Це дозволяє представникам громадськості мати прямий вплив на стратегію, контроль фінансових потоків і оцінку якості медичних послуг у конкретних установах.

Також з 2020 року в практику поступово впроваджується механізм громадських експертиз у сфері охорони здоров'я, передбачений Законом України «Про звернення громадян» від 02.10.1996 р. № 393/96-ВР. [16] та Методикою проведення публічних консультацій від 03.11.2010 р. № 996-р [17], розробленою Кабінетом Міністрів. Це дає можливість легітимізувати голос громадських організацій у стратегічному плануванні на національному та місцевому рівнях.

Проте на практиці механізми взаємодії часто є декларативними.

Наприклад, формування національних стратегій не завжди супроводжується широкими публічними консультаціями, а зворотний зв'язок від громадськості не завжди враховується належним чином. Це створює ризик формалізації управління участі без реального впливу. У деяких випадках партнерство обмежується грантовими проєктами, які мають обмежений горизонт у часі. А також перешкоджає сталості інституційної пам'яті й довгостроковому ефекту, адже знання, набуті в межах короткострокових ініціатив, не завжди переходять на системний рівень. Існують також випадки, коли активна позиція громадськості нашоується на спротив з боку місцевих адміністрацій, особливо в регіонах із низьким рівнем політичної конкуренції. Це свідчить про необхідність посилення нормативних гарантій участі – наприклад, через обов'язкове публічне обґрунтування рішень державними органами за підсумками консультацій.

Незважаючи на наявність розроблених правових інструментів, залишається виклик у їх повноцінному застосуванні. Згідно з дослідженням Центру політико-правових реформ [18], лише 37% органів влади проводять консультації із зацікавленими сторонами в охороні здоров'я систематично, а понад 60% випадків ініціативи залишаються одноразовими.

Отже, українське нормативне поле створює передумови для ефективної участі громадськості в управлінні охороною здоров'я, однак рівень імплементації цих механізмів суттєво відстає від їхнього потенціалу. Для вирішення цього необхідно вдосконалити обов'язковість участі заінтересованих сторін, зміцнити прозорість процедур і запровадити індикатори вимірювання ефективності громадської взаємодії.

Про, незважаючи на позитивні зміни в охороні здоров'я існують проблеми які гальмують розвиток ефективного публічно-громадського управління:

- інституційна фрагментація у сфері охорони здоров'я. Попри існування базових нормативних актів, відсутність узгоджених політик між різними рівнями влади – центральними, обласними та місцевими – призводить

до дублювання повноважень, неузгоджених пріоритетів та хаотичної реалізації реформ. Це ускладнює створення цілісної рамки для сталого залучення громадськості та унеможлиблює послідовну координацію між різними акторами.

- обмеженість інституціоналізації громадської участі. Багато механізмів взаємодії з громадськістю – такі як наглядові ради, консультаційні платформи, робочі групи – існують лише формально або функціонують ситуативно. Брак чітких процедур участі, відсутність обов’язкових звітів про врахування громадської думки та нерівномірний доступ до процесів прийняття рішень формують відчуття імітації замість справжнього партнерства.

- ресурсне та організаційне обмеження неурядових організацій. Громадськість часто стикається з проблемою нестачі фінансування, високим рівнем проєктної залежності, плинністю персоналу та перевантаженістю аналітичними та моніторинговими завданнями. Це ускладнює можливість брати системну участь у тривалих управлінських процесах та ефективно конкурувати за вплив у сфері публічного управління охороною здоров’я.

- політична й управлінська воля до відкритості. У багатьох випадках участь громадськості не вітається або навіть сприймається як загроза. Адміністративний тиск, формалізація публічних консультацій, нерівномірний доступ до даних про закупівлі чи фінансування, а також відсутність механізмів притягнення до відповідальності за недотримання вимог щодо прозорості – все це знижує мотивацію громадськості до участі та формує «втомленість» у середовищі неурядових організацій.

І нарешті, складним викликом є відсутність системи оцінки ефективності громадської участі. Без чітких індикаторів, метрик впливу та механізмів зворотного зв’язку важко зрозуміти, які форми партнерства справді працюють, а які є рудиментарними. Така «невидимість» громадської участі в статистиці та аналітиці державного управління створює ситуацію, коли успішні ініціативи не масштабуються, а надії – залишаються непоміченими.

Отже, для посилення синергії держави та громадського суспільства ми

пропануємо: закріпити механізми обов'язкової консультації з громадськістю при ухваленні рішень на державному та регіональному рівнях; посилити роль місцевого самоврядування у співпраці з неурядовими громадськими організаціями та ініціативними групами; запровадити індикатори ефективності громадської участі в управлінні сферою охорони здоров'я; поглибити публічно-приватне партнерство із прозорими правилами гри та чіткими юридичними зобов'язаннями.

Висновки. Українська система охорони здоров'я перебуває на перетині глибоких трансформацій, де пошук ефективних моделей врядування потребує не лише модернізації державних інституцій, але й активного включення громадянського суспільства. Аналіз інституційної та правової бази свідчить про наявність низки механізмів для такої взаємодії, однак їх застосування на практиці залишається фрагментарним та недостатньо сталим.

ДЖЕРЕЛА

1. Osborne D., Gaebler T. Reinventing Government. Addison-Wesley, 1992. ISBN: 978-0201126790. URL: <https://files.eric.ed.gov/fulltext/ED367424.pdf>
2. WHO Europe. Health Systems in Transition (HiT) Series. 2021. URL: <https://eurohealthobservatory.who.int/publications/health-systems-reviews>
3. Вовк С. М., Вовк Т. В. Модернізація механізмів державного управління в системі громадського здоров'я України. *Міжнародний науковий журнал «Інтернаука»*. Серія: «Економічні науки». 2021, №3 (47). Т.1. С. 9-16. DOI: <https://doi.org/10.25313/2520-2294-2021-3-7043>
4. Литвинова О.Н., Петрашик Ю. М., & Панчишин Н. Я. Інновації в державній політиці фінансування медичної допомоги в Україні. *Вісник соціальної медицини та організації охорони здоров'я України*. 2018. № 2(76). С. 37-43. URL: <https://ojs.tdmu.edu.ua/index.php/visnyk-gigieny/article/view/9368/8644>
5. Кравець Н. О. Шляхи підвищення реалізації соціальних програм у громадському здоров'ї. *Вісник соціальної гігієни та організації охорони здоров'я України*. 2021. № 3 (89). С. 55-58. URL: <https://ojs.tdmu.edu.ua/index.php/visnyk->

gigieny/article/view/12628/11842

6. Рачинський А. П., Дарчин Б. С. Трансформація системи охорони здоров'я України: роль держави. InterConf. 2022. DOI: <https://doi.org/10.51582/interconf.19-20.01.2022.031>
7. Національна академія медичних наук України. URL: <https://amnu.gov.ua/kontakty/>
8. Інститут громадського здоров'я ім. О. М. Марзєєва. URL: <https://health.gov.ua/>
9. Попов, М., & Комаровський, І. (2023). Державно-приватне партнерство в сфері охорони здоров'я. *Теоретичні та прикладні питання державотворення*, (33), 71-87. DOI: 10.35432/tisb332025323996
10. Kovner AR, D'Aunno TA. Evidence-based management in healthcare: Principles, cases, and perspectives. Health Administration Press; 2017. 413 p. URL: <https://nyuscholars.nyu.edu/en/publications/evidence-based-management-in-healthcare-principles-cases-and-pers>
11. Про основи законодавства України про охорону здоров'я: Закон України від 19.11.1992 № 2801-XII. Відомості Верховної Ради України. 1993. № 4. Ст. 19. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2801-12#Text>
12. Про державні фінансові гарантії медичного обслуговування населення: Закон України від 19.10.2017 № 2168-VIII. Відомості Верховної Ради України. 2018. № 5. Ст. 31. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2168-19#Text>
13. Про публічні закупівлі: Закон України від 25.12.2015 № 922-VIII. Відомості Верховної Ради України. 2016. № 9. Ст. 89. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/922-19#Text>
14. Про затвердження Положення про Національну службу здоров'я України: Наказ МОЗ України від 19.03.2018 № 504. URL: https://moz.gov.ua/uploads/1/8034-dn_20180319_504_dod.pdf
15. Про наглядові ради при закладах охорони здоров'я: Постанова Кабінету Міністрів України від 27.12.2017 № 1074. URL:

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1074-2017-%D0%BF#Text>

16. Про звернення громадян: Закон України від 02.10.1996 № 393/96-ВР. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 47. Ст. 256. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/393/96-%D0%B2%D1%80#Text>

17. Про затвердження Типового порядку проведення консультацій з громадськістю: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 03.11.2010 № 996-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/996-2010-%D1%80#Text>

18. Центр політико-правових реформ. URL: <https://pravo.org.ua/weekly-policy-analyzes/>

LEGAL SCIENCES

ПРІОРИТЕТИ У ДОСУДОВОМУ РОЗСЛІДУВАННІ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Марочкін Олексій Іванович,
кандидат юридичних наук,
старший науковий співробітник
Науково-дослідний інститут
вивчення проблем злочинності
імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України
м. Харків, Україна

Вступ. / Introductions. Стандарт ефективного досудового розслідування передбачає визначення пріоритетів у досудовому розслідуванні та забезпечення їх реалізації. У свою чергу пріоритети можуть варіюватися залежно від категорії, обставин та інших особливостей кримінального провадження. Для з'ясування загальних пріоритетів у досудовому розслідуванні в кримінальному провадженні варто звернутися до практики Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ, Суд), який розглядає відповідні питання у справах за декількома статтями Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі-Конвенція), серед яких можна виділити статтю другу.

Мета роботи. / Aim. Метою роботи є дослідження загальних пріоритетів у досудовому розслідуванні в кримінальному провадженні.

Матеріали та методи. / Materials and methods. При підготовці тез наукової доповіді досліджувалися положення кримінального процесуального законодавства України та наукові джерела з даної тематики, а також практика ЄСПЛ. Використано комплекс загальнонаукових і спеціальних методів пізнання, зокрема, системно-структурний метод, метод узагальнення, метод аналізу і синтезу та ін.

Результати та обговорення./Results and discussion. У справі “Cherney v. Ukraine” (18.11.2021) ЄСПЛ нагадав, що загальні принципи щодо ефективності розслідування у розумінні статті 2 Конвенції оцінюються на підставі декількох основних критеріїв: належність слідчих дій, оперативність розслідування, залучення членів родини померлого та незалежність розслідування (справа “Mustafa Tunç and Fecire Tunç v. Turkey”). У численних рішеннях Суд конкретизував зазначені основні критерії, тож, в узагальненому вигляді основними пріоритетами досудового розслідування можна визначити: офіційне розслідування, ретельне планування досудового розслідування, оперативність розслідування, пріоритети у доказуванні, ефективний спосіб юридичного захисту прав потерпілого. Розглянемо їх детальніше.

Офіційне розслідування як пріоритет у кримінальному провадженні. За усталеною практикою ЄСПЛ саме офіційне розслідування є пріоритетом як спосіб реагування правоохоронних органів на заяву про вчинення кримінального правопорушення на противагу альтернативним способам перевірки таких заяв (“Stabrovska v. Ukraine” від 14.01.2016, “Tretyakova v. Ukraine” від 04.11.2021 та ін.). Одним із пріоритетів також є оперативність у прийнятті рішення про початок офіційного розслідування (“Oleynikova v. Ukraine” від 15.12.2011). За практикою ЄСПЛ оперативність у початку офіційного розслідування, у свою чергу, зумовлює оперативність у збиранні доказів, що часто має вирішальне значення для кримінального провадження загалом (“Burgas v. Ukraine” від 18.12.2018). Зрештою, пріоритетне значення має також ретельна перевірка та належне реагування на заяви про вчинене кримінальне правопорушення, а також недопустимість необґрунтованої відмови у проведенні офіційного розслідування (“Zorina And Others v. Ukraine” від 14.02.2019).

Ретельне планування досудового розслідування. Загалом у своїй практиці ЄСПЛ наголошує на необхідності ретельного планування як досудового розслідування в цілому, так і окремих процесуальних дій, зокрема (“Yukhymovych v. Ukraine” від 17.12.2020). Ретельне планування досудового

розслідування, у свою чергу, передбачає висунення та перевірку різних версій щодо обставин вчиненого кримінального правопорушення. Неврахування ж різноманітних версій свідчитиме про недотримання вимог всебічності та повноти досудового розслідування як складових його ефективності. При цьому, особливе значення надається, з одного боку, перевірці версії, висунутої заявником, а з іншого боку – наявності певної кількості інших версій, висунутих правоохоронними органами, які могли би всебічно пояснити обставини вчиненого кримінального правопорушення (“Masneva v. Ukraine” від 20.12.2011, “Slyusar v. Ukraine” від 17.01.2013 та ін.). У свою чергу, забезпечення ретельного планування та, зрештою, всебічного і повного досудового розслідування покладається на прокурора. Зокрема, одним із повноважень прокурора є надання вказівок, які по суті являють собою своєрідний план дій для органів досудового розслідування, виконання якого має забезпечити ефективність досудового розслідування (“Shulga v. Ukraine” від 12.11.2015).

Оперативність розслідування. У своїй практиці ЄСПЛ звертає увагу на загальну тривалість кримінального провадження у справі (“Yukhymovych v. Ukraine” від 17.12.2020). Крім того, важливе значення для з’ясування дотримання стандарту оперативності розслідування має встановлення випадків зупинення або закриття провадження (“Kaplatyy v. Ukraine” від 04.02.2021). Крім наведеного, для забезпечення цього стандарту важливе значення має проведення офіційного розслідування, розпочатого без невиправданих затримок (“Bliznyuk v. Ukraine” від 10.06.2021). Також слід окремо звернути увагу на оперативність проведення окремих процесуальних дій (“Bandura v. Ukraine” від 08.07.2021).

Пріоритети у доказуванні. Серед вимог стандарту ефективності розслідування, у практиці ЄСПЛ значна увага приділяється доказуванню, що дозволяє визначити його пріоритети. Так, пріоритетна роль у збиранні доказів покладається на органи державної влади, оскільки саме ці органи мають забезпечити всебічне з’ясування обставин вчиненого кримінального

правопорушення (“Buchynska v. Ukraine” від 30.04.2015). Пріоритетне значення також має забезпечення комплексного підходу у збиранні доказів (“Burgas v. Ukraine” від 18.12.2018). У свою чергу оперативність у збиранні доказів має пріоритетне значення, оскільки напряму пов’язана із оперативністю розслідування загалом (“Lovygin v. Ukraine” від 23.06.2016). Пріоритетне значення має також забезпечення належного зберігання доказів (“Brenko And Others v. Ukraine” від 18.02.2021). Під час розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень пріоритет у збиранні надається певним видам доказів (зокрема, під час розслідування тверджень про те, що смерть людини була спричинена неналежним лікуванням, пріоритетного значення набуває медична документація та допит медичних працівників – “Karpylenko v. Ukraine” від 11.02.2016).

Ефективний спосіб юридичного захисту прав потерпілого передбачає надання потерпілому офіційного статусу для забезпечення його ефективної участі у процедурі розслідування та оперативність початку розслідування для надання потерпілому офіційного статусу (“Kabanova v. Ukraine” від 15.10.2020), а також ефективну участь потерпілого у процедурі розслідування (що, у свою чергу, передбачає його залученість у процедуру розслідування та забезпечення реалізації його прав – “Brenko And Others v. Ukraine” від 18.02.2021, “Masneva v. Ukraine” від 20.12.2011, “Mashchenko v. Ukraine” від 11.06.2015 та ін.).

Висновки./Conclusions. Таким чином, проведене дослідження свідчить про необхідність визначення пріоритетів у досудовому розслідуванні та забезпечення їх реалізації. Недотримання цього аспекту суттєво впливатиме на ефективність досудового розслідування, а також забезпечення захисту та дотримання прав учасників кримінального провадження.

ЕТИЧНІ СТАНДАРТИ МЕДІАТОРА У ВИРІШЕННІ ГОСПОДАРСЬКИХ СПОРІВ: УКРАЇНСЬКИЙ ТА МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД

Харківська Катерина Володимирівна

Кандидат юридичних наук

Членкиня Асоціації правників України

Засновник ГО «Центр дослідження проблем громадської безпеки»,
м. Харків, Україна

Вступ

У сучасних умовах трансформації підходів до врегулювання господарських спорів дедалі більшого значення набувають альтернативні способи вирішення конфліктів, зокрема бізнес-медіація. З огляду на динамічний розвиток ринкових відносин, зростання складності ділових процесів, посилення глобальної конкуренції та правову невизначеність, традиційні механізми вирішення спорів, зокрема судовий розгляд, не завжди забезпечують оперативність, гнучкість і збереження партнерських відносин між сторонами. У таких умовах бізнес-медіація постає не лише як альтернатива судовому процесу, а як інструмент побудови стратегічних ділових відносин, що базуються на взаємній довірі, відкритості та дотриманні зобов'язань.

Особливу увагу в цьому контексті слід приділити етичним стандартам медіатора – ключовому елементу, який забезпечує ефективність і легітимність самої процедури. Адже саме етична поведінка медіатора створює простір для конструктивної взаємодії сторін, знижує градус конфлікту та гарантує дотримання балансу інтересів. У сучасному бізнес-середовищі, де фінансові та репутаційні ризики є значними, медіатор виступає не лише як нейтральний посередник, а як носій професійної доброчесності, здатний підтримати інституційну довіру до медіаційного процесу.

Проте навіть найбільш технологічно розвинені чи формально врегульовані моделі бізнес-медіації не досягнуть своєї мети без дотримання високих етичних стандартів. Недостатній рівень доброчесності, упередженість або зловживання статусом медіатора здатні не лише зруйнувати довіру сторін, а

й дискредитувати сам механізм альтернативного вирішення спорів. Саме тому чесність, відкритість, незалежність і професіоналізм медіатора мають не декларативне, а практично визначальне значення. Ці риси не лише забезпечують процесуальну справедливість, а й формують культуру діалогу, яка є фундаментальною передумовою сталого бізнес-співробітництва.

Таким чином, у центрі уваги сучасного наукового та практичного дискурсу перебуває питання етики як чинника ефективності медіації. Йдеться не лише про відповідність нормам професійної поведінки, а про формування нового етичного підходу до врегулювання конфліктів у діловому середовищі. У цьому контексті дослідження ролі етичних стандартів медіатора у вирішенні господарських спорів є своєчасним і суспільно значущим завданням, що має прикладне значення для практики альтернативного вирішення спорів. Такі стандарти формують довіру між сторонами, відкривають шлях до конструктивного діалогу та суттєво підвищують шанси на справедливе й взаємовигідне врегулювання [1].

Ціль Роботи

Метою цієї наукової розвідки є системне дослідження етичних стандартів діяльності медіатора в сфері вирішення господарських спорів. Основна увага приділяється визначенню ролі та значення етики медіатора як чинника ефективності бізнес-медіації, а також порівняльному аналізу нормативного регулювання етичної поведінки медіаторів в Україні та на міжнародному рівні.

Об'єктом дослідження є процес здійснення бізнес-медіації в конфліктних ситуаціях між суб'єктами господарювання. Предметом – етичні норми, принципи та стандарти поведінки медіатора, які забезпечують неупередженість, довіру та результативність процедури медіації.

Завдання роботи включають:

- з'ясування змісту етичних принципів, які лежать в основі професійної діяльності медіатора;
- аналіз українського законодавства та етичних кодексів професійних об'єднань (зокрема НАМУ) щодо вимог до етичної поведінки медіаторів;

- узагальнення міжнародного досвіду регламентації етичної поведінки (наприкладі ІМІ, CEDR, Європейської комісії тощо);
- виявлення ключових етичних ризиків, що можуть впливати на довіру до процедури медіації;
- формулювання практичних висновків щодо впровадження та контролю за дотриманням етичних стандартів у бізнес-медіації.

Наукова новизна полягає в інтегративному підході до вивчення етичного аспекту діяльності медіатора через призму правового, професійного та репутаційного регулювання. Практичне значення дослідження полягає у тому, що його результати можуть бути використані для удосконалення етичної підготовки медіаторів, підвищення ефективності процедур медіації, а також розробки внутрішніх стандартів етики у бізнес-середовищі.

Матеріали та методи

Методологічну основу дослідження становить комплекс сучасних правових, соціально-комунікативних та прикладних підходів до аналізу етичних засад діяльності медіатора у сфері вирішення господарських спорів. З метою досягнення поставленої наукової мети використано сукупність загальнонаукових і спеціально-правових методів дослідження.

Ключовим методологічним інструментом став метод порівняльно-правового аналізу, що дозволив зіставити положення українського законодавства з міжнародними нормативними актами та професійними етичними кодексами медіаторів. Особливу увагу приділено аналізу таких джерел, як:

Закон України «Про медіацію» від 2021 року,

Кодекс професійної етики Національної асоціації медіаторів України (НАМУ),

Кодекс професійної поведінки медіаторів Міжнародного інституту медіації (ІМІ),

Рекомендації Ради Європи Rec(2002)10 щодо медіації в цивільних та господарських справах,

European Code of Conduct for Mediators (2004).

Застосування нормативно-догматичного методу дозволило виявити юридичну природу та зміст етичних норм, закріплених у вищезгаданих документах, визначити їхню обов'язковість, сферу дії, юридичну силу та відповідність принципам верховенства права, пропорційності й добросовісності.

Для обґрунтування прикладної ефективності етичних стандартів також використано емпіричні джерела, зокрема:

- аналітичний звіт CEDR (Centre for Effective Dispute Resolution, Велика Британія), який охоплює понад 1000 медіаційних кейсів у комерційній сфері;
- звіт Міжнародної торгово-промислової палати (ICC) щодо впливу COVID-19 на практику медіації;
- результати опитувань учасників бізнес-медіацій щодо ролі етичної поведінки медіатора в досягненні домовленостей.

Також було використано контент-аналіз наукової літератури, досліджень у сфері ADR (альтернативного вирішення спорів), публікацій експертів з етики переговорів, а також власну аналітичну вибірку прикладів з української практики бізнес-медіації за період 2020-2025 років.

Таким чином, матеріалами для дослідження виступили як нормативні джерела (національні й міжнародні), так і фактичні емпіричні дані, що дало змогу здійснити комплексний міждисциплінарний аналіз предмета дослідження в юридичному, професійному та соціальному контекстах.

Результати та обговорення

Поняття етики медіатора охоплює низку фундаментальних принципів, які є базовими для забезпечення неупередженого, конструктивного та довірливого діалогу між сторонами спору. Серед них провідними є: професіоналізм, неупередженість, незалежність та конфіденційність. Професіоналізм означає наявність у медіатора необхідних знань, навичок і практичного досвіду, що дозволяють здійснювати посередництво з урахуванням специфіки кожного

кейсу. Неупередженість вимагає від медіатора відмови від будь-яких форм упередженого ставлення чи симпатій до однієї зі сторін, що може вплинути на об'єктивність процесу. Незалежність передбачає відсутність будь-якого зовнішнього тиску або конфлікту інтересів, що може поставити під сумнів автономність рішень медіатора. Конфіденційність, у свою чергу, створює безпечне середовище для обміну чутливою інформацією та підвищує рівень довіри між сторонами.

Зазначені етичні принципи формують цілісну систему, яка не лише підвищує якість процесу медіації, а й гарантує збереження балансу інтересів між сторонами. У контексті бізнес-медіації, де сторони нерідко мають різні ресурси, статус або очікування, дотримання цих принципів є критично важливим для запобігання маніпуляціям і зловживанням процедурою. У міжнародній та національній правовій практиці ці принципи закріплено у спеціалізованих документах, що визначають професійні стандарти поведінки медіатора, зокрема в Рекомендаціях Ради Європи Rec(2002)10, Європейському кодексі поведінки медіаторів, а також у положеннях національного законодавства [2].

В Україні етичні засади діяльності медіатора формуються на базі Закону «Про медіацію» (2021), у якому закріплено низку ключових принципів – зокрема добровільність участі, рівність сторін, незалежність медіатора та конфіденційність. Зазначені положення слугують нормативною рамкою, в межах якої медіатор повинен організовувати й проводити переговорний процес. Водночас важливу роль відіграє і Кодекс професійної етики медіатора, затверджений Національною асоціацією медіаторів України (НАМУ), який деталізує стандарти поведінки, встановлює обов'язки з уникнення конфлікту інтересів, заборони дискримінації, забезпечення прозорості рішень та створення паритетних умов для сторін [3]. Системне впровадження цих стандартів сприяє підвищенню довіри до процедури медіації в національному бізнес-середовищі.

На міжнародному рівні застосовуються ще суворіші стандарти етичної поведінки. Наприклад, Кодекс IMI (International Mediation Institute), а також

стандарти, рекомендовані Європейською комісією, встановлюють чітку заборону на будь-які фінансові або особисті зв'язки між медіатором та сторонами спору. Це виключає ймовірність конфлікту інтересів та забезпечує об'єктивність посередника у справах із підвищеним рівнем складності чи залученістю великих корпоративних структур [4]. Також центральним у міжнародній практиці є принцип інформованої згоди, який зобов'язує медіатора до чіткого інформування сторін про особливості процедури, потенційні ризики, очікувані результати, а також їхнє право відмовитися від участі на будь-якому етапі [5]. Це не лише зміцнює автономію сторін, а й створює умови для їх свідомої участі в пошуку вирішення спору.

Вивчення емпіричних даних також підтверджує, що дотримання етичних стандартів є одним з головних чинників ефективної медіації. Згідно з опитуванням CEDR, понад 80% учасників комерційних медіацій відзначили, що саме етична поведінка медіатора сприяла досягненню прийняттого компромісу [6]. Цей показник свідчить про високий рівень впливу доброчесності, неупередженості й прозорості на результат переговорного процесу. У свою чергу, звіти ICC (International Chamber of Commerce) також демонструють, що бізнес-середовище проявляє значно більшу готовність до позасудового врегулювання спорів, якщо впевнене в етичній репутації обраного медіатора [7].

Участь медіаторів у професійних об'єднаннях, регулярне проходження навчальних програм, сертифікація та моніторинг діяльності з боку національних і міжнародних структур – усе це є невід'ємними елементами підтримки високого етичного рівня практики. У контексті сучасних трансформацій, зумовлених технологічними, економічними та правовими змінами, етичні дилеми набувають нових форм, що вимагає безперервного оновлення стандартів поведінки.

Таким чином, підтримка етичної культури медіації є не лише професійною вимогою, а й запорукою довгострокової стабільності інституту медіації як ефективного ADR-інструменту.

Висновки. Етичні стандарти медіатора є базисом довіри та ефективності процедури медіації. Вони не лише підвищують якість переговорів, а й формують позитивний імідж як медіатора, так і компанії. Для бізнесу це конкурентна перевага, яка демонструє відповідальність, прозорість і здатність до конструктивного діалогу.

Дотримання етичних норм знижує ризики, запобігає репутаційним втратам і сприяє укладенню стабільних, вигідних домовленостей. Саме тому етика медіатора – це не просто обов’язок, а стратегічна інвестиція в довготривалі партнерства та сталий розвиток ринку альтернативного вирішення спорів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Конвенція ООН про міжнародні торговельні посередницькі процеси (Singapore Convention on Mediation), 2019.
2. Рекомендації Ради Європи Rec(2002)10 щодо медіації в цивільних і господарських спорах.
3. Кодекс професійної етики медіатора, Національна асоціація медіаторів України.
4. Кодекс професійної поведінки медіаторів Міжнародного інституту медіації (IMI).
5. European Code of Conduct for Mediators, European Commission, 2004.
6. CEDR. The Seventh Mediation Audit: A survey of commercial mediation in the UK, 2021.
7. ICC. Report on International Commercial Mediation and COVID-19 impact, 2020.